

BUZET

NJEGOV KRAJ BUZEŠTINA

DR IVO RUBIĆ — BOŽO JAKOVLJEVIĆ

Štampano kao rukopis

BUZET I NJEGOV KRAJ (Bužeština)

Napisali:

Dr. Ivo Rubić
sveučilišni profesor u Zagrebu

Božo Jakovljević,
upravitelj Osnovne škole u Bužetu

Zagreb — Bužet 1961.

Stručni recenzenti:
materijala iz zavičaja
SLAVOMIR CEROVAC
JAKOV CEROVAC

Uredio:
Prof. VITOMIR UJČIĆ

Omotnu stranicu izradio:
MLAĐEN KAŠTELA

Za izdavača: Narodno sveučilište »Augustin Vivoda« — Buzet

Glavni i odgovorni urednik:
BOŽO JAKOVLJEVIĆ — BUZET

Likovni prilozi:
IVAN MIRKOVIĆ
akademski kipar — slikar
Split

Tisk: Tiskare »Otokar Keršovani« — Pula

PREDGOVOR

Istra, a u njezinom sklopu i Buzeština, ima svoju zanimljivu prošlost. Na tom području sukobili su se interesi raznih vladara od najranije do najnovije historije. To je bio uzrok relativno čestih promjena »gospodara« u Istri i Buzeštini. Ali malo ih je bilo koji su radili na podizanju blagostanja širokih slojeva naroda. Svima je bio cilj da što više iskoriste prirodna bogatstva Buzeštine. Jedino je Narodna vlast nakon oslobođenja i konačnog priključenja Istre svojoj domovini Jugoslaviji, 1945. godine, pokrenula široku akciju za opće poboljšanje uvjeta života. Rezultati nisu izostali. Postojeći planovi razvoja za naredni period još će više doprinijeti da ti rezultati budu još veći.

Bivšim vlastodršcima, a naročito fašističkim, nije bilo stalo da narodu pruže ni najosnovniju kulturu. Za vrijeme vladavine fašizma zabranjivano je čovjeku i ono najelementarnije — materinji jezik. »Ščavi« su bili samo težaci i radna snaga. Domaće inteligencije gotovo nije bilo. Zbog toga se i prošlost užeg zavičaja slabo poznaje. Ljudi to znaju samo po predanju.

Potreba za jednim radom, koji će popularno obraditi Buzet i njegov kraj sa posebnim osvrtom na prošlost Buzeštine, ukazala se već duže vremena. Provođenjem reforme školstva, to je postalo još aktuelnije. Potaknuta time i željom da doprinese razvoju kulture naroda Buzeštine, grupa prosvjetnih radnika dala je inicijativu za izdavanje takvog djela. Ona je naišla na svestranu podršku NOO-e Buzet, koji je osigurao novčana sredstva za troškove štampanja knjižnice.

Cilj izdavanja jedne takve knjižnice je u prvom redu da sakupi materijal i naučno-popularno prikaže Buzet i njegov kraj — Buzeštinu. Ona treba da prikaže geografiju, historiju i ekonomiku tog

kraja, povezanu sa cjelokupnom geografijom, ekonomikom i historijom Istre. Kako dosada još nitko nije napisao ovakvu knjižicu, imali smo u vidu potrebu i odlučili se na to, mada smo znali da je to delikatan i težak posao.

Zadatak je povjeren ljudima koji se razumiju u taj posao. U toku rada na sakupljanju materijala ostvarena je korisna saradnja svih društvenih faktora buzetske komune s piscima. Oni su sa velikim žarom i odgovornošću pristupili poslu, željni da svojim radom dadu onakvo djelo kakvo je bilo zamišljeno. No, i pored toga, možda se pri radu omakla koja pogreška, jer je gradivo opširno, razbacano i teško obradivo.

Knjižica je prvenstveno namijenjena prosvjetnim radnicima na školama, da im posluži u nastavi. Ona će poslužiti i svima onima koji žele upoznati našu lijepu Buzeštinu. Interesantna će biti i za turiste koji svake godine sve više posjećuju slikoviti Buzet.

Konačno, izdavanje ove knjižice doprinijet će svoj dijelić općem nastojanju podizanja standarda kulture naših stanovnika.

Zahvaljujemo piscima i svim suradnicima na obrađivanju ovog djela, naročito sveučilišnom profesoru dr Ivi Rubiću iz Zagreba, nastavniku Boži Jakovljeviću iz Buzeta i akademskom slikaru Ivanu Mirkoviću iz Splita.

Josip Žmuk

U V O D

Kao mnogo puta našao sam se jednom na željezničkoj stanici u Buzetu (39 m). Gledao sam sadržaj horizonta. Preda mnom sam, kao na dlanu, imao dolinu Mirne, čitavu, dugu oko 6 km, široku od 1 do 3 km. Promatrao sam svjetložute boje tla, a po njemu zelene travnjake i njive u udolini, po pristrancima terase s vinogradima i voćnjacima, a na nekoj od tih terasa u raznim visinama kuće, bijele, niske, duge kuće s blagim krovovima, s odrinama i pokatkad balaturama (balator ili balidor). Sve one kao da gledaju ove sa sjevernog pristranka i one s južnog, u jednu tačku, u grad Buzet. Stari se grad smjestio na skoro čunjastom briježu 151 m visokom iznad nizine Fontane, a nizina je visoka nad morem 94 m. Dakle, ja sam nad njim 239 m i dobro vidim njegove zidine i cestu koja k njemu iz Fontane vijuga do njegovih vrata. Stare palače i kuće zbole su se među tim zidovima, a sve je nadvisio divan zvonik. Buzet je bio sva razdoblja društvenog razvoja ovog kraja. Bio je doba preistorije, Ilira, Rimljana, seobe raznih naroda, Slavena, zatim u manjem opsegu onih iz Venecije, Austrije i Italije. Svako je od tih razdoblja ostavilo po nešto u gradu i oko njega. Spomenici su se isprepleli u tom kraju koji izgleda kao šaren sag prirodnih ljestvica. Ali Buzet nije samo grad na briježu. U njemu, sada više nego ranije, bukti život pod brijegom, u Fontani koja je njegovo podgrađe. Tu je škola, gdje se svaki dan okuplja na stotine djece; tu je sajmište kad svoju stoku tjeraju seljaci na prodaju; tu je stjedište trgovaca; tu je križište pet putova, petopuće, gdje dnevno prolazi stotinjak motornih vozila. Ali Buzet ima još jednu funkciju, on je čep sutjeske Mirne. Nedaleko Buzeta naglo se ulazi u Kamenita vrata Mirne u kojima se stijene vertikalno izdižu do 100 m iznad rijeke; malo je tako naglih prelaza iz ravnice u kanjon rijeke širok 100 do

200 m, a do Istarskih toplica dug 8 km. A u raznolikosti je ljepota kraja.

Stojim i gledam dalje. Nada mnom, nad Željezničkom stanicom Buzeta diže se strmi odsjek vapnenca do 150 m visok. To je samo dio onog dugog strmog odsjeka koji počinje od Zazida pa se produžuje preko Buzeta, Nugle, Roča do Lupoglava i Učke. Tu je raspuklina u kori istarske ploče, a nad njom je Ćićarija čiji dio gravitira i zato pripada Buzeštini. Ne vidim Ćićariju, visoku, kamenitu dinarsku pokrajinu.

Stojim i gledam tamo preko udoline Mirne, Sovinjak i Vrh. I njihova je okolina pokrivena svjetložutom glinom, obrasla je, zelena i zato dobro naseljena.

Možda ima ljepših vidilica na Buzeštini, ali ova je kod stanice najpristupačnija ljudima, jer je zbog stanice najprometnija. Ona je isto tako lijepa, jer se s nje pruža pogled na razne oblike i boje zemlje Buzeštine.

Na ovom je mjestu možda prije pet tisuća godina stajao pretistorijski čovjek spuštajući se iz svoje Golupske jame pod Kukom. Pod njim je bila utonula dolina Mirne u prašumu kojom je slobodno šetala zvjerad — njegova hrana i odijelo. U prisoju nad šumom stoljećima se sunčao Ilir čuvajući svoja stada. Rimljani nije dolazio na tu vidilicu. On je stanovao u gradu Buzetu, a Ilire je nagnao da mu donose porez i hranu. Tu su stali i prvi Slaveni koji su u ogromnom broju došli i naselili udolinu Mirne, potiskujući preostale. Rimljane u gradove uz more. Da bi mogli živjeti, krčili su šumu. Krčeci šumu izgradili su terase, sazidali kuće, putove, uredili vodene tokove, nasadili lozu i voćke i orali svake godine njive. Živjeli su u rodovskim zadrugama po svojim običajima. Nad njima su vladali patrijarsi i biskupi, feudalci, konti i kapetani Ogleja i Venecije, Austrije i Italije, ali ti gospodari nisu obrađivali polja i čuvali stada. Došle su kuge i ratovi s Turcima u XV, XVI i XVII stoljeću. Uništeno je mnogo naroda, opustjela su naselja, ugasila se ognjišta u dinarskim vatrencima, prestala je pjesma uz sopele i roženice. Ali onda su opet s planina, s Dinarida došle nove generacije Slavena i naselile su ponovo Buzeštinu. Izgrađene su porušene kuće, usplamtjele su vatre na ognjištima i ponovo se oglasile pjesme. Malo je bilo tom narodu stalo do mletačkih kapetana koji su stanovali u Buzetu. On je živio svojim životom. I onda je pala Venecija, a narod je slobodnije dahnuo. Okupljaо se, stvarao planove i probudio se. Narodni preporod od 1860. do 1914. podigao je duh naroda i ujedinio ga za ostvarenje istih ciljeva. A zatim je opet došao jad, proganjanje i glad u prvom svjetskom ratu, došao je fašizam koji je

pokušao uništiti djela narodnog preporoda, a time i slavenstvo Buzeštine. Tamnice su se punile, zatvarale su se narodne škole i zadruge. Fašisti su gospodarili, a narod je trpio i čekao. A onda se od 1941., osobito od 1943. opet ujedinio i pohrlio u NOB-u, protjerao despote i tirane i oslobođio se.

Kad mi je ponuđeno da opišem Buzet i njegov kraj, složio sam se s ponudom.

Našao sam glavnog pomoćnika, svog nekadašnjeg učenika, nastavnika Božu Jakovljevića, koji već godinama boravi u Buzetu, a sada je upravitelj Osnovne škole, te smo se dogovorili i utvrdili plan kako da opišemo Buzet i njegov "kraj. Dalj smo se na posao, na sakupljanje gradiva.

Sakupljenim gradivom smo sastavili ovu popularno-naučnu raspravu. U njoj se ne može tražiti potpuni i savršeni prikaz Buzeštine. U njoj ima propusta i nedostataka. Ona ne donosi nešto sasvim novo. Ona ima karakter kompilacije. Nitko se ne bi mogao pohvaliti da je sposoban dati nepogrešiva mišljenja o svim dijelovima sadržaja ove rasprave. U svakom se poglavljiju trebalo osloniti na djela pretvodnika i suvremenika. Pisci za sebe nisu mogli zadržati nijedno drugo pravo, nego da sakupe gradivo, prerade ga i s njime izrade ovu knjigu koja će koristiti mladoj generaciji, jer ne pozna ove činjenice koje će biti korisne odraslima (osobito učiteljima) da nauče nešto o svome kraju. Knjiga će pomoći svima, da ne budu »stranci u svojoj domovini«.

Dr Ivo Rubić

BUZETSKI KRAJ U OKVIRU ISTRE

Istra je manji poluotok između dva veća, između Balkanskog na istoku i Apeninskog na zapadu. Istra je »ugaoni kamen« sjeverozapadnog Balkana. Istra je poluotok između dva velika zaliva, Tršćanskog na sjeverozapadu i Kvarnerskog na jugoistoku. Istra ima oblik srca, koji su joj dale sile što su oblikovale ovaj prostor zemljine kore. Njezin položaj određuju paralele 44. i 46., a skoro sredinom poluotoka ide 14. meridian istočno od Greenwicha. Istra je duga 100 km. Najšira je na paraleli $45^{\circ}30'$ (i to od rta Savudrije prema istoku). Tu je široka 77 km. Najuža je u paraleli Trsta $45^{\circ}33'$, gdje ima samo 21 km.

Ona se pruža iz mediteranskog u alpinski kraj, a nalazi se na periferiji Balkanskog i Apeninskog poluotoka, te na jugu istočnih Alpa. Leži između dviju velikih zavalja: panonske i jadransko-padske. Zato ima karakter prelazne zone, najvažnije za Slavene, manje za Germane, najmanje za Romane. A kako nigdje nije tako duboko more Mediterana ušlo toliko u Srednju Evropu kao kod Trsta i Rijeke, to je Istra važna za promet. Zato prema Istri stoje četiri važne previye (Plasa, Postojne, Podbrda i Predila), preko kojih su izgrađena četiri puta s mora na sjever i sjeveroistok, te obratno. Osobito su važne previye Postojne i Plasa, kud prolaze ceste i željeznice. Istra ima karakter vratiju za slavenski, germanski, talijanski i mađarski svijet. Istru su nazivali »vratima« već povjesničari VI stoljeća n. e. Kroz ta vrata su sa zapada išli: Kelti, Rimljani, Franci, Mlečani i drugi narodi. Kroz ta vrata su još većma dolazili i Istru naselili Slaveni.

Pouzdano se ne zna po čemu je Istra dobila svoje ime. Neki dovode u vezu ime Istre s rijekom Dunavom, koja se u starom vijeku zvala Hister ili Istros. Na njezinom ušću bio je istoimeni grad Istros, a narod koji je stanovaо u gradu i oko grada uz ušće rijeke nazivali su Histri ili Istri. Ta se zemlja danas zove Dobrudža. Po tim navodima ti su Istri došli s grčkim Argonautima i naselili dašnju Istru.

Neki historičari prepostavljaju da se jedno pleme starih Trčana nazivalo Istri te da se doselilo na naš poluotok u vrijeme trojanskog rata, oko 1200. godine prije nove ere. Ti su se stari Istri naselili oko današnje rijeke Mirne, te su rijeku Mirnu nazivali Istrado pedesetih godina pr. n. e. Drugi pak povjesničari prepostavljaju da su Istri bili ilirsko pleme. Ima ih koji misle da su oni došli iz Makedonije u doba Filipa Makedonskog i Aleksandra Velikog 323. godine pr. n. e. Kako je uz pleme Istra stanovalo i pleme Ilini, nazvano Japodi, to su Istri neki nazivali Japidija. Ima historičara koji tvrde da su Istri dali ime stari Grci koji su ploveći po Jadranu utvrdili da je Istra posljednji poluotok na zapadnom dijelu Balkanskog poluotoka. »Posljednji« se grčki kaže *histeros*.

Rimljani su našli ovaj poluotok naseljen narodom koji je imao iste etničke veze s Istokom, a ne sa Zapadom. Na najstarijoj rimskoj geografskoj karti, nazvanoj *Tabula Peutingeriana*, nazivlje se *Istra - Isteria*. Car Trajan (98. do 117. godine) našao je na svom putovanju po Istoku grad Istros iz kojeg su se, navodno, sadašnji Istrani iselili u našu Istru. Razna su dakle tumačenja o imenu Istre. Svakako je predrimskog porijekla. Do danas nije znanstveno utvrđeno tko je prvi dao ime poluotoku, i koji su prvi narodi naselili poluotok.

Buzetski kraj sa gradom Buzetom nalazi se u srednjoj Istri, u porječju Mirne, najveće istarske rijeke, djelomično južno od međe slovenske Istre. To je prostor koji se izdvaja svojim specijalnim i osebujnim karakteristikama od ostalih krajeva Istre.

I PRIRODA BUZETSKOG KRAJA

1. Postanak i razvoj Istarskog poluotoka

Brojni geolozi koji proučavaju postanak zemljine kore, izučavajući prostor Istre, utvrdili su, da je uslijed poniranja jadranske, panonske i jonske zavale, nastalo boranje i pružanje planinskog niza Dinarida (koji se pruža od jugoistočnih Alpa do južnog dijela Grčke — do Matapanu, najjužnijeg rta Evrope) i to u pravcu od jugoistoka prema sjeverozapada. U tom planinskom nizu Dinarida nastale su brojne planine, udoline i površi, izgrađene ponajviše od kamenja vapnenca i dolomita, koje se taložilo u negdašnjem moru srednjeg doba zemljine povijesti (nazvanog jura i krede), a uzdignute iz tog mora iza svog dugog taloženja ili u posljekredino doba ili u srednjem razdoblju povijesti zemljine kore, nazvanom tercijarom ili treće doba. Između ovih zaravnjenih površi i dugih dugodolina nalaze se na više mjesta umjetnuti dijelovi zemlje ispunjeni u mlađe doba zemljine povijesti, s mlađim taloženim stijenama i tlom. To je mlađe taloženo stijenje i to sasme druge sastojine od onog starijih stijena, planina i površi izgrađenih od vapnenca i dolomita u doba krede. Zato na tim krednim slojevima nalazimo pojavu krša, a na ovim mlađim ih nema. Stijenje krša je svjetlosive boje i tvrde je, a ono mlađe žutosive i mekše je (pješčano i laporasto, nazvano fliš). Na krednim vapnencima nema po površini toliko voda tekućica ni bujnog biljnog plašta, a na mlađim pješčanim i ilovastim ima na površini dosta vode, a biljni plašt je bujniji.

Glavni oblici tla, koji se javljaju u zapadnim dijelovima Dinarija, od Albanije do Trčanskog zaliva, pa sjevernije do porječja Soče jesu površi, sa kojih se dižu planinski nizovi. U zaleđu su oni viši, a silazeći prema Jadranu postaju sve niži. Ta se povezanost između površi, koja iz zaleđa stepeničasto silazi k moru, (po svojoj kamenoj građi, oblicima, rasjednim pravcima), vrlo se lijepo vidi na poluotoku Istre, kao i na ostalim dijelovima našeg Primorja.

Istra je bila u davno geološko doba velika i ravna ploča, ali poniranjem jadranske zavale, ta se ploča razlomila na četiri velika dijela, u četiri velike stepenice.

Ove četiri stepenice sačinjavaju četiri geografske pokrajine Istre nastale od jedne cjeline ,na kojima ima opet posebnih oblika zemlje, koji su nastali uslijed sastava tla (vapnenca i fliša; uslijed djelovanja rijeke, koje utječu u ponore (kao Reka u Škocjanu, te Pazinski Potok u Pazinsku Jamu) ili svojim sutjeskama utječu u more kao Raša, Mirna i Dragonja.

S pravom kaže geolog J. Poljak »Orogenetska povezanost (to jest povezanost oblika tla) istarske kršne ploče i njezinih nizova gorskih bora s hrvatskim otocima i obalom jasno određuju tektonski smještaj (smještaj po sastavu tla) istarskog poluotoka kao i njegovu pripadnost dalmatinsko-istarskom obalnom pojusu kao jednoj orogenetskoj cjelini (to jest istoj cjelini, po svojoj građevnoj sastojini)«. Kao što veli geolog J. Poljak, tako isto tvrde i brojni geolozi, da Istra i porječje Soče pripadaju Dinaridima i Balkanu, nikako Apenskom poluotoku. Zemlja Istre i porječja Soče drukčije su po svojoj sastavini i oblicima nego jadransko-padska nizina, pa će klimatski elementi, vodena mreža i biljni plašt Istre biti drukčiji nego u Padskoj nizini.

2. Buzeština u sastavu Istre

(Geološka i morfološka karakteristika mikroregije buzetskog kraja)

U Istri postoje brojne geografske pokrajine, koje označujemo jedinstvenim imenom, a na svakoj stepenici su razne manje pokrajine (u nauci nazvane: mikroregije). Tako su u slovenskom dijelu, mikroregije: Trčanski Kras i Brkini. Cićariju dijelimo na mikroregije, prema gravitaciji k pojedinim gradovima na: buzetsku i riječku. Srednju Istru dijelimo na: Koparštinu, dolinu Mirne, dolinu Pazinskog Potoka, dolinu Boljunčice i Raše, Crvenu Istru dijelimo na Bujštinu, Poreštinu, Labinštinu i Pulpjštinu.

Pojam Buzeštine je zahvaćao raznu veličinu prostora i broj ljudi, ali uvjek je postojao. Sada (1960. godine) regiju Buzetu možemo po sastavu i oblicima tla, po visinskim podacima, gravitaciji k svome središtu — gradu Buzetu, podijeliti u dvije izrazito različite prirodne mikroregije i to: I krašku (ili buzetsku Cićarju); II flišnu Buzeštinu (svu u porječju rijeke Mirne), koju dijelimo u 5 mikroregija na: a) užu Buzeštinu, b) Roštinu, c) Humštinu, d) Vrhunštinu, i u e) Sovinjštinu. Svaka od ovih zauzima stanoviti prostor na kome se nalazi veći ili manji broj sela. Uđimo malo pobliže

u ove mikroregije. **Buzetska Čićarija** je izgrađena od vapnenca, ima mala polja između tri gorska niza u kojima se razvilo 15 sela, površine 149,97 km² sa 2.698 stanovnika ili 17 na 1 km². Nadmorska visina ovih naselja iznosi 500 do 800 metara. Ovu mikroregiju dijeli od južne mikroregije flišne Buzeštine, skoro kao zid tektonska linija (pukotina u zemlji), tako odsječita poput vertikalno strmog odsjeka koji je iznad Griža visok 468 m, iznad Klanca 503 m, iznad Rakitovca 500 m, iznad Roča 700, nad Dolnjom Vasi 800 m. Južno od ovog vertikalnog strmog odsjeka izgrađenog od vapnenca sasma je drugi svijet u flišnoj Buzeštini. Mikroregija Buzeštine u užem smislu izgrađena je od ilovače, terasasto silazi sa visine od 390 metara od pravca željezničke pruge Rakitovac—Buzet—Roč—Lupoglavlje, do najniže tačke gdje Mirna nešto sjeverozapadno od grada Buzeta ulazi u svoju sutjesku na 35 m nadmorske visine. A onda se ta udolina od toka Mirne opet terasasto uzdiže prema Sovinštini i Vrhunštini izgrađenoj djelomično od tercijalnog fliša prema sjeveru, a djelomično od vapnenca prema jugu. Hrbat Vrhunštine i Sovinštine (gdje se nalaze sela Sovinjak 293 m; Sovinjska Brda 398 m; Vrh 396 m) su već sjeverni dijelovi Crvene Istre. Mikroregija flišne Buzeštine ima površinu 154,90 km² i 8.457 stanovnika ili 55 na km².

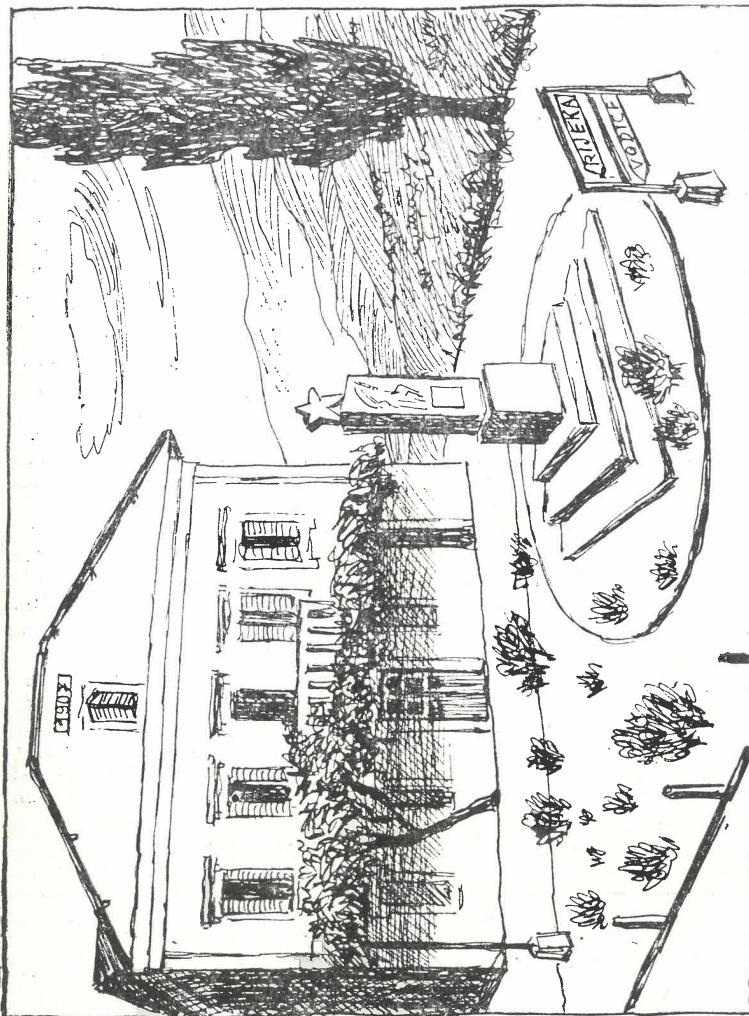
Kraška mikroregija je viša i ima oblik površi i udolina, nešto je manja po površini, a mnogo manja brojem stanovnika.

U tabeli vidimo numerične podatke o mikroregijama Buzeštine.

Ime mikroregije	Povr. u km ²	Broj sela	Broj domać. stan.	Broj na 1 km ²	Na 1 km ²
1. Kras (buzetska Čićarija)	149,97	15	689	2.698	17
2. Flišna Buzeština	155	70	1.966	8.457	55
a) Buzeština u užem smislu	—	37	1.129	4.582	—
b) Roština	—	11	331	1.394	—
c) Humština	—	7	145	690	—
d) Vrhunština	—	10	196	1.073	—
e) Sovinjština	—	5	165	718	—
Ukupno:	304,97	85	2.655	11.155	36

Ako pogledamo hipsometrijski mikrorégijske Buzeštine (Kras i Buzeština u užem smislu) i njegove susjedne mikroregije (na sjeverozapadu Šavrinskog gričerja, Koparštinu ili još nazivano Slovensko primorje od Pirana do poluotoka Milja kod Trsta, te na jugoistoku bregove po kojima ide razvodnica između porječja Pazinskog Potoka i Mirne), pada nam u oči duboka udolina Mirne izgrađena sva od fliša i antropogenog tla te nam se nameće pitanje kad i kako je nastala ta velika školjkastog oblika udolina u Istri.

Na osnovu mišljenja naših i stranih geologa možemo odgovoriti na ovo pitanje. U poslijekredno doba raspukla se jedinstvena kredna ploča Istre te se između »bijele« i »crvene Istre« oblikovalo zaliv u kome su se sedimentirale taložine ranotercijalnog geološkog doba — eocena i oligocena. Te su taložine izgradile tako visoke stijene da su u Šavrinskom gričerju kod Smarja na visini od 405 me-

tara. Na istim se visinama nalaze slični eocenski sedimenti uz željezničku prugu u razvodnici Mirne i Pazinskog Potoka te oko Vrha i Sovinjaka. Prema tome do te su visine oni bili u cijeloj sadašnjoj udolini Mirne. Međutim, u posljednjem geološkom periodu tercijara — nazvanom pliocen — počele su padati silne kiše. Usljed toga se oblikovala jedna rijeka koja je tekla južno od tektonskih linija (od prelomne crte) između vapnenca i fliša i to u pravcu prema sjeverozapadu put Tršćanskog zaliva. Geolozi je nazivaju Tršćansku rijeku. Pravac njezinog toka vidi se i danas podno Sočerge i Gračića gdje teče sadašnji potok Bračana, pritoka Mirne. Staro korito Tršćanske rijeke dalje se može slijediti do Kubeda i tokom današnje Rižane do njezina ušća. Uz ovo korito vide se i riječne terase (utvrdio ih je slovenski geograf Vl. Kokole). Od sadašnjih vododerina, a nekoć stalnih potoka išla je voda sa vertikalnog odsjeka od Podgorja do Roča, u niže dijelove, te se oblikovao površinski tok prema današnjem Buzetu. Taj potok je počeo piliti (erodirati) ploču crvene Istre od Buzeta do Sv. Stjepana, Livada i do Porto Porton. Kako su kiše pojačale u geološko doba diluvija (ili još nazvana pleistocena), a k tomu je i ploča »crvene Istre« poslije diluvija ponirala u Jadranu zavalu (tada su se odijelili naši otoci od kopna), to je vodenim tok od Roča prema Buzetu jačao, a onaj Tršćanske rijeke oslabio, dok se napokon nisu rastale te rijeke Rižana i Mirna na vrlo maloj previji kod Kubeda (kuda danas ide cesta Buzet—Kubed—Rižana). Jaka erozija pliocenske i pleistocenske Mirne je odnijela ogromni eocenski materijal u more, te ga je taložila od Sv. Stjepana do Dovigrada, na komu se danas nalazi Motovunска šuma. Tako je nastala udolina Mirne školjkastog oblika (ili kako je Slovenci zovu: kadunja). zeštine nastaju inverzije temperature te je u Ćićariji znatno hladnije

A kako su nastali kameniti čunj Buzeta, (na, kome je sada grad) Kamenita vrata kod Buzeta, te i sutjeska Mirne od Kamenitih vratiju u dužini od nekih 8 km (nešto južnije od kamenoloma Sv. Stjepana)?

Mirna je odnosila materijal fliša svojim tokom prema Buzetu. Na mjestu gdje je grad Buzet, našao se otporniji kamen koji voda nije mogla lako odnijeti te ga je okružila svojim tokom. Tako je ostao kameniti čunj, na komu su kasnije ljudi izgradili grad Buzet. Dalje je rijeka išla površinski prema vapnenastoj kamenitoj ploči od Kamenitih vratiju do Sv. Stjepana. Ona je svoj tok upravila pravcem najmanjeg otpora, te je počela piliti (erodirati) u svom toku. I dok je po širokom flišu udoline mogla na široko zahvatiti odnašanje tla, ovdje u sutjeski to nije mogla, nego je urezala pravac kanjona. Sa širokih prostora udoline je odnosila fliš, i ovdje je vapnenac mogao odnositi samo iz uske sutjeske. Tako je stoljećima voda radila i do danas je isplilila u vapnencu: Kamenita vrata i sutjesku Mirne.

Buzet su stari Rimljani nazivali Pinguentum što znači »bogat kraj« radi dobre zemlje i obilja vode.

Vjekoslav Špinčić u svom djelu »Crtice iz hrvatske književne kulture Istre« izdane u Zagrebu 1926. kaže da ime Buzet dolazi od staro-slavenske riječi »blzet« što prema narodnom tumačenju znači »u buni uzet«. Kako se »l« na kraju sloga pretvara u »u«, došlo je do riječi Buzet.

3. Klimatski elementi Buzeštine

Istra se nalazi na klimatskoj tromedi, između sjevernog klimatsko mediteranskog pojasa, južnog srednjeevropskog, te planinskog. Mediteranski pojas zahvaća južnije primorske dijelove i otroke, srednjoevropski srednje dijelove poluotoka (dio »crvene«, te čitavu »sivu Istru« i Tršćanski zaliv), planinsku Ćićariju.

Elementi mediteranske klime došli su u njoj jače do izražaja, nego u Padskoj nizini koja se nalazi na istoj geografskoj širini, i to zato, što je Istra zaštićena gorama Dinarida od hladnog zaleda, a Padskna nizina je otvorena hladnim zračnim strujama koje prodiru s Alpa. Zato su mjesecne i godišnje amplitude (kolebanja) u Padskoj nizini veće nego u Istri.

Pogledamo li kako idu izoterme (crte koje spajaju mjesta sa istom srednjom temperaturom) mjeseca siječnja u Istri, vidjet ćemo da izotermi koja pokazuju srednju januarsku izotermu od 6°C zahvaća samo Premanturu; od 5°C zahvaća zapadnu obalu Istre od Poreča ($4,3^{\circ}\text{C}$), preko Rovinja ($5,4^{\circ}\text{C}$), Pule ($5,1^{\circ}\text{C}$) pa čitavu Liburniju; od 4°C zahvaća obalu sjeverno od Poreča do Trsta ($4,4^{\circ}\text{C}$) te dijnjih neposrednog zaleda; od 3° do $1,5^{\circ}\text{C}$, pojas od Klane na Dičaću, Buzet, Pazin ($1,5^{\circ}\text{C}$); od 2°C cijelu sjeveroistočnu Istru do Ćićarije. Ćićarije već ima srednju januarsku 0°C . Prema tomu cijela Istra nema u najstudenijem mjesecu u godini, u siječnju, nižu temperaturu od 0°C . Buzeština ima srednje januarske temperature od 0° do 3°C .

Apsolutni maksimum je zabilježen kolovoza 1957. godine, a iznosi $38,6^{\circ}\text{C}$. Apsolutni minimum zabilježen je u januaru 1966. godine -14°C .

Množinu padalina nam lijepo označuje karta izohijeta (crta koja pokazuje istu množinu kiša).

Iz analize meteoroloških podataka može se uočiti činjenica da količina padalina raste idući od obale prema unutrašnjosti Istre smjerom jugozapad — sjeveroistok. Tako Novigrad ima srednju godišnju množinu padalina 844 mm, Buzet 974, Lanišće 1620, Vodice 1774 mm.

Buzetski kraj ima dovoljnu količinu padalina, ali njihov raspored nije najpovoljniji.

U Buzeštini najviše puše bure i to manje u jeseni, nešto više u zimi, najviše u proljeću, najmanje ljeti. Po jačini bure razlikuje se dva kraja: Kras, te strmi odsjek do Bračane u pravcu Roč — Buzet, kuda ide cesta za Pazin, imaju vrlo jaku buru (kao ona u Trstu, te dosije do 1000 km na sat), dok kraj zapadno od spomenutog prostora ima slabiju buru. Puše po desetak dana te škodi biljkama. Sa sjeverozapada puše tramuntana, koja nema osobito jakosti.

Usljed morfoloških razloga te prisajnih i osojnih dijelova Buzeštine nastaju inverzije temperature te je u Ćićariji znatno hladnije nego u udolini Mirne.

Buru i lijepe dane nakon bure smjenjuje obično jugo koji donosi veliku vlagu, naoblaku i kiše. Loša je strana juga što često donosi previše kiše, pa u dolini Mirne prouzrokuje poplave. Ljeta su dosta vruća, jer u udolini Mirne nema maestrala ili je vrlo slab.

4. Karakteristika hidrografije Istre, osobito Mirne

U promatranju hidrografije Istre treba lučiti tri zone: Čićariju sa Učkom, to jest »bijelu Istru«, zatim flišnu »sivu Istru« i »crvenu Istru«. Geološka karta može poslužiti kao hidrografska karta Istre. Bijela i crvena Istra imaju sličnu hidrografiju. Kraška Istra je izgrađena od vapnenca. Vapnenac se otapa u vodi, u kojoj ima ugljične kiseline, pa uslijed toga nastaju na njemu sve pojave krša (škripovi, kamenice, škrape, ponikve, te malena kamenita polja). Ovo kemijsko ili korozivno djelovanje vode kišnice je od ogromne važnosti za Istru. Ono je sila koja neprestano mijenja površinu Istre i daje joj nove oblike. Jače je ovo korozivno djelovanje vode, gdje više padne kiša na godinu. Zato su u Čićariji oblici krša izrazitiji, i jače razvijeni, jer tamo padne veća množina kiše. Sva ta voda prodre kroz razne putotine u podzemlje. Na dodir između vapnenca i fliša one izlaze, praveći brojne izvore. Stoga uz sjevernu među buzetsko-pazinske zone nalazimo skoro sva vrela istarskih rijeka, i to: Rižane, Dragonje, Mirne, Pazinskog Potoka, Boljunčice i Raše. Najveće hidrografske čorište Istre je kod Huma i Lupoglava. Na zapadu izvire Rečica, Mirnini potok, na jugoistoku Boljunčica, na jugozapadu Pazinski Potok. Najduža rijeka Istre je Mirna (50 km) koja ima najsnažniji izvor nedaleko Buzeta. Taj izvor izbacuje više od 350 l vode u sekundi, a kaptiran je, pa se voda iskorističava za snabdjevanje vodovodne mreže koja se širi po velikom dijelu Istre. Planira se da više od 70% sela zapadne Istre dobije vodu iz ovog vrela. Otud se vidi važnost i značaj Mirne za Istru. Suvršni dio vode izlazi kod sela Juričići na površinu. Pritok Draga napravila je vodopad Velu Peć visok 10 m. Mirna teče kroz sutjesku do Istarskih toplica, gdje počinje Motovunска šuma duga 35 km, a prosječne širine 1 km. Na desnoj strani prima Mirna pritok Bračanu (nazivana i Mračana) od Sočerga i Malu Hubu, a na lijevoj strani Butonigu i Senicu. Osim ovih rijeka ima brojnih bujica koje su štetne za ovaj kraj. One neprestano odnose zemlju u dnó korita Mirne čija se dubina smanjuje te nastaju česte poplave. Kad ujesen padne mnogo kiše i Mirna poprima bujičasti karakter do Istarskih toplica. Slaz Mirne od tačke glavnog izvora 49 m nad morem do ušća vrlo je blag te iznosi samo 1‰ i voda teče obično vrlo sporo i mirno. Zato su joj vjerojatno i dali ime Mirna.

5. Biljni plašt Buzeštine

U Istri su zastupane 4 zone vegetacije: mediteranska, submediteranska, srednjoevropska i planinska. Mediteransku karakteriziraju vazdazelene makije: kao planika (*Arbutus unedo*); crnika (*Quercus ilex*); lovor (*Laurus nobilis*), mirta itd. U njoj je dobro zastupana maslina. Ova je zona najbolje razvijena u južnoj Istri do Rovinja.

Submediteranska zona vegetacije zauzima cijelu srednju i sjevernu Istru. Tu se prostire šuma hrasta lužnjaka (*Quercus pedunculata*), cera (*Cerris*), bjelograba (*Carpinetum*), brijesta (*Ulmus*), itd. Nekoć je cijela Istra bila pod ovom šumom, ali ju je čovjek iskratio, te su danas ostali mali i rijetki šumarci.

Srednjoevropska zona se proteže u Čićariji, u Tršćanskom kraju i u Brkinima. Tu su zastupane četinjače, kao jela i bor. Planinska se pruža po Učki, a zahvaća osobito crni bor.

U buzetskom kraju jedino nije zastupana mediteranska ni planinska vegetacijska zona, a uvelike ima goleti na flišu, zatim degradirane šikare, niskih šuma, raznih borovih kultura i visoke šume u dolini Mirne. U najdonjim dijelovima porječja Mirne nalaze se u prisoju po koji zastupnik makije sa lovom i crnikom. U Sovinjaku i u udolini Mirne ima hrasta medunca i bjelograba, klena, makljena, crnog jasena i nešto crnog graba, od grmlja smrike, glog, dren.

U kraju Roča, Huma i Draguća mnogo ima hrasta kitnjaka i javora, zatim kestana.

Na Čićariji ima crnog graba i bukve (iznad 700 m visine). Prirodna je vegetacija u ovom kraju u regresu, jer je djelovanjem čovjeka iskrivena i mjesto nje su nastale kategorije tla (oranice, vrtovi, voćnjaci, vinogradri, pašnjaci i livade), koje u Buzeštini, u udolini Mirne i Sovinjaku, imaju veliko ekonomsko značenje. Preko tih kategorija čovjek iskorističava tlo.

6. Životinjski svijet

Povezano sa vegetacijom, osobito sa šumom, grmljem i šikarom u ovom kraju, kao i uopće u mediteranskom i submediteranskom, žive mnogi gmazovci i to gušterice, zmije (manje poskok i bjelouška). Od korisne divljači ima zečeva, kamenjarki, trki, prepelica, golubova jamara, te uvezenih fazana. U niže krajeve zaluta katkad i po koja srna. Od štetne divljači i žvijeri ima lisica, jazavca, kuna bjelica jamara, te uvezenih fazana. U niže krajeve zaluta katkad i po koja divlja svinja iz Krasa. Godine 1957. i 1959. kod Brgudca je bio zalutao i mrki medvjed. Uz Mirnu se nađe po koja vidra. Na Krasu se katkad pojavi i vuk.

Od ptica ima mnogo sova, ušara, kobaca, jastrebova, svraka, vrana, šojski, a samo na Krasu ima sokolova i orlova. Od prelaznih ptica ima u jeseni i proljeće mnogo divljih pataka, šljuka i nešto divljih gusaka. Po broju i vrstama dobro su zastupane i ptice pjevice.

Oskudica bujnije vegetacije uvjetovala je u Istri oskudnije stočarstvo. Mjesto suvremenih pasmina mlječnog i tovnog goveda, koje se u zadnje vrijeme razvija, u Istri je dobro zastupana sitna stoka u prvom redu ovca, osobito u krševitom kraju i južnom dijelu Istre (Bale, Galijača i Vodnjan). Goveče je krupnije i brojčano dobro zastupljeno osim u pojedinim dijelovima srednje Istre. Govedo se mnogo upotrebljava kao tegleća životinja i to vô. Mjesto konja ubičajen je magarac. Svinjarstvo je u Istri slabije rasprostranjeno.

Kad je u ovom kraju bilo više šume, bilo je i više divljači. Ne stankom šume, nestalo je i divljači. Prema tome do 15 stoljeća, do dolaska Venecije, prirodna životna zajednica bilja i životinja bila je jača i intenzivnija. Otada je Venecija počela nemilice sjeći šumu, pa je prirodna — životna zajednica (šume i životinje) u opadanju.

7. Tla Buzeštine

Tlo je rahli ili sipki dio zemljine površine u kome imade i nešto kamenite podloge te biljnih i životinjskih ostataka koji se pod raznim utjecajima klimatskih elemenata, vode i čovjeka mijenjaju. U Buzeštini na podlozi vapnenaca osobito na Krasu nastale su pretežno istarske crvenice koje u sebi imaju netopivih ostataka vapnenca, katkad u vrtačama boksitiranih, i mali sadržaj humusa. Ali ne javljaju se crvenice samo na krednim vapnencima već i na eocenskim (tercijskim). Tu ona postaje suha, raspukla, beskorisna, ilovasta glina. Najviše ima brdske ili planinske crvenice raširene po vrtačama te uz rubove polja.

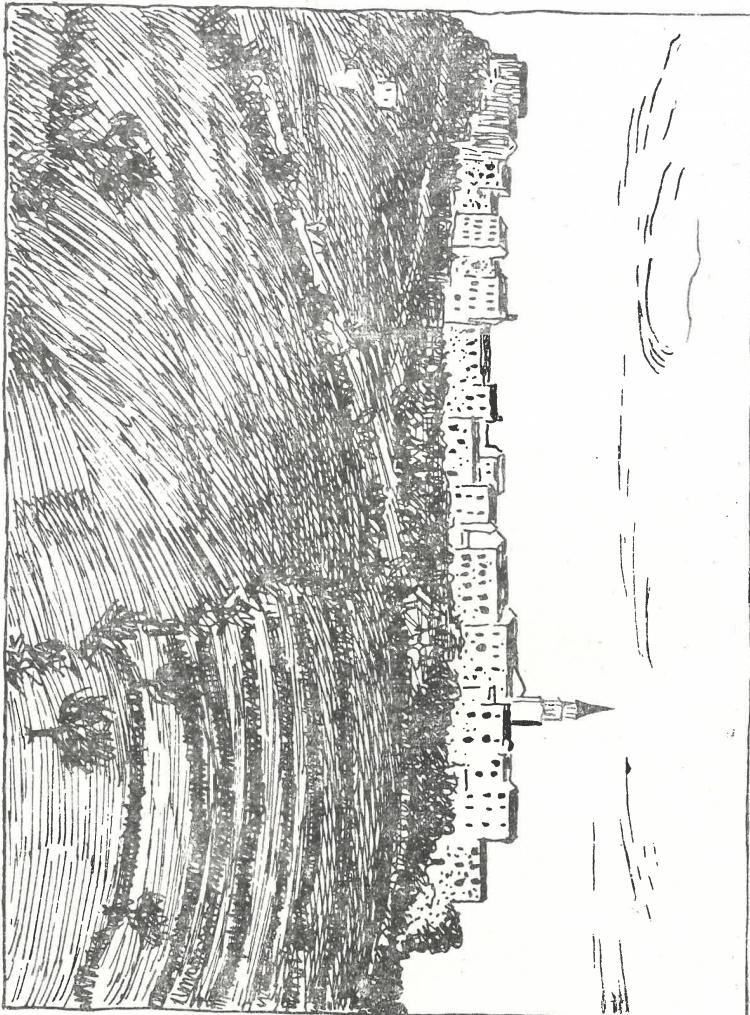
U srednjoj ili »sivoj Istri« na eocenskim laporima nastaje fliš, koji se sastoji od 3 glavna dijela: kalcijskog karbonata, gline i njenih minerala te pjeskovite sastavine. Fliš je kao cijelina oprečna krasu, ali u pojedinim flišnim krajevima ima velikih razlika kao i u kraskim. Te su razlike uvjetovane debljinom i sastojinom laporaste podloge koja se više troši na strminama te mjestima izloženim suncu, vjetru i kiši. Otud na flišu goleti i degradirani pašnjaci. Voda i vjetar troše fliš i prenose ga u niže dijelove. Buzetska se udolina silno troši na svojim stranama, a akumulirani fliš se više taloži u nizini gdje on postaje plodan osobito za neke kulture (kao kukuruz). Razni su tipovi fliša kao smeđesivo bakrenasta tla, smeđesivo skele-todna tla.

Treća vrsta tla u Buzeštini su prenešena tla (aluvijalna). Četvrta vrsta (diluvijalna) jesu močvarna tla, dijelom sa velikom mješavinom soli i velikim količinama biljnih ostataka. Peta vrsta su antropogena tla, nastala pod utjecajem djelovanja čovjeka. Čovjek je kroz stoljeća na tri načina utjecao na vrste tla. On je krčio šumu te je osvojio obradljivo tlo. Do pojave mletačke vladavine povijesni dokumenti o Istri govore kao o potpuno šumovitom kraju. Od XIV stoljeća na ovamo, površina se šume smanjivala najmanje za 50%. Preostale šume su (uslijed pojačane erozije degradirane) niskog rasta, šikare i šibljike. Porastom broja stanovnika krčenje šuma je sve više raslo.

Za zaštitu određenih površina — a to je drugi način utjecaja čovjeka na tlo — stoljećima su generacije ljudi radile, na strmim ili blago položenim padinama, terase i poluterase, koje efikasno djeluju na konzerviranje tla. Kod skeletnih tla ovjek ih čisti od većeg kamenja, a gradnjom ograda i suhozidina zaustavljen je odnošenje sitnog tla.

Dalje, čovjek obradom i gnojenjem tla preobrazuje tlo u humuzno. Stajsko, još više umjetno gnojivo, koje se ovdje uvelike upotrebljava, dalo je potrebne kemijske sastojine tlu, za rast raznih kultura (žitarice, voćke, loze, trave na livadama). Dugogodišnji uzgoj vinograda i njihova velika zastupljenost u obradivim površinama (oko 13%) uzrokovalo je da je rigolanje, koje se ovdje vrši na oko 60 cm dubine, znatno poremetilo i izmijenilo gornje horizonte tla na većem dijelu

Pogled na Buzet

obradivih povrsina. Čovjek je najveći dio tla Buzeštine, bilo crljenice, bilo fliša, bilo prenošenog tla, svojim stoljetnim djelovanjem preobrazio i preobražava ga svake godine, jer se stanovništvo Buzeštine pretežno bavi poljoprivredom.

8. Priroda i čovjek u prirodnim pokrajinama Buzeštine

Kad pogledamo geološki postanak, sastavnu zemljinog prostora, oblika tla, klimatske elemente, vode, biljni plasti i životinjski svijet te tlo Buzeštine, nameće nam se spoznaja, da se Buzeština sastoje od dvije mikroregije: od Krasa i flišne Buzeštine. Svaka od ovih mikroregija ima svoje manje ogranke.

Ovi prirodni elementi su uvjetovali razdoblju Buzeštine. Utjecaj prirode na čovjeka i društveno djelovanje bilo je u Istri i Buzeštini veliko. Taj je utjecaj prirode drukčiji u Cićariji nego u flišnoj Buzeštini.

Cićarija se diže od 500 metara na zapadu prema istoku, prema Učki (1396 m.). Srednja joj je visina 800 metara. Tri gorska niza se dižu sa te visoravnji. U sinklinalaima ima naselja. Kamenito tlo lako propušta vodu. Ima vrela, ali nema površinskih vodenih tokova. Čovjek ponegdje gradi čatrne (ili šterne, kako ih zovu u Istri). U Cićariji ne raste ni jedna mediteranska biljka, već žito, krumpir, kupus, šume četinjače. Slabo skeletno tlo crvenice, većinom pod livadom i pašnjacima (52% površine ima livada i pašnjaka, 5% oranica i 10% vrtova), a ostalo je neplodno tlo. Prema tome nema vinove loze, smokava ni voća. Osnov gospodarstva nije poljoprivreda, već stočarstvo. Cijela je Istra imala — prije drugog svjetskog rata — oko 25.000 ovaca, od toga sama Cićarija oko 15.000. Cići su nekad bili pastiri, uglenjari i drvarji. Danas stanovnici Krasa sele u industriju (Rijeka, Pulu, Umag), a oni koji ostaju kod kuće bave se stočarstvom, sijeku drvo i rade kao sezonski radnici. Rijetko su naseljeni. Nemaju nijedan grad, već razbacana sela. Poneki zimi sele u niže krajeve, većinom u Poreštinu, sa stokom. U Cićariji je priroda dala sasvim druge uvjete za život. Tu se čovjek bori sa pomanjkanjem tla, nižim temperaturama i burom.

Sasma drukčiji i bolji život je u flišnoj Buzeštini. Rastavljenja je od Cićarije strmim odsjekom vapnenca na prelomnoj liniji. Izgrađena je od fliša, koji ne propušta vode. Zato ima više vode na površini. U nižim dijelovima uvale imade dobrog nanešenog tla koje je rodno.

Uslijed dovoljne množine vode vegetacija je bujna. Tu je sastalište površinskih potoka s Mirnom i njezin najjači izvor. Malo gdje ima toliko vode u Istri kao tu. Vjerojatno ta voda dolazi iz Cićarije gdje ima brojnih vrtača. Svaka je vrtača kao lijevak kroz koji voda odlazi u podzemlje. Tamo se ona vjerojatno sakuplja u jedno jezero odakle konstantno pritječe u izvor Mirne. Konstantno zato, jer ljeti, kad je suša pa kad nema vode ni na Cićariji ni u ostaloj Buzeštini, izvor daje veliku množinu vode. To pokazuje da izvor nije u vezi s dnevnim padavinama već s nekim rezervoarom vode u kojem je imao dovoljno i onda kad je na površini mjesecima nema. Taj je izvor 1931. godine kaptiran pa je izgrađen vodovod za »crvenu Istru« i za Cićariju.

ju. Voda se električnim crpkama podiže od izvora Mirne (49 m na visinu od 910 m), a odavde se distribuira u mjesta slovenske i riječke Cićarije. Na stotinu kilometara proteže se taj vodovod po Istri, pa otud i velik značaj Mirne za čitav kraj. Čovjek se bori za tlo. Na pristrancima bi ga voda odnijela da to čovjek ne sprečava. Otud je i struktura tla u flišnoj Buzeštini drukčija nego u Cićariji. Oranica ima 12%, vinograda 11%, vrtova 4,5%, livada 13,5%, pašnjaka 23%. Poznato je već da su stari Rimljani nazivali Buzet Pinguentum. Možda za to, jer ima bogatu zemlju koja dobro rodi. Ovaj dio Buzeštine gušće je naseljen sa preko 55 stanovnika na 1 km², dakle, tri puta više nego Cićarija. U Cićariji se čovjek, radi studeni, bolje odijeva što nije slučaj u flišnoj Buzeštini. Tu su se razvila i veća naselja kao Buzet, Roč, Vrh, Sovinjak i druga. Na qsnove života stanovnika utjecali su prirodni elementi kraja. Ali da bolje možemo razumjeti djelovanje stanovnika u ovom kraju te rezultate njihovog djelovanja, moramo slijediti razvoj tog stanovništva od najstarijih vremena, uvijek promatrajući što nam je vidno preostalo od njih u današnjicima.

II KROZ DRUŠTVENU PROŠLOST BUZETSKOG KRAJA

1. Istra u predrimsko i rimsko doba

Kad je došao prvi čovjek u Buzeštinu, ne zna se točno, ali sigurno prije 10 do 15 hiljada godina. On je našao cijeli ovaj kraj obrastao šumom, u kojoj je bilo mnogo divljači. Jedino nije bila šuma na strmom kamenitom odsjeku što se pruža između Cićarije i, otprikilike, pravca današnje željezničke pruge. I upravo uz taj pravac, gdje mu je vidik bio nad šumom, gdje se nije morao boriti sa nabujalom vodom Mirne, i njezinim pritokom; u prisou, gdje ga strmi kameniti odsjek čuva od udara bure, a sunce ga svojom toplinom miluje s juga, gdje je u kamenu našao dobre i suhe pećine, zgodne za stanovanje, — upravo tu su se u zadnje vrijeme otkrile brojne pećine, a u njima su se pronašli mnogi predmeti (sjekire, noževi, bate) od kamena i kosti, koji su mu služili za lov na životinje i za kućnu potrebu. Bio je to primitivan čovjek koji se hranio mesom od ubijenih životinja, odjевao se njihovom kožom, a od njihovih kosti i rogova pravio je sebi oružje i oruđe. Takove su se prehistoricke pećine — iz novog kamenog doba — pronašle kod Ciriteza, Nugle, pod Kukom i kod Podrebra.

Još većma ima gradinskih naselja u kojima se našlo brončanih i željeznih predmeta kao u Roču, Buzetu, Gradcu, Sv. Tomi (iznad Ročkog polja), Jašmovici (iznad Črnice), Sv. Jurju, Sovinjaku, Sv. Križu, Drobčići i Kastelcu. U ovo doba ljudi ne stanuju u pećinama nego grade gradišta (gradine, kasteliere) po istaknutim vrhovima brda. Ta su gradišta obično okruglog oblika, zahvaćaju vrh brijege a imaju karakter zbjega i utvrde. Ovakvih gradišta dosada se u Istri utvrdilo preko 500, a dokazuju da se u brončano i željezno doba, kad je čovjek toliko napredovao te od bakra i željeza pravio svoje oružje i oruđe, izdigao na savršeniji stepen načina života i da je poznavao trgovinu. U Buzeštini nema nigdje ni bakra ni željeza te nisu od njega ljudi mogli praviti oružje i oruđe. Netko im je donio te predmete.

Njih sigurno nisu dobijali na dar, nego su ih zamjenjivali za razna dobra (meso, kože, med). A bit trgovine je zamjena. Dolazili su, da- kle, od nekud ljudi koji su zamjenjivali ta dobra. Najvjerojatnije je da su lađama dolazili na obalu i odatle robu prenosili u unutrašnjost. Prema tome, i prve puteve u Buzeštini su ljudi utrli u to najranije doba. Nađeni kameni, brončani i željezni predmeti raznijeti su i smješteni po raznim muzejima. Osobito ih mnogo ima u Trstu.

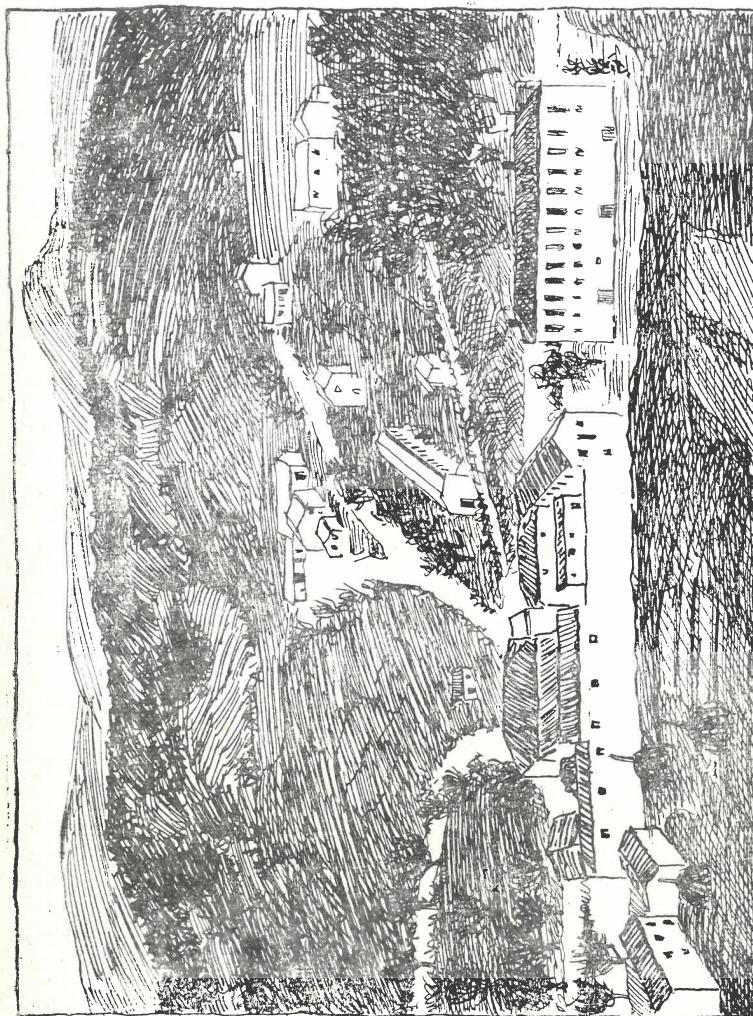
A onda vjerojatno oko 500 god. pr. n. e. — počele su seobe naroda sa istoka prema zapadu Balkana. Neki drže da su to bili Iliri i Tračani. Tračani dolaze iz jugoistočne strane Balkana, iz krajeva sje- verno od Grčke, a Iliri iz Podunavlja. Pod imenom Ilira i Tračana ne smijemo shvatiti samo dva naroda, već skupine naroda. U Istru su došli i nastanili se: Veneti, Karni, Histri, Japodi i Liburni. Japodi su stali od Učke, Čićarije, — do Kranjske, Like i Save; Karni od Tršćanskog zaliva do Julijskih Alpa; Liburni od Raše do rijeke Krke u Dalmaciji; ostalo Veneti i Histri. Ovi su Histri i Iliri udarili temelj mnogim današnjim gradovima u Istri. Njihovih se grobova našlo vrlo mnogo. Ali dok su predilirski narodi pokapali mrtve, Iliri su ih spa- ljivali i njihov prah postavljali u žare. Po zanimanju su bili lovci i pastiri, oružje i oruđe su upotrebljavali od željeza, a nakite od bakra. Oni su sigurno nastavali i buzetski kraj.

Oko 400 god. pr. n. e. sa zapada su navalili na Ilire narod naj- većma porijetlom iz današnje Francuske. To su bili Kelti, brojem i udarnom snagom jaki. Potisnuli su, ali nisu uništili Ilire. Kelti su imena kao imena bogova Ilira i Kelta. Tako se na buzetskom lapidariju čita ime Iksionija, a ono je keltskog porijekla.

Ali dok je ovo preistorijsko, te ilirsko — keltsko doba dosta nejasno, jer nema dovoljno spomenika, daleko bolje možemo upoznati rimsko doba.

God. 181 pr. n. e. odlučio je rimski senat osnovati grad Akvileju (Oglej), a otale prodrijeti u Istru. Rimski historičar Tito Livije govori o »bellum histricum« — o »istarskom ratu«. Rim je upotrebio više legija svaka po 24.000 vojnika. Najteža je borba bila sa Histrima oko Nesactiuma (Vizača) (Gradine kod Vulture), Mutile (Medulina) i Faverie (Mormoran kod Šišana). 177 pr. n. e. Rimljani su potpuno pokorili Istru i s njom nesmetano vladali do 476 god. n. e., do seobe naroda. Rimljani nisu doveli Rimljane, ni stanovništvo iz Italije, nego su na ilirsko-keltskim temeljima uredili i sazidali gradove ponajviše uz obalu mora, kao: Pieta Julia (Pula), Ruvignium (Rovinj); Julia Paren- tium (Poreč), Humagium (Umag); Capris (Koper), Piraneum (Piran); Aemonia (Novigrad), Albona (Labin), Plomona (Plomin).

U unutrašnjosti Istre su uredili Piquentum (Buzet). U gradovima su prve časti i dužnosti zauzeli Rimljani. Sve su ove gradove povezali cestama, od kojih su najpoznatije iz Pule u Trst (Via Flavia), te iz Trsata u Trst (Via Tarsatica). Glavni grad provincije je bio najprije Oglej, a kasnije Pula, — »caput Histriae«. U prostoru izvan grada živjeli su Iliri po svojim starim običajima kao pastiri, lovci i rijede zemljoradnici. Rimljani se nisu toliko brinuli za neprimorski dio Istre. Stanovništvo gradova se bavilo zanatima, trgovinom i pomorstvom.

Fontana — novi dio Buzeta

Stvorili su municipalne autonomije, oko koje je bilo gradsko polje (ager), a dalje od tog polja su uredili latifundije. Cijela Istra je za vadavine i to feudalni sistem, takav socijalni poredak koji je većim ili djelomično raširio svoj jezik, pravo, običaje, religiju, ali nije nikad uspio potpuno romanizirati brojem jači i otporniji element Ilira. U gradu Buzetu se nalazi lapidarij rimske, to jest nekoliko natpisa i ukrasa u kamenu iz starorimskog doba. Svi nam oni dokazuju da su Rimljani bili uredili grad koji je upravljao širokim prostorom udoline Mirne, Sovinjaka i dijela Čićarije.

Al Rimljani nisu naselili prostor izvan grada. Tamo su živjeli Iliri

2. Istra za seobe naroda

Velika seoba naroda je zahvatila Istru kao prolaznu zemlju. Preko nje su prelazili, skoro 200 godina, razni germanski narodi sa sjevera, istoka i zapada. Ali ne samo Germani, nego i drugi narodi. Od V do XI stoljeća Istra je neprestano na udaru raznih naroda koji je dijele, priključujući sad zapadu, sad istoku. Neki je pregaze i odu; drugi je duže vremena osvajaju, i opet napuštaju jačemu. U tom pomicanju naroda i Buzeština uvijek sudjeluje. Tako su Zapadni Goti pod vođom Alarikom 401. god. prodrili u sjevernu Istru. Istočni Goti su je potpuno zauzeli od 489.—539. Bizant upravlja od 539. do 751., te je stavljala pod vlast Ravene. Koncem VI stoljeća (568. i 588. god.) prodire Langobardi u Istru. Oni su potisnuli bizantsku vlast, te vladaju Istrom od 751. do 774. Tada u većem broju provaljuju koncem VI i početkom VII stoljeća Slaveni. Bizant međutim se ojača te savlada i Slavene i Langobarde i zavlada Istrom ponovo od 774. do 788. god. Bizant je mjesto srušenog Trsta podigao Koper (Capris) i nazvao ga po vladaru Justinu II (565.—578.) Justinopolis. Ali glavni grad je bio Pula i Poreč. U Poreču su Bizantinci dali izgraditi divnu Baziliku sv. Eufrazije, jedan od najlepših svojih spomenika na istočnoj obali Jadran, gdje se nalaze neki mozaici ljeplji nego u Carigradu i Raveni. A onda su u drugoj polovici VIII stoljeća prodrili sa sjevera Franci koji su vladali Istrom od 788. do 879. god. Franci su uveli svoj režim vladavine i to feudalni sistem, takav socijalni poredak koji je većim ili manjim promjenama prevladao u Istri od VIII do XIX stoljeća. Uz Franke prodire u ovaj kraj uvelike i katolička crkva sa svojim misjonarima i samostancima. Oni unose u IX i X stoljeću elemente karolinške renesanse, i svoje ustanove: samostane, škole, hospitia, gospodarske reforme itd. Ali, iza smrti Karla Velikoga, opadanje političke moći iskoristili su crkveni i svjetovni velikaši. Crkveni dostojanstvenici, patrijarh Ogleja, biskupi Trsta, Pule i Poreča počeli su zauzimati svjetovnu vlast u zapadnoj Istri, stvarajući tako od nje jednu provinciju — Oglejsku Istru, koju je formalno potvrdio car Oton III. Tako je po prvi put provedena politička razdioba Istre te je patnjarhu oglejskom pripao zapadni dio Istre, a drugi, neprimorski dio, njemačkim grofovima. Tako u Istri nastaje dualizam vlasti.

Buzet i Buzeština su pripali patrijarhu oglejskom.

3. Seoba Slavena u Istru i Buzeštinu

Među valovima naroda, koji su kroz stoljeća selili od sjeveroistoka na jugozapad, naišao je i val Slavena. U VI i VII stoljeću; pred Avarima, sele oni iz svoje zakarpatske domovine prema zapadnom dijelu Balkana te nastanjuju cijelu istočnu obalu Jadrana od Furlanije do Albanije. Istra tu nije mogla biti iznimka. To nam dokazuju i sačuvani dokumenti pape Grgura (590.—604.); Pavla Đakona 602. godine; bizantskog cara Konstantina Porfirogeneta iz X stoljeća; pape Ivana IV (640.—642.) Slaveni naseljuju Furlaniju, sjevernu Istru i južno od Dragonje. Neki historičari drže da su Slaveni, naselili najprije današnju Čićariju i srednju Istru, a da su se tek onda počeli postepeno približavati obali, gdje su se po gradotima zbili Romani i romanizirani Iliri. Najjači dokaz o laganom prodiranju Slavena na obalu daje nam Rižanska skupština održan 804. godine. Početkom IX stoljeća nastala je velika prepiska između biskupa i svjetovnih velikaša s jedne strane i Slavena s druge strane, jer je vojvoda Ivan dopustio Slavenima da se nastane na posjedima feudalaca. Dokument latinski ovako kaže (donosimo u prijevodu):

»Dalje on je postavio Slavene na naše zemlje; oni oru po našim njivama; sijeku našu šumu, ispasuju naše pašnjake, a porez daju sa naših zemalja vojvodi Ivanu«. Crkveni i svjetovni feudalci su se potužili Karlu Velikome koji je naredio da se sazove zbor kod Rižane, nedaleko Kopra. Da je to bila važna i velika rasprava, prosuđujemo po ličnostima koje su došle na zborovanje. Došao je patrijarh Ogleja; Fortunat, biskup iz Pule; te biskupi Trsta, Poreča, Pićna i Novigrada. S druge strane vojvoda Ivan sa svojim županima, među kojima se spominje i onaj iz Buzeštine. Tko je taj vojvoda Ivan? — Povjesničari drže da je bio neka vrsta bana zapadne Istre. Pod njegovim vodstvom su se borili Slaveni protiv Avara. Nakon raspravljanja, vojvoda Ivan je predložio alternativno rješenje: ili da Slaveni ostanu na tadašnjim zemljama, ili da se povuku na pusta zemljista koja bi imali privesti kulturi. Ne znamo koji je zaključak prihvaćen, ali dokument nam svjedoči, da su Slaveni prodrili u zapadnu Istru, da ih je bio veliki broj, i da su bili naselili unutrašnju Istru. U X i XI stoljeću nalazimo opet nekoliko dokaza o jačanju i prodiranju Slavena u Istru. Premda su Slaveni bili u većini u Istri od VII stoljeća, njihov se politički utjecaj ne osjeća. Oni su bili mirni podložnici svojih gospodara, dok se Istra politički dijelila u dva dijela, u zapadnu (Akvilejsku, a onda Mletačku), te Habzburšku (markgrofoviju).

Slaveni su neovisno od gradova razvijali svoj socijalni život. Oni su donijeli svoje socijalne ustanove iz pradomovine i to u granicama rodovskog uređenja. Socijalna struktura je ovih slavenskih zadružnih jedinica bila posve drukčija, nego ona gradova, municipija. A da su Slaveni imali svoje socijalno uređenje, govore nam skupštine održane u Rižani. P. Kandler, talijanski historičar, u svome »Codice Istrianus« donosi dvije važne izjave: prvu od 10. II 1199. i drugu od 14. II 1199. Obje nam govore o prepirkama između grada Pule i susjednih slavenskih županija. Ove su dvije isprave prvi pisani spomenici o hrvatskim župama u Istri. One pokazuju da su slavenske župe bile važni politički faktori, jak, svijestan i samostalan, kad se spominju kao drugi kontrahent u prepirci sa moćnim gradom Pulom, u kome je bio

uređen i moćni municipij. Aako su u XII stoljeću postojale slavenske župe, one su sigurno i ranije bile u Istri, za vojvode Ivana, te od dołaska Slavena.

Pored listina XII stoljeća imamo »Istarski razvod« koja po pjesničaru L. Kircu potječe od 25. III 1275., a po M. Kosu iz 1457. god. Svakako je iz doba prije druge seobe Slavena u Istru. Iz »Razvoda« jasno proizlazi da je slavenski narod živio pod vlašću župana, i da je teritorij Istre bio podijeljen na župe.

U Istri imamo, kao nigdje u Hrvatskoj, specijalne nazive za okolicu pojedinih mjesta, kao: Labinština, Puljština, Bujština, Buzeština itd. Svaki ovaj kraj označuje međe i prostor starih hrvatskih župa. Koliko je bilo tih župa? L. Kirac pažljivo proučava ovo pitanje te ih utvrđuje. Za nas je važna čimjenica da su Roč i Buzet bili župe. Tačno uređenje župe nije poznato, ali uglavnom možemo ipak utvrditi njihovu strukturu. Uz župana, koji je vršio upravnu i sudačku vlast, bio je podžupan. Narod je živio po selima u rodovima, zadružnima. Zato u Istri imamo brojna sela patronimičkog podrijetla, prezimena jednog roda. Ove župe nisu imale zaleda u nekoj jakoj državi kao istarski municipiji, ili komune, ili feudalci u Austriji, pa su prema tome župe bile u pozadini. One su silno stradale pomerom stanovnika od kuge, zatim provalama Turaka u XV i XVI stoljeću, napokon u ratovima između Austrije i Venecije. Tako su neopaženo slabile te župe, ali nikad nisu bile ukinute. Njihov opstanak se može slijediti od VII do XIX stoljeća, za doba Bizanta, Franaka, Oglejskih patrijarha, Mletaka i Austrije. Najjače su od IX do XII stoljeća, do oblikovanja komuna i prodiranja austrijskog feudalizma.

Buzeština, naseljena od starih Slavena, uređena po sistemu župa, živjela je posebnim i mirnijim životom do pojave vlasti patrijarha Akvileje od VII do XI stoljeća.

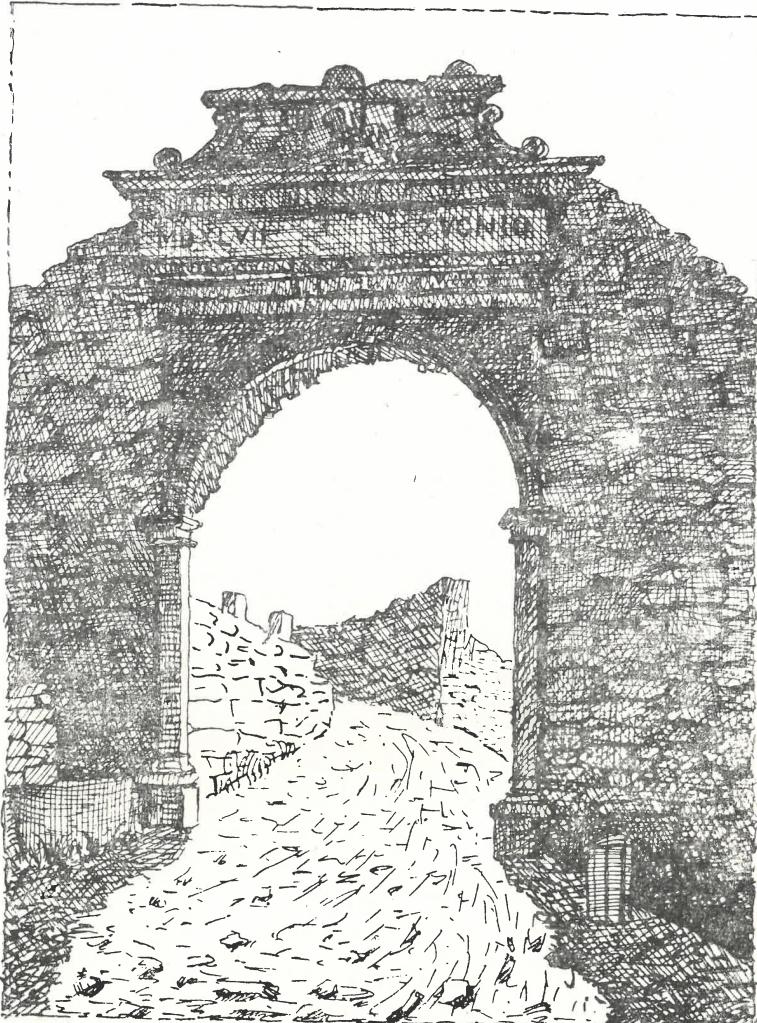
4. Oglejska i mletačka Istra, sa osobitim obzirom na Buzeštinu

Početkom XI stoljeća počinju se na sjeveru Jadrana podizati dvije političke sile koje teže za osvajanjem Istre. To je bio patrijarh Ogleja i Venecija.

Slabu stranu Otona IV, vladara njemačko-rimskog, iskoristio je patrijarh Ogleja, koji je formalno i zakonito dobio od cara zapadnu Istru 13. I 1209., u kojoj su vladali biskupi i gradski plemići. Tu su darovnicu opet potvrdili njemačko-rimski carevi 1220. i 1230. god. Tako je stvarno i legalno upravljao zapadnom Istrom patrijarh od 1000. do 1420. god. Ali gradovi su ipak imali veću samostalnost, te su sklapali sami specijalne trgovačke ugovore. Tako je Piran sklopio ugovor sa Splitom 1190. god.; Rovinj s Dubrovnikom 1188. god.; Koper s Trogirom 1216. god. A narod po selima je živio opet neovisno. Po Istri je jako bila raširena glagoljica a i kao saobraćajno javno pismo. Patrijarh je često sazivao sinode u Gradežu ili Ogleju, na kojima je davao upute za upravljanje Istrom, ali kako nije imao ni vojske ni mornarice da stegne autonomiju gradova i privuće ih k sebi, gradovi su se sve više razvijali kao samostalne jedinice.

Druga sila koja sve više jača na sjeveru bila je Venecija. Ona od X stoljeća nastoji da se što više plasira na istočnu obalu Jadrana. Ona se uhvatila u koštač sa hrvatskim knezovima. Najviše su joj muke zadali knez Domagoj i Branimir, dapače je, poražena kod Makarske, morala plaćati danak Hrvatima, što je plovila duž njihove obale od 887. do 1000. god. Ali duž Petar Orseolo II je prekinuo s tom tradicijom, kad je hrvatska politička vlast bila u opadanju. On je stvorio plan o zauzimanju cijele Istre. Petar Orseolo II je pošao svojom ratnom mornaricom pred Oglej, gdje ga je svečano dočekao patrijarh Vitale sa svećenstvom, zatim je duž produžio u Poreč i Pulu. Ali gradovi nisu željeli Veneciju, jer su osjećali da bi im ona stegla autonomiju. A Venecija je trebala Istru radi ekonomске eksploracije, radi vina, ulja, drva, kamena, silikatnog pijeska i stoke. U gradovima se Istre stvaraju dvije stranke, za i protiv Venecije. Tako su gradski tribuni, vikari, rektori, konzuli i gastaldi bili više puta ljudi mletačkog povjerenja. Pula je više puta u XII., XIII. i XIV. stoljeću pokazala otpor protiv Venecije. U XIII. stoljeću moćni dužd Henrik II Dandolo podiže snažno moć Venecije kad je zauzeo Carigrad i upravljao s njime te s Latinskim Carstvom (od 1202.—1251.). On pođe da osvoji Trst 1202. god. Trst je zauzeo. Ali u XIV. stoljeću Venecija se uputi u rat sa Genovom. Rat se vodio po Jadranskom. U tom je ratu Venecija bila poražena, pa je oslabila. Genova je više puta pobijedila istarske gradaove. Ovaj genoveško-mletački rat oslabio je Veneciju, ali je crkveni raskol oslabio i crkvu, osobito patrijarha oglejskog koji je izgubio oslon u njemačkom caru. Oglej je počeo prodavati svoje gradove u Istri Veneciji. Tako znamo da je Venecija 5. I 1394. godine kupila od patrijarha grad Rašpor u Čićaniji. Taj je grad bio sagrađen u 11. stoljeću a dugo je vremena bio u vlasti goričkih grofova. Nazvan je »ključ obrane Istre«. Rašpor je bio patrijarhova važna vojnička utvrda za odbranu od austrijskih feudalaca. Kad je Venecija 1409. godine kupila Dalmaciju za 100.000 dukata, navalila je na Istru te se patrijarh definitivno odrekao Istre ugovorom 3. VI 1420. godine. Tada je Venecija zauzela Roč i Hum. 1421. zauzet je Buzet, pa Salež, a 1422. godine Kostel. Tako Venecija postaje gospodar zapadnih gradova Istre, Buzeštine i Rašpora.

Susjed mletačkoj vlasti u Istri bila je Pazinska grofovija. Ta unutrašnja Istra s Pazinom na čelu došla je prvi put pod germanski utjecaj 976. godine kad su Furlanija, Koruška i Istra bile otcijepljene od Bavarske i date austrijskom velikaru da njima upravlja. Njemački vladari su zatim davali Istru raznim feudalcima kao Epensteinovcima, gospodarima Kranjske, kojima je sijelo bilo u Ljubljani; zatim Sponheimovcima, pa Andechs — Meranima. »Marchio Istrae« je stolovao u Pazinu, a bio je ovisan od Ljubljane. Neko vrijeme je Istra potpala pod vlast goričkih grofova Weimar—Orlamunde Schwarzenburg, pa Auerspergovaca. Godine 1277. vladali su u ovom kraju sinovi Rudolfa Habsburškog Albreht i Rudolf. Habsburgovci su tada, više ili manje, uz kratki prekid francuske vladavine, upravljali Istrom sve do 1918. godine. Pazinska je grofovija od 1280. do 1766. godine izmjenila 21 feudalca, ali uvijek je bila pod vlašću Habsburgovaca. Habsburgovci su neko vrijeme pomagali patrijarha proti Venecije, a kad je patrijarh 1420. god. izgubio Istru, onda je dolazilo do svađe između Habsburgovaca i Venecije. I da bi se uredio taj odnos između ove dvi-

Velika vrata u Buzetu

je vlasti, dolazilo je do pregovora radi međa. Češće su stvarali »razvode«, ugovore o međama. U Pazinskoj grofoviji je život tekao mnogo mirnije, nego u posjedu patrijarha, odnosno Venecije. Skoro na svakom briježgu grofovije izgradili su njemački feudalci svoj dvorac, a oko njega prostor za gradokmetove za »iobagiones castri« te su ga utvrđili zidinama. Osobito su te gradove okruživali zidinama u XV i XVI stoljeću, kad su Turci počeli prodirati u Istru. A nad tim gradovima su se uzdizali zvonici, izraz crkvene moći. Feudalizam austrijski je uveo način života u Istri, kakav je bio u Zapadnoj i Srednjoj Evropi. On je povezan s naturalnim gospodarstvom. Feudalci su primali dio zemlje kao darovnice. Taj dio zemlje obrađivali su koloni, kmetovi, koji su grofovima davali dio naturalnih prihoda (vino, voće, meso, drvo itd.). Pored toga su kmetovi bili dužni da idu u vojsku. Grofovi su opet davali dio naturalnih prihoda vrhovnom grofu — kapetanu cijelog Grafschafta — markgrofu — te vojsku, koliko je bilo dogovorenog. Feudalizam je atomizirao ekonomski i socijalno zemlju. Feudalci su nastojali da urede svoj burg, utvrđeni grad, kaštel. Istra je, osobito unutrašnja, bila zemlja kaštela, naša Kastilija. A podno ili uz te kaštelle su stanovali koloni u podgrađu, suburbiju, pokorni prema višemu, organizirani opet u svojim župama koje su katkad priznавali i poštivali feudalci. Seljake su feudalci nazivali: koloni, massari, rustici, ili sclavi, ili slobodnjaci, libellari. Katkad povezuju seljake i kolone urbari, knjige, u kojima su bile zabilježene daće seljaka prema feudalcu. U Buzestini su sasvim slične prilike u odnosu između konta i seljaka. Grad pak Buzet je imao druge privilegije, kao i ostali gradovi zapadne Istre. Glavni udarac ovom feudalizmu je zadala francuska revolucija 1789. god. i konačno Pariška komuna 1848. god. Istra je drugičje bila socijalno uređena pod mletačkom vlašću, gdje su bili pretežno gradovi.

I dok je Istra bila s jedne strane povezana sa moćnom Austrijom, s druge strane zapadna Istra je bila povezana sa moćnom Venecijom koja je nakon 1420. god. bila apsolutna gospodarica na Jadranu i nitko po njemu nije smio ploviti bez dozvole Venecije (od 1420.—1717. god.). Ali tu moć Venecije je uništavao dugotrajni rat sa Turcima. Dva i pol stoljeća je ona ratovala sa Turcima (od 1470.—1690.) i to skoro svake godine. Nakon što je Turska zauzela Bosnu 1463. god. zatim Hercegovinu 1482., pa Crnu Goru 1499. god. ona zapljuškaje Istru i Dalmaciju, osobito u XV stoljeću. Turci provaljuju u Istru 1469., 1471., 1472., 1473., 1474., 1476., 1477., 1478., 1483., 1485., 1494., 1499. Turci ne gledaju na »razvode«. Oni provaljuju preko teritorija Pazinske grofovije u mletački posjed do gradova zapadne Istre. 1470. napadaju Trst. Narod bježi sa otvorenih polja u gradove. Utvrđuje ih, opasuje ih jakim zidinama. Rat s Turcima na kopnu, s Uskocima na moru, zatim između Fridrika III i Mlečana (1508.—1516.), sve je to uzrokovalo bijedu u Istri, ali i u Veneciji. Venecija još jače ekonomski eksplatiše Istru. Lijepo opisuje tadašnji odnos Venecije prema Istri biskup G. F. Tommassini (u prijevodu): »Ništa drugo ne misle (u Veneciji), nego kako će naći priliku da ukradu i ponesu nešto u Veneciju. Htjeli bi odnijeti i zidine grada, zemlje, drva, ulje, brašno, vino, sol, meso i druge regalije, te se ne može zamisliti, u kojem se jadnom stanju nalazi ova siromašna i žalosna provincija (Istra). Tako je Venecija postupala sa Istrom u XV, XVI i XVII stoljeću.

A da jad i nevolja budu veći, ratove su pratile kuge.

B. Schiavuzzi ih je tačno proučio. Kuga je bila u VI stoljeću 2 puta; u VII stoljeću 2 puta; u XI u dva maha; u XIII pet puta; u XIV ih je bilo 12 puta; u XV 14 puta; u XVI 13 puta; u XVII pet puta. Kuge prestaju 1632. god. Znači da je u šest stoljeća kuga posjetila Istru 52 puta. Katkad se ona širila po većem, katkad po užem teritoriju; katkad je veći, a katkad manji broj žrtava pokosila, ali su njezine posljedice uvijek bile užasne, jer se nemoćan narod nije magao braniti protiv nje. A kad je ona prestala, onda je počela harati malarija, osobito po zapadnoj Istri. Nje jedino nije bilo u Ćićariji, inače je bila po većem dijelu Istre. U najnižim dijelovima udolinu Mirne, podno Buzeta i Motovuna, je vladala, i to svake godine. Sto ratovi, što kuge, što malarija uništavale su neprestano stanovništvo Istre, tako da talijanski historičar B. Benussi kaže, da se već u XIV stoljeću moglo kazati »Skoro cijela Istra je bila opustošena«. Ako kaže ovo za XIV stoljeće, a što se onda može kazati za XV i XVI stoljeće? Radi toga je venecijanskoj i austrijskoj Istri ponestalo radne snage i vojnike te su se obje vlasti složile u tome da dovedu odakle bilo stanovnike u Istru, ne pitajući za njihovo porijeklo ni nacionalitet. I kao što je Austrija naseljavala Vojnu Krajinu, tako je počela naseljavati i Istru. To je bilo doba novih migracija stanovništva u Istru. Glavnu ulogu u tim migracijama odigrali su gradovi, više primorski, nego kopneni. Oni su prevozili stanovništvo iz Dalmacije i Albanije u Istru. Osobito je Rovinj mnogo učinio u prevozu tih doseljenika. Venecija je ove »venturine« ili »uskoke« primala i naseljavala oko gradova, gdje su oni izgradili varoši (borghe). 1442. god. je naselila nekoliko obitelji iz Bosne u Bujama; 1541., 1542., 1571., 1578., 1590., 1593., 1595. dolaze brojni kolonisti iz Bosne preko Dalmacije u Poreštinu. 1520. su osnovali Krnicu. 1550., 1558. naseljuju okolicu Motovuna, Umaga, Sv. Lovreča i Buzeta; 1595. oko Fontane. Austrija ih naseljuje po Krasu, 1585. dolaze u Premanturu (Kamenjak). U XVII stoljeću naseljuju oko Pule skupine slavenskih prebjega i to 49 obitelji sa 430 osoba i 4500 domaćih životinja. Crnogorci su naselili Peroj 1657. god., ali i ostale su krajeve Istre oni naselili. Ti su Slaveni prodrli i u gradove Labina, Poreča, Rovinja. Austrija i Venecija su osnovale specijalne komisije ili povjerenstva za prevoz tih doseljenika u Istru. 1578. god. je osnovana bila komisija »Apposita providitora per il ripopolamento e la ricoltivazione dell' Istria in generale e di Pola in particolare« (»Osobito povjerenstvo za napućivanje i obnovu Istre, posebice Pule«). Naše su Dinarske planine opet dale mase naroda koje su napućile Primorje i Istru (dijelove Panonije i Moravsko-Vardarsku udolinu). Teško je navesti broj slavenskih kolonista u Istri, ali sudeći po tadašnjoj statistici došlo ih je oko 35.000, sa svojom stokom. Oni su se rasušili po cijeloj Istri. Osvojili su Ćićariju, dijelom udolinu Mirne, i Sovinjaka. Infiltirali su se među stare stanovnike, među Bezjake. Ti su kolonisti sa sobom donijeli svoje odlike.

Kolonisti su nastavali brojna sela, raštrkanog i skupljenog tipa, a kuća je ostala ponajviše dinarska. Svakud su se ti kolonisti uvukli u Istru. I u gradove su ušli, ali ih nisu mogli poslaveniti, nego su se mnogi u njima romanizirali. P. Skok je proučavao ovo prodiranje Slavena u Istru sa jezične strane, pa je utvrdio da je »romanstvo u srednjoj Istri isčezlo poslije XII stoljeća«. Još više se to može reći

iza XVII stoljeća. Ove su migracije izvele faktično lom u životu naroda Istre. To je dovoljno neistaknuta prekretnica u Istri koju talijanski historičari ne mogu zanijekati, ali joj ne pridaju osobitog značenja. Od tih migracija Slavena počinje u Istri novo, slavensko doba, kad Slaveni brojem nadjačaju Romane, kad svojim radom oblikuju lice zemlje, kad se svojim znojem i krvlju priljubljuju zemlji i okolini, svojom borbom postaju najzapadnije predzidi slavenstva. Narodni preporod u Istri u drugoj polovici XIX stoljeća i početkom XX stoljeća ne bi bio moguć da nije bilo migracije Slavena u XIV i XVII stoljeću.

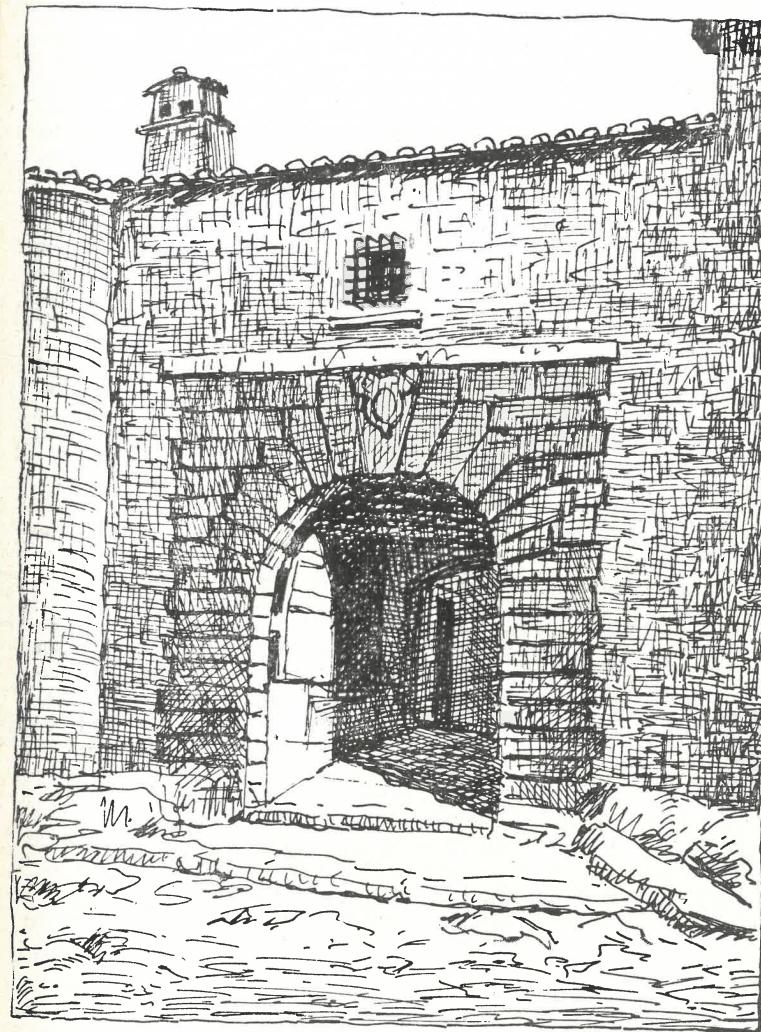
Ali Venecija i Austrija nisu samo dovodile Slavene u Istru, već i druge stanovnike. Tako je dovodila Venecija Furlane, Krnjele, Talijane, ali oni su se vraćali natrag, jer se nisu mogli uživjeti u teškim prilikama Istre. Ako su ostajali, rijetki su bili. To su bili većinom zanatlije koji su ostali po gradovima. Došla je i po koja obitelj Albancaca i Grka. Najteže je utvrditi odakle su došli Ćići. Njih ima štokavaca i čakavaca. Došli su većinom za druge seobe Slavena u Istru. Ali u Ćićariji (i to u Munama i Žejjanama), te u blizini Plomina (Nova Ves, Sušnjevica itd.) nalazimo nekoliko sela koja govore romanskim dijalektom, nekim rumunjskim. Nekada je bilo više tih stanovnika, danas ih ima manje. Odakle su došli, ne zna se. Neki tvrde da su iz Rumunjske, drugi da su starovlasi, jer Ćića je bilo i u Lici, te su sa Velebita došli. Dok je Istra oko god. 1532. — po službenom popisu Venecije — imala samo 4.061 sposobnih za oružje, a ovaj nam broj pokazuje kako je nisko bio pao broj stanovnika u Istri, god. 1600. je Istra imala oko 50.000 stanovnika. Narod je dakle ginuo, ali narod je i dolazio u Istru.

Venecija je uza sve teške ratove s Turcima, Uskocima i s Austrijom, na svoj način uredila socijalno Istru. Taj se socijalni uređaj razlikovao od onog slavenskih župa i austrijskih feudala. On se osnivao na uređenju gračova, komuna.

Već se za starorimske vladavine oblikuju po zapadnim gradovimavima Istre rimske municipij. Svaki je ovaj municipij bio uređen kao pravna jedinica, te je imala svoju vojničku, političku, finansijsku, policijsku i sudbenu vlast. Municipij je imao svoj okolini teritorij (ager). Na čelu je svakog municipija stajao prokonzul. Rimljani su stvorili državu, gradove, a okolini su gradova zanemarili.

Za vrijeme seobe naroda prošli su Istrom razni narodi, dok se nije jače ustalio Bizant. On nije mijenjao municipalni uređaj, niti je uvodio neki novi socijalni poredak. Samo je promjenio imena postojećim častima. Tako je prokonzula nazvao strategom. Kao što je za Rimljana bila Pula glavni grad provincije Istre, tako je bilo i za Bizanta. Bizantinci su svoj posjed — negdašnje provincije — nazvali thema. Langobardi su oslabili moć temata. God. 790. dolaze Franci u Istru. Oni uvođe prve elemente feudalizma i intenzivno surađuju sa crkvom. U svakoj citas nalazi se biskup. Sela plaćaju poreze gradovima, koji se nazivaju po svome karakteru: herbaricum (travarina), glandaticum (žitni porez), casalia (kućni) itd. Franci nisu ulazili u bitnu socijalnu promjenu gradova Istre. U svakom gradu postoji »aristokracija«. Glavnu političku vlast vrši u gradovima: locopositus. Svaki grad u IX stoljeću uživa samostalnost. U X stoljeću se formiraju komune. U XII stoljeću se locopositus (upravnik grada) naziva i ga-

staldo, marchio, comes, rector, conte. Odlični se građani zovu: cives, maiores, nobiles, concives, ciriales, Zapadne se Istra raspade u komune, u kojima je bio biskup. Zovu se civitates. Ostala utvrđena mješta, bez biskupa, se zovu kastela. Okolica se zove comitatus. Oglejski patriarch nije dirao u ovo uređenje gradova. Venecija je od 1420. god. forsirala da se bira za vrhovnog suca grada podestā koji je većinom bio iz Venecije. Vlast je podestā (načelnika) trajala samo jednu godinu dana. Građani su mu morali polagati zakletvu. Moć plemstva po gradovima je počivala dijelom na feudalnom, dijelom na gradskom autonomnom temelju. Vijeća su odlučivala o svemu u gradu. Prema veličini grada bio je razni broj vijećnika. Kroz četiri stoljeća vladavine Venecije nalazimo po svim gradovima, komunama i kastelima ovakve ustanove. I grad Buzet je isto tako imao ovakvo uređenje. Svaka je komuna posjedovala skladište žita (nazvano fonticum ili fondicum ili fondaco). Grad nije smio prodavati slobodno pšenicu, brašno, povrće, ulje, ribu, kože, drvo, kamen. Spomenuta dobra smio je prodavati samo Veneciji. Za upravu šume su postojali stalni nadglednici šuma, nazvani saltarii ili saltuarii. Njima su bili podređeni »guardiani silvarum«. Mlečani su dobro i točno pazili na plaćanje poreza, a oslanjali su se više na indirektne, nego na direktnе poreze. Seljake su zvali: koloni, massarii rustici ili schiavi. Na čelu svakog sela stoji gastaldus ili marinus (merigus). U slavenskim selima je na čelu sela bio župan. Oni su bili birani na godinu dana, a potvrđeni od grada. Komuna je bila dakle socijalna zajednica vođena i upravljana duhom zakona. A da bi ti zakoni mogli imati veću važnost i trajnost, napisani su bili za svaki grad statuti. Ti su statuti bili napisani za najveći dio gradova na latinskom jeziku, jedino su Kastav, Veprinac i Mošćenice imali statute napisane glagoljicom. Kroz sadržaj ovih statuta odražuje se slika života ovih gradova skoro kroz četiri stoljeća. Na osnovu tih statuta vidi se i hijerarhična podjela gradova u Istri. Gradovi su se dijelili u četiri stepena i to: 1. »Plemenitaški grad«, 2. »Općine slobodne i oproštene od daća«, 3. »Stara feudac« i 4. »Niža feudac«. Glavnu niječ u upravi grada su imali i vodili plemići i svećenstvo, dok obični stanovnici nisu mogli doći do plemstva, vijeća ni upravnih mjesta. Osobito su bili zapostavljeni seljaci koji nisu stanovali u gradu ni na gradskom polju. Ovo plemstvo — conti — nije primalo posjede zemlje darovnicama. Oni su bili većinom trgovci, pomorci ili su sami kupovali zemljишni posjed. Plemstvo u savezu sa crkvom je nastojalo podići grad umjetnički: zidanjem crkava, zvoniča, palača, trgova, zidina, portala, česmi zatim ukrašavajući plače i crkve s umjetničkim slikama, kipovima itd. Komune stvaraju i komunalne posjede kao javna dobra, regalije, zemlje, kuće, ubožnice i to preko konfiskacija, poreza, takša, globa, daća. Ali kao što se u tim komunama opažaju kolektivni elementi, opažaju se i kapitalistički, klasni, a isto tako vide se i prve pojave proletarijata. Proletere tada zovu »sottoposti« (podstavljeni), neorganizirani podložnici. Tom komunalnom uređenju daje udarac doba humanizma i renesanse u Istri, kao i u ostalim dijelovima Europe. U Istri se pojavljuje pokret protestantizma koji zahvaća osobito Pazinsku grofoviju i dijelom glagoljaško svećenstvo. U to vrijeme jača kozmopolitska trgovina (najprije mediteranska pa oceanaska), i ona zadaje težak udarac sitnoj trgovini komuna. Od tada,

Mala vrata u Buzetu

od XVI stoljeća do konca XVIII, te komune životare. One nemaju više one financijske moći kao u XII i XIII stoljeću. Smrtni udarac tim komunama zadala je francuska revolucija uništivši privilegije gradova, feudalaca i staleža — proglašujući ideje jednakosti.

Koncem XVII stoljeća, i to upravo u zadnjoj godini tog stoljeća 1699. godine, mirom u Sremskim Karlovcima zadan je težak udarac Veneciji. Turci su bili potisnuti iz Srednje Evrope, a Habsburgovci su bili silno ojačali koncentrirajući pod svoju upravu veći zburgovci su bili silno ojačali koncentrirajući pod svoj prirodni izlaz na Jadran. Iz široke mreže podunavskog prostora slivali su se svи putevi u dva glavna prema moru i to prema dvjema najvažnijim lukama sjevernog Jadrana, Trstu i Rijeke. Karlo VI je dao sazidati dvije ceste prema Trstu i Bakru, a u Trstu je sagradio prvo pristanište nazvano »Pristanište sv. Karla«. Nagnan ekonomskom politikom ranog kapitalizma i mercantilizma tog doba Karlo VI je bez ikakvog obzira na Veneciju, 1717. proglašio Trst i Rijeku slobodnim trgovačkim lukama, a plovvidbu na Jadranu slobodnom. Tim je mletačkom monopolu plovvidbe na Jadranu zadao smrtni udarac. Venecija se našla pred daleko jačim neprijateljem, nego li su bili Turci i Uskoci u prošlim stoljećima. Ona se niti ne usuđuje navaljivati na tog neprijatelja. U XVIII stoljeću Venecija ne vodi nijedan rat. Ona je dobila od Turske dio Dalmacije. Venecija, a s njom i posjed u Istri iz godine u godinu sve više trgovački i vojnički slablji, te je Napoleon I mogao tu negdašnju »Kraljicu Jadrana« lako svladati, a da nije dala ni jačeg znaka života prije smrti.

Buzeština je pripadala od XI stoljeća Patrijarhu ogleiskom, zatim se u XIV stoljeću uvukla u nju Venecija, te je u njoj nesmetano vladala do 1797. god. Buzeština je, dakle, uvihek pripadala politički zapadnoj, nikad srednjoj Istri, tako prirodno pripada srednjoj Istri. Buzeština je proživjela prođor Turaka, haranje kuge, migracije raznih naroda, osobito Slavena koji su se infiltrirali u njezinu selu. Ona je stoljećima davala Veneciji razna dobra, osobito drvo, stoku, kamen. Socijalno je bila uređena drukčije, među Slavenima, gdje je imala staru slavensku župu. Grad Buzet je bio drugi na rang-listi gradova zapadne Istre. U njemu je stanovao »kapetan vojnički«, koji je upravljao sa 5 gradova (Roč, Hum, Draguć, Vrh, Sovinjak). Grad je imao svoj statut, svoje utvrde, palače, konte, vijeće, sve kao ostali gradovi Venecije. Buzeština je imala u okviru te zapadne Istre veliko značenje, jer je bila na medju s Markgrofovijom Pazinom, te je davala brojna ekonomska dobra Veneciji iz svog kraja. Gradovi zapadne Istre bili su odlično organizirani, a među njima i Buzet. Svi su oblici života bili zakonom utvrđeni i propisani. Ali izvan zidina Buzeta i Roča je živio naš istarski seljak svojim ustaljenim životnim načinom, koji nije bio tako bučan kao seljaka oko obalnih gradova. I tri jezika su dominirala: hrvatski, latinski i talijanski, ali pretežno hrvatski, dok se na teritoriju Pazinske markgrofovije po burgovima govorilo i njemački.

U Buzeštini su se ukrštala stoljećima dva socijalna poretka, dva jezika, dva načina života. Ništa se nije mogao oteti ovom uređenju. Politički je bio najjači feudalni, njemački sistem; socijalno najviše razrađen je bio onaj komuna; politički i kulturno najslabiji, najkonzervativniji, ali brojem stanovnika i snagom svoje iskonske

snage bio je slavenski socijalni poredak najjači. Ovakav socijalni triptih vladao je u Istri otprilike 1000 godina, od IX do XIX stoljeća, sad više ili manje poremećen ili oslabljen, ali u svojim konturnama uvijek isti. U njemu se opaža da je socijalna kohezija snage bila najjača kod komune, manja kod feudalnog sistema, najmanja kod Slavena. Središte je komune bio grad; kod feudalaca kaštel; kod Slavena selo. A onda je, kao što je u čitavoj Evropi, tako je i u Istri u XIX stoljeću došlo do previranja nacionalnog, socijalnog i gospodarskog. To je srušilo ovaj tradicionalni, ukočeni, socijalni triptih Istre.

5. Francuska vladavina u Istri i Buzeštini

17. X 1797. mirom u Campoformiju Napoleon I je ukinuo Republiku Veneciju, a Austrija je dobila mletačku Istru koju nije spojila sa Pazinskom grofovijom, nego je proglašila posebnom oblašću, te je razdijelila u sedam kotara sa središtem u Kopru. Mirom u Požunu 26. XII 1805. Napoleon je oduzeo Austriji Dalmaciju i zapadnu Istru, te ih je pridružio Italiji. Kad su Francuzi došli u Istru, oni su našli tri socijalna poretka: austrijskih feudalaca, gradskih komuna i seoskih župa. Francuzi su bili nosioci ideja francuske revolucije koja je ukinula i žestoko nastupila protiv privilegiranih feudalaca i gradova. Njima su najbliže bile potlačene i zabačene župe seljaka. Svjesni ovih činjenica, feudalci su se sakrnili i pobegli iz srednje Istre; isto su se tako svi vršioci raznih časti po gradovima razbjegli pred Francuzima. Francuze su dočekali župani slavenskih starih župa i na ulazu u njihov teritorij dali su im — po starom slavenskom običaju — soli i kruha. Tako su opet oživjele stare zabačene i nikad ukinute župe, tako su afirmirale svoje postojanje. Mirom u Schönbrunu 14. X 1809. Napoleon je dobio od Austrije Istru, Goricu, Trst, Dalmaciju, Kranjsku, dio Koruške, vojnu i civilnu Hrvatsku te je obrazovao »Ilirske provincije« sa sjedištem u Ljubljani. Francuska je vladavina u Istri kratko trajala (1809. — 1814.). Padom Napoleona I, na Bečkom kongresu 1814. je cijela Istra bila pripojena Austriji, koja je njom vladala do 1918. god. Francuzi su u Istri, kao i u cijeloj Ilirskoj pokrajini, uvodili razne reforme. Oni su ukinuli feudalizam, samostalnost gradova, privilegije crkve, popravili su administraciju, otvorili škole, dali izgraditi i popraviti ceste, uvodili pravnu sigurnost, uveli plaćanje redovitih i izvanrednih poreza. Uza sve ove reforme blagostanja nije bilo, jer je Engleska proglašila blokadu luka Ilirije. Posljedica je toga bilo opadanje prometa i trgovine, glavne poluge blagostanja gradova.

6. Austrijska vladavina

a) Doba absolutizma

Iza Bečkog kongresa nastupila je apsolutistička vladavina Metternicha (1813.—1848.). Ona je počela progoniti sve napredne, nacionalne, liberalne i demokratske pokrete, osnovane od Francuza. U nula i žestoko nastupila protiv privilegiranih feudalaca i gradova. Njima

mačkoj, Austriji, Českoj, Poljskoj i Hrvatskoj, osobito u Italiji i Njemačkoj. Slična je reakcija nastala u Sloveniji i Hrvatskoj. Istra je bila okružena narodnim pokretima susjednih naroda, ali u njoj se narod još ne budi u prvoj polovici XIX stoljeća. U njoj se zbivaju neki događaji koji imaju samo interno značenje. God. 1816. Austrija je stvorila novu administrativnu jedinicu, nazvanu »Austrijsko primorje« koje je administrativno bilo podijeljeno na tri dijela: Trst, Goricu i Gradišku. Ta je podjela ostala do propasti Austrije. Metternichova vlada je podržavala, podupirala i širila germanizatorske ideje i akcije u Julijskoj Krajini, osobito u Trstu. Podupirala je manjinu Talijana protiv većine Slavena. Osnovala je parobrodarsko društvo »Austrijski Lloyd« sa sjedištem u Trstu. Time prelazi trgovacko težište iz Venecije i Rijeke u Trst. K Trstu počinje sve više gravitirati cijela Istra. On je zasjenio sve ostale gradove Istre. Konzervativna vlasta Metternichova, koja traje 35 godina, nije unijela ništa nova u Istru, jedino je unijela strašnu mržnju između Talijana i Slavena. Ona je uništila mnoga dobra izgrađena od Francuza. Trebala je da dođe revolucija 1848. god. koja je izbacila Metternicha, i da se nakon strašnog Bachovog apsolutizma (1950.–1858.) podignu narodi Austrije, pa i onaj Istre te da se počne narodno osvjećivati, ujedinjavati i buditi. U Istri se narod počinje nacionalno osvjećivati oko 1860. god.

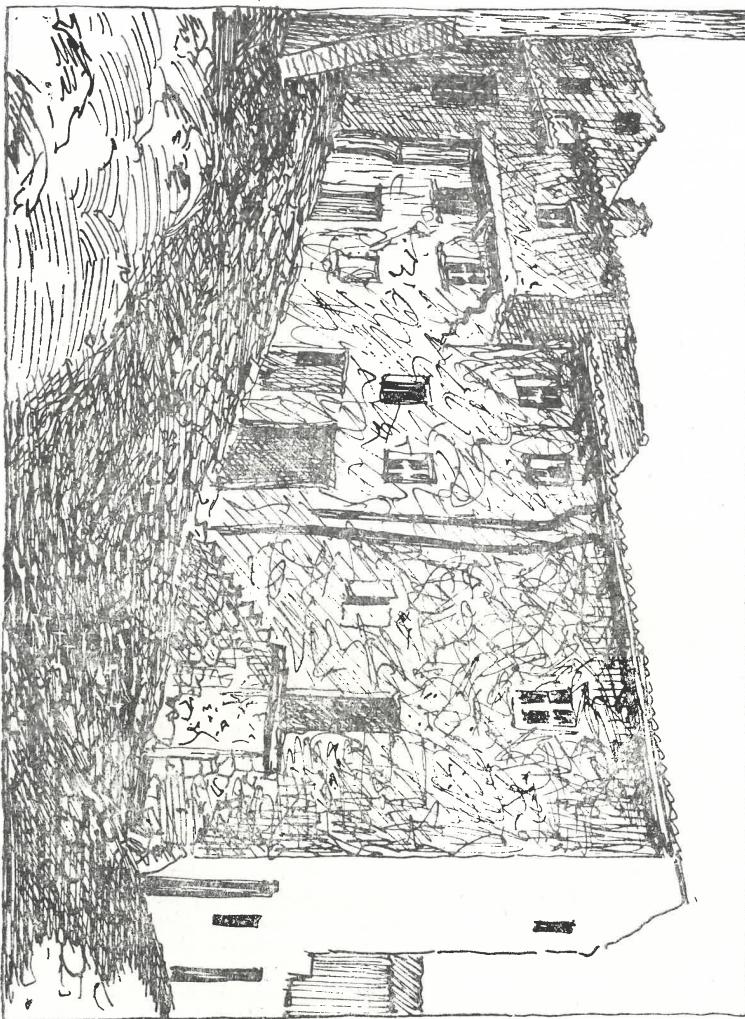
b) Narodni preporod u Istri

Taj je pokret nastao na temelju ideje narodnosti — nacionalizma. Ideja je nikla u Francuskoj. Pokret se raširio po Evropi za vrijeme Napoleona I, i proširio se na sve narode Srednje Europe. U prvoj polovici XIX stoljeća ta je ideja narodnosti preporodila užu Hrvatsku pod nazivom »ilijskog pokreta«. U drugoj polovici XIX stoljeća počeo se buditi narod u Dalmaciji i Istri. U Istri je narodni preporod nastao po utjecajem preporoda iz Hrvatske, Dalmacije i Slovenije. Težište narodnog preporoda bilo je u Istri najprije u Kastavštini, pa se pomaklo na zapad, u Pazin, i napokon je prešlo u Pulu. Budući da je iličizam tipično političko-kulturni, građanski (buržoaski) pokret, i to mlađih slojeva građanstva, koji je išao slično i uporedno s romantizmom u književnosti, to se u Istri pojavio u onim krajevima, gdje je bilo više hrvatskih građanskih elemenata. Kako je seljački narod zapadne i srednje Istre stvarao svoj građanski stalež, tako se težište tog pokreta postepeno jačalo i pomicalo na zapad.

Osnivačem i pokretačem tog pokreta smatra se da je bio biskup dr Juraj Dobrila (1812.–1882). On je istarski Strossmayer. Između J. Strossmayera, F. Račkog, J. Dobrile i M. Pavlinovića u Dalmaciji, sve narodnih svećenika, postojale su prave prijateljske veze.

Poslije bečkog apsolutizma, kad počinje ustavni život u Austriji, 1860. god., naš narod u Istri se počeo buditi. Dobrila je sam išao po Istri i govorio o potrebi narodnog osvještenja. On je pripadao kao virilistu Pokrajinskog saboru u Istri. Uz svećenike po selima, počeli su po gradićima pristajati: profesori, učitelji, odvjetnici, liječnici, suci i po koji prosvjećeni trgovac i seljak. Odmah se postavio zadatak da narod dobije pravo upotrebljavati svoj narodni, materinski jezik u crkvi, uredu, školi i javnom životu. Traženja svojih

prava iznosio je narod u Istri i na svojim velikim narodnim skupštinama takozvanim tabonima. Taboni su naročito održavani u Istri u 1870. god. Čoven je onaj u Kastvu za istočnu, a u Lindaru za srednju Istru. Ti su se tabori držali po raznim mjestima Istre. Narod je u masama dolazio na te tabore i skupštine, da sluša svoje vođe. Na taborima su se donosile odluke; stvarale rezolucije, na njima su se donosili prijedlozi o osnivanju čitaonica kao stalnih narodnih ognjišta u Istri, zatim škola. Čitaonice su počele ubrzo da se otvaraju, pa i mnogi narodni domovi. Narod je dobrovoljno počeo zidati narodne domove u kojima su bila pjevačka, glazbena, omladinska i sokolska društva, i gospodarske zadruge. U Trstu je 1870. god. počeo izlaziti istarski list za potrebe istarskog naroda, »Naša sloga«. On je izlazio od 1870.–1915. god. Ubrzo se počinju pokretati i mnogi drugi brojni listovi, većinom tjednici, namijenjeni širokim narodnim slojevima. I mnoge knjige iz Hrvatske počele su u velikom broju pristizati u Istru. U Krku je bila osnovana »Staroslovenska akademija« koja je imala zadatak sakupljanja, proučavanja i izdavanja staroslavenskih tekstova. Po Istri se počinju sakupljati i narodne poslovice, zagone, pripovijesti, pjesme, narodne popijeve. Narod u Istri trebalo je i ekonomski ojačati. Prvo ga je trebalo otrgnuti od teškog pritiska talijanskih kapitalista. Talijani su imali velike zemljišne posjede. U svojim rukama su oni držali svu vlast i imovinu. Narodni preporod je počeo Istru da preporuđa u kulturnom, socijalnom, ekonomskom i nacionalno-političkom životu. Talijanska vladajuća klasa u Istri brzo je uočila sve opasnosti za svoje dotadašnje pozicije od snage i pridora narodnog pokreta u Istri. »Talijansko političko društvo« (Società politica italiana) podnjela je stoga u mjesecu oktobru 1885. god. memorandum austrijskoj vlasti u Beču, u kojem se navodi, da... »Vode slavenske stranke u Istri... manifestiraju nekažnjeno ideje pravog pravcatog komunizma na štetu Talijana, razdražavajući protiv njih najbrutalnije osjećaje nekulturnih masa«. Talijanska buržoazija Istre gubila je svoje ekonomske pozicije u Istri tražeći pomoć i u svojoj upornoj borbi protiv Slavena tražila je od Italije stalnu političku i novčanu pomoć za očuvanje svojih ekonomsko-socijalnih pozicija. Tako vođa talijanskih nacionalista u Trstu Giacomo Veneziani piše talijanskom pjesniku G. Carducciu između ostalog ovo: »Mi (Talijani) imamo na našoj strani prednost dosadašnjeg posjeda, a naši neprijatelji (Slaveni) imaju odlučnost i tičku ekonomsko-socijalnih pozicija. Tako vođa talijanskih nacionalista u Trstu Giacomo Veneziani piše talijanskom pjesniku G. Carducciu između ostalog ovo: »Mi (Talijani) imamo na našoj strani prednost dosadašnjeg posjeda, a naši neprijatelji (Slaveni) imaju odlučnost i borbenost, koja je uvijek mnogo veća kad se napada nego kad se brani...« A. A. Vivante piše: »Hrvatski preporod u Istri stoji u izravnom savezu s krizom malog seljačkog posjeda... Hrvatski je seljak u Istri u tom razdoblju, zbog primitivnog načina obradivanja zemlje i zbog pomanjkanja bilo kakvih sredstava da se gospodarski podigne, počeo svoj mali posjed sve više zaduzivati i opterećivati hipotekama. Njegov je vjerovnik, talijanski gospodin iz grada, u velikoj većini slučajeva tek običan luhvar. Skoro to čitavo kapitalističko bogatstvo u Istri stećeno je na taj način. U rukama tih gradskih kapitalista bila je sva politička vlast i ona je glavno oružje talijanske

stranke. I dogodilo se ono, što se moralo dogoditi. Hrvatske narodne vođe pojavile su se kao gospodarski oslobođitelji, ali budući i sami sinovi siromašnog seljačkog porijekla mogli su zaista iskreno i s povjerenjem provoditi izravnu akciju za gospodarsko oslobođenje hrvatskih seljaka ispod jarma talijanskih vjerovnika».

U ovom pravcu je bio od velikog značenja austrijski zakon od 7. IX 1848. god. kojim su bile ukinute sve privilegije proistekle iz vazalnih odnosa. Taj je zakon imao velike posljedice za sve zemlje Austrije, pa i za Istru. U slovenskom i hrvatskom dijelu Istre oslobljao je odnos između kmeta i gospodara. Na mnogim je mjestima seljak postao vlasnik zemlje. U zapadnoj Istri su postojale dvije forme kmetskih odnosa: kolonat i napoličarstvo. Razlika je bila u tome među ovim sistemima što kmet (kolon) dobije od vlasnika na upotrebu kuću i stoku, dok je napoličar morao sam posjedovati stoku i kuću. Kolone su još nazivali u Istri sočalima. Ako se davao zemlju za polovicu prihoda, zvao se taj sistem: spolovar. Seljak je htio da dobije zemlju, te je študio da je kupi ili je krenuo u iseljenike da sakupi novaca za otkup zemlje. Proces komadanja veleposjeda je u hrvatskoj Istri doveo do toga da se od 1870. do 1900. god. broj posjedovnih listova popeo od 93.370 na 166.295. U ovaj broj je uključen i proces razdiobe kućnih zadružnica. Zato je razumljiv bio bijes talijanske buržoazije protiv Slavena. Ona je protiv Slavena nalazila uvijek potpuru u Italiji i u Austriji. Ta se talijanska vladajuća klasa silno borila i protiv zahtjeva Slavena u Pokrajinskom saboru u Poreču, da dođe do agrarne reforme.

U socijalnom izdizanju seljaka nije samo agrarna reforma bila jedna od važnih tačaka, već i stvaranje zadružnica, osobito štednih i kreditnih, da se uzmiogne seljaka ekonomski uzdignuti. Zadrugarstvo se u Istri kao i u Dalmaciji zasnivalo na temelju austrijskog zadružnog zakona od 1873. god. Prva takva kreditna zadružna je bila osnovana u Kopru na inicijativu hrvatskih i slovenskih profesora tadašnje koparske učiteljske škole (prof. Spinčića, Frankovića, Miholića). God. 1887. osnovana je prva posuđilnica u Puli za seljaštvo i niže građanstvo. Pula je postala središte istarskog zadružnog zadružnog zakona od 1873. god. Od tada do početka prvog svjetskog rata je osnovano 109 zadružnica. Poslije prvog svjetskog rata, od 1918.–1921., je bilo osnovano još 67 zadružnica. Nije bilo većeg mjesta u Istri bez svoje posuđilnice. One su podizale svoje domove, davale velike svote za prosvjetne svrhe i političku borbu koju je narod vodio u Istri. Posuđilnice su podupirale i otvaranje pučkih škola. U Istri je do 1860. god. bilo vrlo malo osnovnih škola, talijanskih mnogo više nego hrvatskih. Talijani su osnovali u Trstu svoje školsko društvo »Pro patria«, koje je zapravo bilo podružnica iredentističkog društva »Dante Alighieri« u Italiji. 1861. god. je osnovana »Lega nazionale« koja je razvila svoju aktivnost u osnivanju pučkih škola. Hrvati Istri su 1892. osnovali »Društvo sv. Cirila i Metoda«, društvo za osnivanje i uzdržavanje hrvatskih pučkih škola. Milodari su se sakupljali na razne načine, pa i preko kutija žigica. Od 1893. do 1914. Družba je osnovala 34 škole i tri zabavišta sa 100 učitelja. Manje je bilo u Istri srednjih škola. Do 1860. išli su đaci u srednju školu u Senj, Karlovac, Zagreb, od 1860. u Rijeku. Od velike je važnosti bila Riječka gimnazija za narodni preporod u Istri. Osobito je na dake utjecao prof. F. Kure-

lac. God. 1899. je osnovana »Velika hrvatska gimnazija u Pazinu«, jedina hrvatska puna srednja škola u Istri (na tada 170.000 Hrvata). Vlada je osnovala u Puli njemačku, a Talijani u Pazinu još svoju posebnu gimnaziju, nazvanu »prkos-gimnazijom«. Hrvatske općine su osnivale svoje niže gimnazije. God. 1875. osnovana je u Kopru prva učiteljska škola sa hrvatskim odjeljenjem, kasnije čisto hrvatska učiteljska škola u Kastvu. Iza svršenih srednjih škola do 1874. išli su abiturijenti na sveučilište u Graz, Beč, Prag, od 1874. mnogi u Zagreb.

Velika se borba vodila i za osvajanje općina u Istri. Do 1868. Talijani su postavljali svoja zastupstva u općinama. Hrvati su od 1880. do 1915. god. poveli silnu borbu za osvajanje općina. Ta je borba bila žestoka. Hrvati su, iako to Austrija nije gledala dobrim okom, osvojili uprave općina i time dobili moćni utjecaj na narod. Mnogo se divnih sličica zabilo prilikom osvajanja tih općina. Jedna je i ona iz Buzeta, koju ćemo kasnije izložiti.

Isto je tako žestoka borba bila za izbore poslanika u Pokrajinski sabor u Poreču i Carevinsko vijeće u Beču. Do 1883. god. Talijani su bili apsolutni gospodari u Pokrajinskem saboru u Poreču. Talijanima su mnogo smetali J. Dobrila i nekoliko virilista. God. 1861. bilo je u istarskom saboru 30 zastupnika, od tih 28 talijanaša, a samo 2 Hrvata. Pokrajinski sabori su od 1861. do 1873. god. birali poslanike za zastupničku kuću Carevinskog vijeća u Beču. Istru su zastupala 4 poslanika, svi Talijani. God. 1873. je Carevinsko vijeće u Beču izdalo zakon po kome sabori nisu više slali izaslanike, već je narod direktno birao te poslanike. Po tom zakonu su u Istri birali dr. Vinka Vitežića kao svog prvog poslanika u Beču. Vrlo važni su izbori bili 14. V 1907. kad su Hrvati u Istri u tri izborna kotara dobili sve glasove, a u druga tri »talijanska« kotara izgubili su veoma malom razlikom, tako da je moralno doći do užih izbora. Hrvatski poslanici tada izabrani bili su: Spinčić, Laginja, Mandić. U talijanskim redovima zavladalo je zaprepašće. Talijanska buržoazija je bila isvjesna da je to početak gubljenja vlasti i stoljetnog gospodarstva nad Istrom. B. Benussi je nazvao ove izbore »potpuna propast«. S druge strane je među Hrvatima zavladalo velikovo veselje. Na izborima 1911. god. Hrvati su dobili još više glasova.

Narodni preporod u Istri je bio stavio sebi u zadatku i pripojenje Istre Hrvatskoj, kao narodni preporod u Dalmaciji. Tu su ideju njegovali već brojni Istrani od XVI stoljeća, od Franje Glavinića, pa dalje, kao i brojni uvaženi Hrvati.

Hrvatski narodni preporod, koji je obuhvatio razdoblje u Istri od 1860. do 1914. godine, imao je ogromnih zasluga za cijelokupni narodni život slavenske Istre. On se odrazio u svakom dijelu Istre, pa i u Buzeštini.

c) Narodni preporod u Buzeštini

Najveći dio naroda je u Buzeštini uvijek bio hrvatski, osim malog dijela talijanaša, koji su stanovali u gradu Buzetu i ostalim gradićima. Hrvati Buzeta slali su svoje poslanike na tabore u Kastav 1870. godine, te u Lindar.

Početak narodnog preporoda u Buzeštini vezan je uz ime Antuna Flega. Kada je biskup dr Juraj Dobrila bio premješten iz Poreča u Trst na položaj tršćansko-koparskog biskupa, papinska stolica mu je imenovala za prvog sekretara Petra Flega iz Strpeda. Budući da je ovaj više puta dolazio u svoj kraj, s njim je dolazio i biskup Dobrila. U kući Petra Flega u Štrpedu, prigodom jednog boravka biskupa, održan je skup seljaka na kojem su izabrali za svog predstavnika Antuna Flega, kasnije nazvanog Nabrgoj, da s biskupom i njegovim sekretarom ode u Trst. Ovi su ga u Trstu upoznali sa organizatorom i vodom Slovenaca u Trstu Nabrgojem, po kom je Antun Flego i dobio ovaj nadimak od Buzećana. Vraćajući se iz Trsta, stekao je iskustva organizacije i prenio ih na Buzeštinu, te počeo aktivran rad.

U Buzetu je 1907. godine sagraden Narodni dom, a kasnije i u Roču. U narodne domove bile su smještene čitaonice i razna prosvjetna društva, pa je to bilo ognjište narodnog preporoda. Uz čitaonicu osnovana je bila u Buzetu Sokolska glazba 1905. godine, te tamburaški i pjevački zbor. Tamburaški zbor bio je osnovan i u Sovinjaku. U ovim se akcijama u Buzetu isticao Sancin Ivan.

Od 1860. do 1895. godine bile su u Buzeštini česte nerodice, pa je život postao težak. Pojačala se moć gradskih lihvara i trgovaca koji su narodu posuđivali novac za hranu. Kako se tada u Rijeci, Puli i Trstu mnogo zidalо, veliki je dio radnika polazio u ove gradove na rad. Time se narod ekonomski nešto podigao. Tom ekonomskom uzdizanju naroda pomogle su razne akcije narodnog preporoda u Istri, tako agrarna reforma i stvaranje zadruga. U Buzetu je 1897. godine osnovano »Buzetsko društvo za štednju i zajmove«. Ovakva su društva osnovana također u Roču i Lanišću, a imala su velik privredni značaj. Time su se seljaci oslobođili gradskih lihvara i trgovaca, kojima su plaćali do 20% kamata na posuđeni novac. Seljaci su podizali zajam kod svojih posuđilnica za 4% i otplaćivali dugove trgovcima. Od 1890. do 1910. što uslijed agrarne reforme, što uslijed kupovanja zemlje sa strane seljaka, u Buzeštini naglo opada veleposjed.

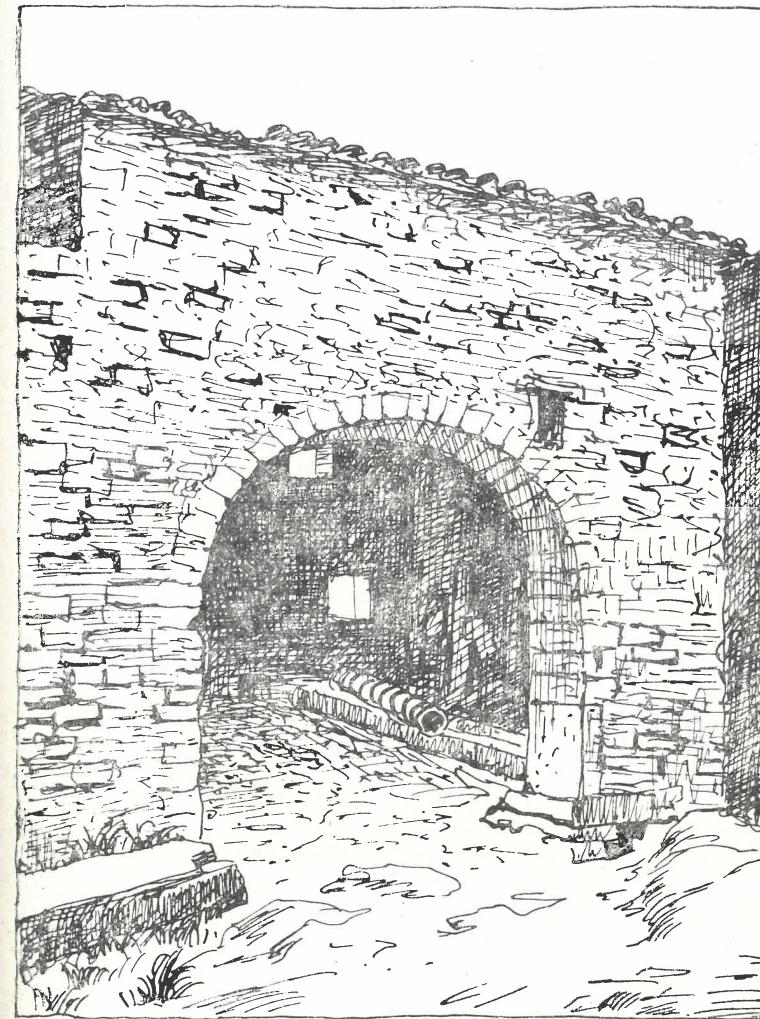
Protiv narodnog pokreta u Buzetu razvijao je svoju djelatnost i talijanski pokret, kojim je rukovodila »Lega nazionale«. Pristaše ove organizacije bili su buzetski bogataši i trgovci. Osim centralnog rukovodstva ove organizacije u gradu Buzetu, postojale su filijale ove organizacije u Roču, Humu i Sovinjaku. Ta je organizacija sagradila u Humu god. 1892. zgradu za talijansku školu. Ova se borba između Talijana i Hrvata vodila u Buzeštini sve do 1918. god. Najteža se borba vodila za osvajanje općina. 10. III 1897. god. bili su općinski izbori u Istri. Ovdjeli su se pod velikom napetošću. Talijani su vidjeli da su Hrvati u većini i dobro organizirani, ali su oni kao vlast organizirali razne smicalice, da bi Hrvatima ukinuli pravo glasa ili ga omeli. Razne su načine upotrebljivali u raznim krajevima. U Buzetu su bili izbori u gradu. Svi hrvatski seljaci, koji su imali pravo glasa, rano su uranili i došli pred grad. Ali austrijska žandarmerija nije nikoga pustila u grad, nego je zaposjela gradska vrata. Talijani su u gradu zorom pokupili sav kruh kod pekara, meso kod mesara i sa svojim pristašama zaposjeli sva mjesta u gostionama, da izbornici ne nađu nigdje hrane u gradu. Kad je bilo 8 sati, počeli su jednog po jednog izbornika seljaka puštati žandari u grad, da bi otegli s izborima. Na biračištu su postavljali brojna pitanja, ne bi li mu omeli pravo izbora.

Seljaci su se većinom dobro držali, iako su mnogima oteli pravo glasa, radi nekih navodno netačnih podataka. U biračke spiskove bili su uvedeni i brojni mrtvi. Kad je pala noć, mnogi su bili još van gradskih vratiju i nisu došli na red da biraju. Mnogi su ostali cijeli dan bez hrane. Glasanje je bilo zaključeno, ali se seljaci nisu razilazili. Organizatori izbora mislili su da će seljake otjerati glad, kad ih već nije otjerala noć. Kad su ljudi doznali da neće biti hrane u gradu, poručili su kući da im se pošalje. Hrana je stigla, a seljaci su se namjestili na padini brijege podno gradskih zidina i tu naložili mnoge vatre, spremali hranu, pjevali i čekali. Tako su tri dana čekali pod zidinama grada dok im nije dozvoljeno glasanje. Već drugog i trećeg dana nastalo je jače negodovanje. Mjesto da se broj seljaka smanjivao razilaženjem, njih je bilo sve više. Izgledalo je da će seljaci poduzeti napad na grad. Možda bi se to i dogodilo da Matko Labinjan nije umrinio seljake, posredujući da im se dade pravo izbora. Kada su poslije 3 dana seljaci pobijedili na izborima, pjevajući i svirajući u sopele, razišli su se svojim kućama. Ova upornost seljaka očit je dokaz hrvatskoga Buzetina. Hrvati općine Buzet preuzeeli su vlast, ali su prvi put primili Talijana za načelnika općine. Tek drugi izabrani načelnik bio je Hrvat Franjo Flego koji je na ovaj položaj biran tri puta. Na taj su način preuzeeli Hrvati vlast u buzetskoj općini kojom je dotada upravljalo 50 Talijana i 450 talijanskih nad 17500. Hrvata.

Na čelu nacionalnog pokreta u Buzetini nalazio se Franjo Flego iz Štrpeda. Poslije preuzimanja općinske vlasti, mnogo je učinjeno za napredak Buzetina. Položaj načelnika poslije Franje Flega zauzimali su slijedeći hrvatski načelnici: Antun Klarić iz Juričića; dr. Trinjstić, advokat iz Buzeta; Petar Rašpolić iz Sv. Ivana i za I svjetskog rata Rade Kazimir.

7. Istra za vrijeme prvog svjetskog rata

Početkom I svjetskog rata Austrija i Mađarska su protiv Slave na u Istri postupile drakonski. Sposobni muškarci bili su regrutirani u vojsku, intelektualci rastjerani, interimirani, konfirirani ili su protiv njih vođeni razni procesi. Južna je Istra bila 1915. godine evakuirana, te je 60.000 ljudi bilo otjerano u barake Wagni kod Lipnice, u Stajersku, pa u Mađarsku, Gmünd, Steinlam, Bruck na Leiti, Pattendorf, neki u Češku (Sudete) i Donju Austriju. Ono što je ostalo slavenskog naroda u Istri bilo je mnogo patio od ratnih grozota i gladi. U ovako teškoj situaciji doznao se za Antantin Londonski pakt 1915. god. no kome je Istra trebala biti predana Italiji ako Saveznici pobijede. Godine 1917. u cijeloj je Istri nastupila strašna suša kakvu narod nije pamio, a za njom i velika glad. U Zagrebu je osnovan odbor plemenitih ljudi koji su organizirali prehranu istarske djece. Iz Istre je odvedeno u Hrvatsku 2224 djece na ishranu, a među njima priličan broj iz Buzeta. Ta su djeца ostala u Hrvatskoj do konca 1918. godine. Zimi 1918. godine očajne žene, nemoćne da gledaju glad oko sebe, krenu jednog dana iz Bresta, Sluma, Sv. Martina i još nekih sela prema Buzetu. U Sv. Martinu pridruže im se i žene okolnih sela, pa zajedno krenu prema komesaru općine da od njega traže hranu.

Ulagana vrata u Roč

Komesar se sakrio. Kako se skladište hrane nalazilo u prizemlju škole, žene se upute prema školi. Učitelji, čuvši galamu, puste djecu kući. Malobrojni žandari nisu mogli uspostaviti red, pa je telefonski pozvan odred vojske iz Pule. U međuvremenu žene su razlupale vrata i prozore škole, uzele hranu i pošle svojim kućama.

God. 1918. svršava prvi svjetski rat. Monarhija je propala, a Italija je trijumfirala. U Istri je zavladala tuga, zaprepaštenje, strah. Po Londonskom paktu Italiji su Saveznici dozvolili okupaciju Istre. Odmah, kad je ušla talijanska vojska, počeo je progon Slavena Istre. Nastala je žestoka diplomatska borba između Jugoslavije, Italije i Saveznika. To je natezanje svršilo žalosno za Istru ugovorom u Rapallu 12. XI 1920. Po ugovoru nijedno pravo Slavenima u Istri nije bilo zajamčeno: ni jezik, ni škole, ni kulturna samostalnost, ni drugo. 600.000 Hrvata i Slovenaca (sa omima u Trstu i Gorici) bilo je prepusteno samovolji Italije. Time počinje od 1921. god. do 1943. strahovlada i teror u Istri.

8. Istra, posebice Buzeština, pod fašističkim jarmom

Okupator nije ni pod demokratskim režimima priznavao prava narodnih manjina na svom državnom teritoriju. On je stajao na stanovištu da je čista narodna država, u kojoj žive samo Talijani, a ljudi koji govore drugim jezikom (allogloti) ne smiju tražiti priznanje političkih prava u Italiji. Polazeći sa ove pretpostavke, fašizam je nastupio s takvim zahtjevima i metodama, kakvih malo gdje nalazimo u povijesti kulturnih naroda. Italija je počela najprije progoniti, zatvarati, otpuštati od službe svu hrvatsku inteligenciju, osobito učitelje i svećenike. God. 1930. su jedne austrijske novine utvrstile da je za 12 godina (od 1918.–1930.) prošlo kroz tamnica i logore oko 20.000 Slavena Istre. To je samo u prvih 12 godina! Time je Italija protjerala svu slavensku inteligenciju. Iz trčanske biskupije su bila istjerana 72 svećenika; iz porečke 8; iz krčke 25. Biskupi su bili protjerani: Karlin iz Trsta, Sedej iz Gorice. Mjesto toga su dovedeni biskupi Talijani (Margotti u Goricu, Sirotti u Trkt). Slično i još drastičnije i žeće su postupili protiv učitelja. God. 1919. je bilo u Istri 169 hrvatskih i 38 slovenskih škola sa 77 slovenskih i 343 hrvatska učitelja. Pored toga je bilo 34 škola sa 100 učitelja »Družbe sv. Ćirila i Metoda«. Sve su te škole Talijani zatvorili, a učitelje otpustili. Oni su većinom pobegli u Jugoslaviju. Oko 20.000 djece je ostalo bez škola. Fašisti su upisivali u svoja društva »Ballila«, »Avanguardisti«, »Figli della lupa«, »Piccole Italiane«, »Giovane Italiane«, »Gil«, »Guf«. Sve srednje i stručne škole hrvatske su zatvorili.

Zatim su udarili po novinstvu. Zabranili su izlaženje novina, revija: i to 3 dnevnika, 2 hrvatska tjednika, 24 zbornika, revija i drugih periodika. Zaplijenili su sve, uništili 3 hrvatske i 4 slovenske tiskare i redakcije. Do 1929. su pustili još po koju novinu, a od 1929. su sve zabranili. Raspustili su 500 što prosvjetnih, što sportskih i omladinskih društava, a agilnije članove zatvorili. Po Ćićariji su 1934. pljenili narodne nošnje. Još jače su udarili po političkim organizacijama. Sve su hrvatske općine raspustili. Narodne domove su zaplijenili, neke (kao u Trstu i Puli) zapalili. Politički izbori su u Italiji održavani 1921.,

1924., 1929. i 1933., ali svaki put su terorom tjerali narod. Narod nije htio poći. Zato su nastale razne pobune u narodu. Pokrenuti su monstr-procesi. Takav je bio proces protiv Vladimira Gortana koji je bio strijeljan 17. X 1929., pa bazovičkih žrtava 1930. Napadaju talijanske štampe, kao: »Vedetta d'Italia« u Rijeci; »Popolo di Trieste« u Trstu, »Giorane d'Italia«, »Foglio d'ordinie« donosili su strašne članke protiv Slavena. Radi ovih procesa pojačavao se bijeg Slavena iz Istre. Oko 70.000 ih je pobeglo u Jugoslaviju, 20.000 u Ameriku, do 5000 u Belgiju, Francusku i druge zemlje. Kako je Italija bila često u ratu (s Abesinijom, u Albaniji, u Španjolskoj i II svjetskom ratu), to su mnogi zdravvi muškarci iz Istre mobilizirani i poslati na razna bojišta. U Afriku je bila upućena čitava divizija Hrvata i Slovenaca. Istovremeno dok su istrebljivani Hrvati u Slovenci, u Istru su naseljavani Talijani. Po crkvama je bila zabranjena glagoljica i hrvatski jezik. U 504 crkve nije se više čula narodna riječ.

Zatim je izdana naredba da se moraju promijeniti geografska imena mjesta, gora, rijeka itd. Na krštenju je bilo zabranjeno djeci davati narodna imena. 17. IV 1927. godine objavljena je naredba da se sva hrvatska prezimena moraju zamijeniti talijanskim. Sve hrvatske natpise po crkvama i grobljima trebalo je brisati i mijenjati u talijanske.

Tadašnja vlast najstrožje je zabranila svako komuniciranje sa susjednom Jugoslavijom. Cenzura pisama, zabrana unošenja hrvatskih knjiga i skoro hermetički zatvorena granica sa Jugoslavijom bile su mjere koje su išle zatim da prekinu svaku vezu naroda Istre sa svojom domovinom. S druge strane vršen je diplomatski pritisak na Jugoslaviju da se po novinama ne pišu članci o Istri, da se ne smiju osnivati društva i da se ne smiju izdavati brošure i knjige o Istri. O Istri se nije smjelo govoriti u parlamentu niti po zborovima. I dok su Talijani, fašisti, dolazili u naše dalmatinske gradove (Šibenik, Split, Korčulu, Trogir, Dubrovnik) da održavaju predavanja, otvaraju knjižnice, priređuju veselice i svečanosti, rođeni Istrani nisu smjeli u svoj zavičaj da posjeti roditelje. A kad bi htjeli da se vide, dogovorili bi se da će u stanovitom danu i satu doći iz Hrvatske u Sušak, a oni iz Istre u Rijeku pa bi stali jedni prema drugima na obali Rječine ili do žičane ograde koja je tu dijelila dvije države.

Tako je Italija zatvorila granicu prema Jugoslaviji nastojeći sprječiti svaki dodir Istrana sa svojim sunarodnjacima, a unutar svojih granica fašizam je prema Slavenima bio sve silovitiji.

Za izbore 1921. godine narod Buzeta je na nasilja i samovolju fašista reagirao. 10. V 1921. godine iz škole i stana učitelja Šepića fašisti su iznijeli sve hrvatske knjige i napravili pred školom lomaču od njih. Iz škole su iznijeli instrumente tamburaškog zbara i bacili ih u vatru. Istog su dana zapalili privatne knjižnice učitelja Rade Kazimira i župnika Ivana Flega. Tri dana poslije izbora su fašisti došli kamonom u selo Počekaje, gdje je stanovao Franjo Flego. Provalili su u kuću, zapalili sijeno, istočili vino i umištili sve što su našli. Ukućani su pobegli i sakrili se. Kad je Franjo Flego došao na biralište, jedan fašista mu je htio istrgnuti glasački listić. Flego se počeo braniti. Fašist (imenom Arduim Timeus) je izvadio revolver i ispalio na njega hitac. Nije njega pogodio nego jednog susjednog seljaka. Kad je to narod vido, razbjegao se i nije htio ni glasovati.

Po nekoliko mjeseci čuvali su seljaci danju i noću svoje čitaonice i narodne domove, da ih fašisti ne bi zapalili. Fašisti su vršili brojne paleže. Oni su dolazili nekoliko puta da zapale narodni dom u Buzetu, ali nisu uspjeli izvršiti svoj naum, jer su ga čuvali oni ljudi koji su ga gradili. Ali seljaci su čuvali noću i svoje kuće i zaseoke da ih ne bi fašisti zapalili. Nadlugar u Sv. Martinu, Drasčić, se bojao da mu ne zapale kuću. Jedne noći se vlak zaustavio iznad Sv. Martina, a iz vagona je istupilo 10 fašista dobro naoružanih. Oni su čekali da se dobro smrkle. Straža je naših ljudi bila postavljena da budno pazi. Kad su se oni približili kući nadlugaru, zazvomila su sva zvona u crkvici, narod se digao, spreman za borbu. Kad su to vidjeli fašisti, počeli su bježati. Narod je pobjegao te noći u brdo. Malo vremena nakon toga su došli karabinjeri. Poručnik karabinjera je pozvao seoskog starješinu i naredio mu da pozove razbjegali narod po strmom odsjeku. Starješina je izvršio taj nalog tako da su ga njegovi mogli dobro razumjeti. Najprije je vikao na talijanskom jeziku: »Dođite, došao je poručnik karabinjera, ne će se nikomu ništa dogoditi.« Zatim je još jače vikao hrvatski: »Idite kuda znate, idite k vragu, samo nemojte doći ovamo!« Upitan od poručnika, što govori, starješina je kazao da je talijanski tekst prevodio na hrvatski, jer među pobjeglima ima vrlo malo njih koji znaju talijanski. Narod je iza toga bježao iz svoga sela preko granice. 27. I 1924. god. je bio potpisana pakt o prijateljstvu između Jugoslavije i Italije. Narodu je bilo dozvoljeno da može otvarati čitaonice po selima. Listom su ih počeli seljaci otvarati. Tako dolazi do osnivanja u Kompaniju, Juričićima, Podbegu i Velom Mlumu. Međutim To Talijani nisu mogli podnijeti, te su poslije nekoliko mjeseci oduzeli knjige i zabranili sastajanje po čitaonicama.

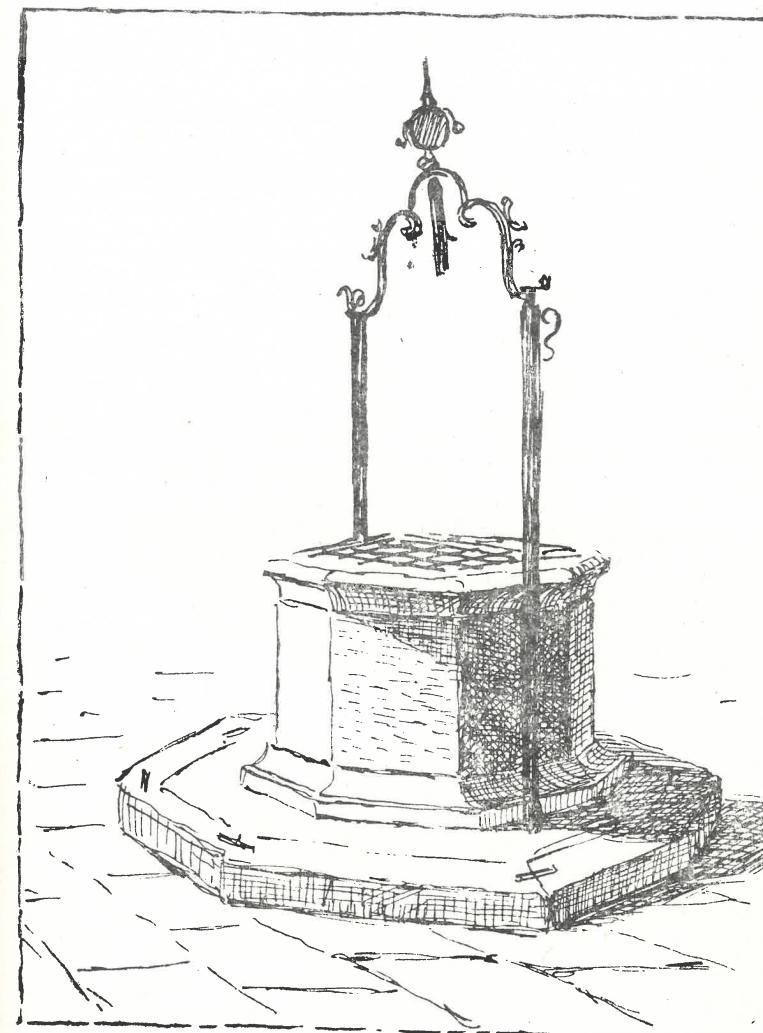
Godine 1924. su bili izbori za sabor u Rimu. Tada su talijanski fašisti velikim terorom nastupili i u Buzetu.

28. III 1923. god. su izdali naredbu o mijenjanju geografskih imena mjesta kao: Podrebar—Sotto Rupe; Vrh—Veta; Mlun—Milino; Podkuk—Pie de Cuco, itd.

7. IV 1927. stupio je na snagu zakon o mijenjanju prezimena. Sva su prezimena morala dobiti talijanski oblik, tako: Cerovac — Cerovazzi, Nezić — Nessi, Blažević — Biassi, Mikolavcić — Nikolasi itd. I na grobovima su mijenjali prezimena. 1936. su Talijani doznali da su u Buzetu ispod temeljnih kamena zvonika i škole bile postavljene pergamente pisane hrvatskim jezikom. Naredili su onda da se iskopaju temelji, izvuku i rastrgaju te pergamente.

1923. god. je bio ukinut hrvatski jezik po školama Bušeštine i dovedeni su talijanski učitelji koji nisu znali ni riječi hrvatski. Po selima (u Sovinjaku, Humu, Račjoj Vasi) osnovali su dječje vrtiće »Asilo infantile«. Ostalu djecu su upisali u razna talijanska društva. Nakon dovršene vojske svaki se mladić morao upisati u fašističku organizaciju, inače nije mogao dobiti zaposlenje.

U mržnji prema svemu što je hrvatsko nisu se stedjele ni crkve. U Kapelici sv. Marije Magdalene u Sv. Ivanu fašisti su pokidali sve slike s hrvatskim natpisom. Napadani su i brojni župnici kao I. Flego i F. Perčić.

Barokna kruna jedne cisterne u Buzetu

1935. godine u Sv. Ivanu i Sv. Martiňu do kraja su uništeni svi natpsi koji su preostali nakon ranijih uništenja.
Buzeština je, dakle, pod fašizmom stradala kao i ostali dijelovi Istre.

III EKONOMSKO — GEOGRAFSKA STRUKTURA BUZESTINE

2. Karakteristika ekonomije Istre za vrijeme fašističke vladavine

Ocjepljene Istru od njezinog prirodnog zaleda odrazilo se najžalosnije u njezinom gospodarstvu. To je djelovalo kao kirurška amputacija zbog toga što Istra dotada nije imala nikakva ekonomskog kontakta sa Italijom i što je proizvodnja ekonomskih dobara Istre bila ista kao i Italije. Istra za ishranu svog stanovništva treba osobito žita i mesa. Toga Italija nema u dovoljnoj količini. Ona je dobivala ova dobra velikim dijelom iz Jugoslavije. Ocjepljene Istru od Hrvatske utjecalo je stoga negativno. S druge strane ekonomski uništavanje Slavena u Istri provodilo se na razne načine. Istra je izgubila u ratnom zajmu propašću Austro-Ugarske 50 milijuna K., a promjenom novca od krune na lire 70 milijuna Kr. Italija je zatim ukinula sve vrste zadruga, tako da je narod morao tražiti kredita opet kod talijanskih kapitalista i banaka. Sva je imovina bivših zadruga bila zaplijenjena. Istarsku agrikulturu je onda Italija prilagodila ekonomskoj strukturi Italije i to u jaku podršku talijanskog elementa u Istri. U tu svrhu je gledala potisnuti osobito kulture vinograda, a pojačati kulture žita. To nije učinila italijanskim direktnim naredbama, već indirektnim propisima. U trgovackom ugovoru, što ga je bila sklopila s Austrijom, stavila je uvjet da se vino iz Italije ne može izvoziti nego samo ono koje ima 11 i više maligana. Prosječna istarska vina nemaju toliku gradaciju. Time je velikoj količini istarskog vina bio sprječen plasman u inozemstvo. Tako je indirektno bio sprječen izvoz vina iz Istre u Austriju, na stara tržišta. To je imalo velikih i štetnih posljedica za Istru. Tako su otpala vanjska tržišta, a domaća: Trsta, Rijeke i Pule su oslabila radi nazadovanja ovih gradova. Pored toga je u Italiji bilo strogo zabranjeno peći rakiju od koma (dropa) i to zato da se pogoduje industrijskoj produkciji likera. Time je opadao važan prihod od loze. I nastaje paradoks. Dok u Italiji svukuda jača vinogradarstvo, u Istri opada. To je bio najjači ekonomski udarac za Istru. Vinogradarstvo je postalo pasivno. Zato je produkcija vina u Istri od 1930. do 1940. bila opala na 150.000 hl godišnje. K tomu premještanjem Arsenala iz Pule u Tržič, ukidanjem velikih tvornica, onemogućavanjem stupanja Slavena u državnu službu, slavenski život je ostavljen bez zarade. Italija je k tome uvela veće poreze, nego u ostalim krajevima Italije i to za 30%. Taj su porez utjeravali zakupnici, osobito »Banco di Ferrara«. Ona je sistemom globa, taksa, nenadanih traženja, neodgađanjem roka isplate, zatvora i dražbe dovodila narod u očaj. Mnogi su morali dozvoliti da im očevina ide na dražbu. Osnovane su bile nove ustanove sa zadatkom da daju kredite i ekspropriiraju hrvatske elemente u Istri. U tu svrhu su bila osnovana dva zavoda za otkup zemljišta: »Ente di rinascita agraria per le tre Venezie« (»Zavod za agrarni preporod tri Venecije«) i drugi »Istituto federale per il risorgimento delle tre Venezie« (»Federalni institut za preporod tri Venecije«)

K tomu su i ostali novčani zavodi davali zajmove. Računa se da su svi seljaci Istre bili zaduženi 1932. god: preko 100 milijuna Lira. Onda su, radi neisplaćivanja kamata ili rata, počeli posjedi ići na dražbu. Tako je u cijeloj Julijskoj Krajini bilo prodano na dražbi (od 1926.—1938. god.) ukupno 7000 posjeda. Negdje su seljaci postali koloni, a negdje bezemljaši.

Tako je Italija deposadirala slavenskog seljaka u Istri. Posjedi su na dražbi bili vrlo jeftini. Stoga su talijanska gospoda počela opet kupovati zemlju. I dok su susjedne zemlje provodile agrarne reforme, po kojima se seljaku davala zemlja koju je obrađivao, u Istri se događalo protivno. Tako je opet rastao veleposjed u Istri. Od 1935. god. je Italija počela obnavljati agrikulturu u Istri pomažući samo talijanski elemenat. U tu reformu spada načor da se pojača produkcija žitarica: »le bottiglia del grano«. Zato se upotrebljava veća količina umjetnog gnojiva, boljeg sjemena i sprava za vršenje. Motorizacijom se jača ribarstvo. Poduzimaju se javni radovi, kao: gradnja cesta, dovoda iz Mirne, elektrifikacija, izdaju se stroge zabrane za zaštitu šuma, podižu se nove tvornice, osobito se pojačava produkcija ugljena u Raši, zatim boksite i cementa. U industriju su dovodili »regnicole«. Jačanjem talijanske prevlasti nastaje gospodarska propast slavenskog seljaka u Istri.

Kad je fašizam kapitulirao i nastupila nova Jugoslavija, ekonomski se prilike u Istri mijenjaju.

2. Ekonomika karakteristika grada Buzeta

Grad Buzet je u vijek bio centralno političko mjesto svog kraja od doba Rimljana, preko Patrijarha, kao i za vrijeme mletačke vlasti. On je bio finansijsko središte, gdje je svaka vlast sakupljala u raznim oblicima porez od naroda. Za doba Venecije, od početka XVI stoljeća, preneseno je sijelo iz Raspore u Buzet. Time je njegova finansijska moć ojačala. Ali koliko crkva, toliko pojedini feudalci imali su isto tako svoja sijela u Buzetu, kojima su seljaci nosili dio novca kao i dobara koja su im morali davati po urbarskim uredbama. I s te strane je, dakle, Buzet bio bogato središte. A kad je feudalizam počeo propadati, onda su se ti feudalci orientirali pretežno na trgovinu, te je u Buzetu bilo 8 većih trgovina, pored komunalne banke. Mnogo su pridonijeli ekonomskom izdizanju Buzeta redovni stočni sajmovi koji su se stoljećima u njemu održavali.

Kroz cijeli srednji vijek Buzet je bio sabiralište ovih dobara. Kako cio ovaj kraj oskudijeva žitom za veći dio godine, to su već Mlečani bili u njemu sazidali »Fondaco«, gdje su preko Novigrada prevozili žito cestom uz rijeku Mirnu do Buzeta, da se otale podijeli po kraju. I obratno, iz uže Buzeštine, kao i sa Krasa, se sabirala stoka na sajmovima u Buzetu i otale se cestom gonila uz Mirnu do Novigrada i Kopra, da se otale preuze i Veneciju. Buzet je bio razmjenište žita za stoku. U XIX stoljeću se poremetio ovaj stoljećima ekonomski utvrđen red. Prekid političkih odnosa sa Venecijom početkom XIX stoljeća, izgradnja željeznice za Pulu, preorientirala je cijelu Istru u pravcu prema unutrašnjosti Austrije, manje prema moru. Buzet svoju ekonomsku orijentaciju obraća prema željezničkoj pruzi, jer s njom dolazi žito iz Panonije; s njom se počinje opremati meso

i vino Buzeštine za zaledje. Cijeli se kraj Buzeštine preorijentira i ekonomski izdiže, naročito poduprт aktivnošću narodnog preporoda u drugoj polovici XIX stoljeća. U to vrijeme se zidaju i popravljaju brojne ceste prema Buzetu, po kojima kirijaši s karavanama kola i konja prevoze ili prenose razna ekomska dobra (žito, meso, vino, drvo, slatki ugljen, sol itd.) Italija je htjela preorijentirati na sasma druge puteve ekonomsku strukturu Buzeta.

Poraz fašizma i Italije doveo je Buzet na nove ekomske puteve, čiji se obrisi vide od oslobođenja, od 1945. godine.

3) Pogled u ekonomsku strukturu današnje Buzeštine

U proizvodnji, poljoprivredu zauzima prvo mjesto u Buzeštini. Ima nekoliko faktora koji nepovoljno utječe na razvoj poljoprivrede. Smanjivanje sve više aktivnog broja stanovnika, zemlja se sve više napušta i slabije obrađuje. Slaba tehnička obradba zemlje ne može da naknadni deficit radne snage. Obradu vrše isključivo uz pomoć stoke. Na mjestima gdje je nemoguće obrađivati zemlju stokom, jedino čovjek može da je obrađuje. Pozitivna je pojava u Buzeštini da se počala potrošnja umjetnog gnojiva. Njegova se potrošnja kreće od 200—300 kg na 1 ha.

Iskorišćavanje zemlje nam pokazuje kako su rasprostranjene kategorije tla u Buzeštini. Vidjeli smo da na Krasu i u Rošćini ima najviše livada, pašnjaka, šuma. To je osnov za jako stočarstvo. U Vrhovštini i Sovinjskini je, međutim, raširena kategorija vinograda i voćnjaka. Svukud, po svim se mikroregijama, ali najviše u užoj Buzeštini nastoje raširiti i održati oranice. Prosječno, u svim mikroregijama ima poprečno po domaćinstvu 1,30 ha površine pod oranicama. Širenje i održavanje ove kategorije je osobito forsirala Italija. Na kategoriji oranica se osobito njeguje pšenica i kukuruz. U udolini Mirne slabije uspijeva od kukuruza, jer ima dosta vlage i magle. Producija pšenice ne zadovoljava potrebe stanovništva, dok produkcija kukuruza zadovoljava. Na treće mjesto dolazi proizvodnja krumpira sa prosječnim prinosom od 70 q po 1 ha.

Uzgoj povrća je slab. Današnje potrebe ne zadovoljavaju. Stanovništvo je prisiljeno nabavljati neke vrste povrća (papriku, cvjetajuću, špinat, itd.) izvan Buzeštine. Od viškova povrća jedino imaju rajičicu, koja odlično uspijeva. Od ostalog povrća je dosta zastupan luk i blitva. Množina vode i prilično dobro tlo omogućavalo bi veći razvoj i proizvodnju povrćarskih sadruga, osobito za proizvodnju paprike, rajčice i krvavaca. Viškovi bi se mogli izvoziti u tvornice u Kopar, Izolu i Umag. Taj plan postaje već stvarnost. Slično je stanje sa voćarskim kulturnama. Po statistici od 1957. god. broj voćki je u Buzeštini bio zastupan slijedećim redom: šljiva 4890 stabala; trešnja 4150 stabala; jabuka 3180 stabala; smokava 1680 stabala. Ovo je svakako daleko premašen broj, obzirom na mogućnosti koje bi se mogle u voćarstvu realizirati. Breskve, kajsije i kruške su slabo zastupljene. Maslinu je rentabilna, ali jako osjetljiva kultura. Pogoduju joj jugozapadni dijelovi Buzeštine. God 1957. je bilo u Buzeštini 20,488 stabala, a od ovog broja u katastarskoj općini Vrh, Sovinjak i Svi Sveti 11.000 stabala, što čini 53%.

Vinogradarstvo nije razvijeno u onoj mjeri, u kojoj dozvoljavaju prirodni elementi i ljudski faktori. God. 1957. je bilo u Buzeštini 3,544.000 čokota loze, ali radi slabog uroda te godine su oni dali samo 2.777 hl, od čega je Vrhunščina proizvela 21,8%. Za vingrade su osobito dobri tereni sela Marčenagle, Vrha, Senja, Sovinjaka i Svih Svetih. Sorte vina: doranija, malvazija, teran, muškat, hrvatica i dr. Opća poljoprivredna zadruga otkupljuje u Buzetu i Vrhu te ga izvoze u Rijeku i Sloveniju.

U Buzeštini su šumske površine dosta malene i to već na Krasu, manje u udolini Mirne. Uništavanje šume je počelo još od doba Venecije, od XV stoljeća, ali to je bilo zahvatilo toliko maha da su pretjerali, te je sama Venecija uvela nečasne vrste tužbe — ali kod nje uobičajene. To se vidi po natpisu na bivšoj sudbenoj zgradbi u Buzetu, koji glasi: »Deñunzie segrete contro danegiatori dei bosci 1755.« (»Anonimne denuncije proti onih koji prave štetu u šumi.«)

Šuma daje i djelomično svoje druge indirektne prihode (podzemna gljiva (tartufi), smolu, šiške, otpatke za gorivo) a onda direktnе za građenje (daske, gredice, grede, itd.).

Neplodnog tla ima u Buzeštini znatno više na Krasu nego u udolini Mirne. Ukupno on iznosi 7,1% od cijele površine. Agrarnom reformom od 1946. do 1949. godine donekle je riješen problem bezemljaša.

Uz poljodjelstvo sve više na Buzeštini izbjiga **stočarstvo**. Oduvijek je to bilo glavno zanimanje i osnov gospodarstva Čićarije. To je istarska: Crna Gora. Ali dok su ranije postojale stočarske migracije iz Krasa u dolinu Mirne i Poreština, danas su one presahnule; dok je ranije koza zauzimala važno mjesto, jer joj je grabovina, slaba hrvatsvina, cerovina i bukvina davana obilnu hranu u brštenju, danas je koza zabranjena radi uzdizanja šuma. Stoka je grozno stradala iza svjetskog rata, jer ju je svatko uništavao: i talijanska vlast i njemački okupator.

Dok je broj ovaca u opadanju, broj goveda raste. Govedo služi za obradu zemlje, vuču i, (od cijelog kupa broja ima 94% krava) za mužu. U Buzeštini radi nekoliko sabirnih stanica za mljekoč Sakupljeno se mljeko šalje u Roč.

Buzeština daje 1/4 mljeka čitave Istre. Tendencija je još pojačati ovu proizvodnju. Predviđen je i odobren kredit (zasada od 25 milijuna din.) za uređenje u Roču moderne mljekare.

Gajenje ostalih domaćih životinja (konja, peradi, svinja) je spodnije za ovaj kraj.

PROMET I RAZMJENA DOBARA

Razmjena se dobara do XVIII stoljeća vršila iz Buzeštine po starim putevima od Čićarije, pretežno preko Roča na Buzet, pa uz Mirnu na morsku obalu, na Novigrad. U tome je i bilo značenje postojanja Novigrada. Međutim Francuzi, veliki graditelji cesta, unijeli su ideju o izgradnji cestovne mreže u Istri. Samo su malo vladali u Istri, pa nisu imali vremena da realiziraju tu ideju. Austrija je već u prvoj polovici XIX stoljeća izgradila neke ceste, a u drugoj polovici XIX se razvila današnja mreža po kojoj su kirijaši mogli prevoziti razna ekomska dobra. Izgradnja Pule kao ratne luke, od 1848. god, zahtijevala je svakako izgradnju željeznice koja je prošla kroz ne-

Ulica u Buzetu — na početku ulice nalazi se zgrada u kojoj je nekada bila smještena administrativna uprava

plodan i nepregledan kraj, ali je ona uza sve to privukla veliki dio naselja cijele Buzeštine. Kirijaštvu je skratilo ili skrenulo svoje puteve, te je islo ili iz izvoznog mjesta do stanice ili obratno. Još većma je potencirana vrijednost prometa u Buzeštini kao u finalnom kraju, otkad je došao kamion i autobus, koji su potisnuli konje, kirijaštvu i znatno pojačali promet. A kako se Buzet (odnosno njegovo predgrađe Fontana) nalazi na relativno maloj udaljenosti od važnih središta Istre, to je Buzet postao važniji tranzitno nego finalno mjesto za motorna vozila. To nam pokazuje slijedeća tabela

Buzet — Trst	45 km
Buzet — Kopar	33 km
Buzet — Pazin	29 km
Buzet — Pula	75 km
Buzet — Buje	33 km
Buzet — Poreč	41 km
Buzet — Rijeka	68 km

A kad je bio izgrađen autoput južnije od Buzeštine (od Pule do Kopra i Trsta), onda je petopuće Fontane izgubilo djelomično na svome značenju za tranzit, ne za unutrašnji promet.

Prometni putevi i vozila su kroz zadnje stoljeće (izgradnja cesta, željeznice i jačanje motorizacije) uveliko podigla značenje Buzeštine, uključivši ga jače u promet Istre.

Stanovništvo Buzeštine je razvijalo uveliko, a razvija još i danas svoju djelatnost najvećima u ekonomskoj aktivnosti, čiju smo karakteristiku ovdje iznijeli. Ta se aktivnost mijenjala kroz stoljeća. Zahvaćena feudalnim sistemom, stoljećima je tako bila uređena, za doba patrijarha i Venecije. Absolutizam, dijelom austrijski i napokon fašistički, poveo je na nove puteve, koji su ostavili posljedica u agrarnoj strukturi, u izgradnji puteva i jačanja prometa u izgradnji vodovoda. Korjenita se izmjena dogodila u Buzeštini od 1945. god. od oslobođenja. Političko značenje Buzeta je opalo, jer mu je oduzet kotar, ali se zato pojačao promet motornim vozilima. Fašističke italijanske vlasti su nestale, a potpuno je prevladala narodna socijalistička vlast sa svojim jezikom i svojim društvenim uređenjem. Preko melioracija zemljišta, kvalitetnih kultura, zadruga, nastoji se izdici narodni boljatik na veći standard života (civilizacije i kulture). Jedin, zasada teški i neriješeni problem Buzeštine jeste što je okružen jačim industrijskim regijama: Kopra, Umaga, Pule i Rijeke (Koparski, Bujštine, Puljštine i Kvarnera) te gubi veliki broj mlade radne snage koja ide u tvornice gradova gdje misle naći i dobiti lakše uvjete za život. Zato aktivno stanovništvo opada brojem u Buzeštini. Ali i taj će problem naći svoje rješenje u svoje vrijeme.

Pored ekonomске aktivnosti stanovništvo posvećuje svoju pažnju osobito izgradnji kuća i svojih naselja.

IV NASELJA BUZEŠTINE

Opširna se problematika ovila oko naselja Buzeštine. U njoj bi se moglo govoriti o postanku i razvoju o tipu naselja i kuće; o funkciji i odnosu svakog naselja prema Buzetu i Buzeštini prema ostalim istarskim regijama; o ekonomskom razvoju i potencijalu; o stanov-

ništu svakog naselja. Ova bi tematika zahtijevala posebne rasprave. Mi ćemo se zadržati samo na glavnim i to sadašnjim problemima naselja.

Spilje preistorijskih stanovnika ovog kraja (kao Galupska jama pod Kukom, iznad buzetske željezničke stanice; »Nuglanska peć« »Zabavnica« i »Žarko« kod Čiriteža; »Podrebarska peć« iznad Mirne) pružile su dovoljno materijala, na osnovu kojeg se može dokazati da su one bile prve kuće naselja. Osobito je sistematski bila istražena »Podrebarska peć« iznad Mirne.

Početkom drugog tisućljeća prije n. e. nadolaze u ovoj kraj razni narodi, i to početkom brončanog razdoblja. Oni su se nastanili na vrhovima brežuljaka i svoje postojbine opasali zidinama. Ta mjesta nazivano: gradovima, gradištima ili kaštelima, a naselila su ih ilirska plemena. U Buzeštini nalazimo šesnaest takvih starih naselja, i to: Buzet, Sv. Križ, Roč, Gradac, Sv. Toma i Semić breg iznad Ročkog polja; Oštari vrh Rod Nugle. Kuk kod Sluma, Jašmovica iznad Črnice; Vrsak iznad sela Kajini; Meja (Mlunsko gradina); Sv. Juraj i Kastel iznad Drčane, Sv. Stjepan, dvije gradiće iznad Ist. toplica, Drobčić, Sovinjak. Uz stara naselja su našli nekropole u kojima se nalaze grobovi u žarama, kakve su običavali upotrebljavati u željezno doba.

Iz rimskog doba (a Rimljani su vladali Istrom od 177. god. prije n. e. do 476. god n. e.) poznato je preko 30 lokaliteta sa antičnim nalazima. Obično su to gomile sa mnogo ostataka opeka, tegula, amfora. Ali u dubini gomile se često nalaze i ostaci lijepo zidanih zidova. Kod takvih gomila nađu se pokakkad i ostaci malih sredovječnih crkvića. Našlo se do sada 76 rimskih natpisa koji su publicirani. Radi spomena imena Buzeta važan je onaj iz Goričice, na kojemu se čita zahvala božici Saluti radi spasu Buzećanu. Na ovim natpisima je navedeno 60 ilirskih i 7 keltskih imena, što nam svjedoči o činjenici da stanovništvo nije bilo rimsko nego ilirsko-keltsko, koje nije bilo romanizirano, nego je prevladao latinski govor i pismo vladajuće klase nad većinom ilirsko-keltskog naroda. Za seobe naroda propada Zapadno rimsko carstvo, a s njime i rimska vlast u Istri, koju su zamijenili Bizantinci. Stari Slaveni dolaze po prvi put god 398.-99., a otada u više navrata i većem broju do 611. god. Bizantinci su zamijenili Franci 778. god, koji uvode feudalni sistem. Taj društveni poredak, nazvan feudalni sistem je vladao u Istri sve do XIX stoljeća. On je silno utjecao na izgradnju tipova naselja Buzeštine, ali i cijele Istre. Feudalci, bilo crkveni ili svjetovni, bilo mletački ili austrijski, stanovali su u svojim dvorcima, ili palačama u gradovima ili u kaštelima. Oni su imali svoje kolone koji su im obradivali zemlju. Patrijarsi ogleski, kasnije Venecija ili austrijsko-njemački carevi su darivali kaštele feudalima. Tako u XII. stoljeću je Ulrich II darovao patrijarhu Majnardu Roč (Ronz); Črnograd (Cerogradus); Beligrad (Bellegradus); Hum (Cholon) itd. Buzet se u ovoj listini nazivlje Castrum Pinquent; 1066. god. se spominje Zrenj, a 1112. Lupoglav. Iz ovih stoljeća potječu i staroslavenska groblja koja su se našla podno Buzeta kod Peničići, na Zajčinom brdu kod Mluna, na Drobčići. Mjesto gdje se koncentrirao najveći broj feudalaca, plemića, je Buzet. On ima karakter grada, manje Roč i Hum. Puk nije stanovao u gradu ili ako su stanovali u njemu, to su bili trgovci, a od XII ili XIII stoljeća i obrtnici. Puk ili narod je najvećma sačinjavao seljački stalež koji je stanovao po selima. Feudalci su seljacima određivali mjesto izgradnje kuća za radeve većinom ondje gdje se morala

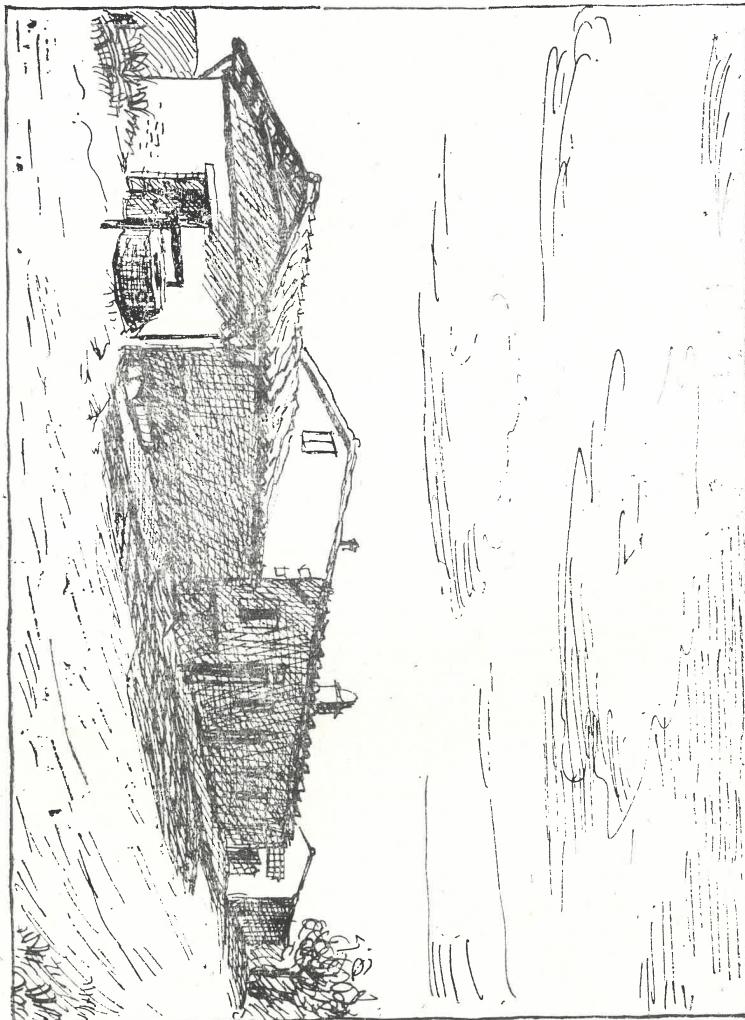
obrađivali zemlja. Zato većina sela Buzeštine ima raštrkan tip. Rodovske (ili zadružne) kuće, istog patronimika su odijeljene u udolini Mirne. One su bile najprije jedna kuća, a ako je rod rastao, otac je produžavao kuće za ostale sinove koji su se ženili. Kuća se tako produžavala. Nazivali su je zaselak (adekvatno riječi vas, komšiluk). Ako je nekoliko takvih kuća bilo sazidano, nastajalo je selo. U Buzeštini imamo tri tipa naselja; nekoliko grdića i dva tipa sela: raštrkanog, sa osamljenim kućama i zaselcima, te zbijenog tipa, kakva su u Krasu (Čićariji). Rjeđi su i noviji tipovi naselja u nizu uz cestu (kao što je Štrped), koja su se uvelikor razvila nakon izgradnje ceste. U ovim dvama tipovima sela prevladavaju dva do tri tipa kuća. Sve su kuće zidane od kamena, ali zanimanje stanovnika utječe na njihov tip. Kako u Krasu prevladava bura sa niskim temperaturama, zidove rade debele, dvorišne zidove visoke, vrata dvorišta jaka, krovove pokriju kupom »karalicom«, a uz rubove krova na crijev stave kaňenje da ih vjetar ne odnese. Uz kuću su dobre staje i torine, jer je osnov gospodarstva Krasa stočarstvo. U dolini Mirne svaka kuća ima konobu u prizemlju kuće, čija vrata zaštićuju »balidor« pokriven obično sjenicom ili odrinom. Vinogradarski kraj traži konobe u kućama. Gdje je većinom žitarski kraj, kao u srednjim dijelovima udoline Mirne, tamo se nalaze hambari i kuružnjaci u konobama, ali ovakvi su rjeđi pojavi u Buzeštini. Arondacija sela (određivanje meda) vršila se tokom stoljeća u četiri maha. Feudalci su zaokruživali sela unutar svog posjeda; crkvenat župa je jedno ili više sela okupljala; katastar je najvećma utjecao na međe sela. On je stvorio katastarske općine koje imaju jaki odraz na život, jer se na osnovu njih udarao i sakupljao porez. Politički su razlozi diktirali katkad da su Buzeštinu zahvaćali u jedan kotar sa raznim brojem općina. Općine su pak dijelili u razni broj sela. Radi jačanja prometa, te velikog broja udobnih prevoznih sredstava koja omogućuju brže i lakše veze unutar Buzeštine kao i Buzeštine sa centrom kotara, narodna je vlast našla za potrebitno da cijelu hrvatsku Istru pretvoriti u jedan kotarski narodni odbor sa sjedištem u Puli. Sve ostale bivše kotare da ukine i pretvori u općine. Kod toga je došlo do fuzije, odnosno razdvajanja sela. Ta je uredba obuhvatila i bivši kotar Buzet, te se njegova politička struktura izmjenila.

Istra je zemlja u kojoj su više ili manje živjeli i djelovali razni narodi. To se odrazilo na raznim poljima, ali najvećma na toponomastici koja se dijelom vidi i u nazivlju naselja. Zato i u Buzeštini nalazimo razna imena naselja (katkad ni slovenskog, ni romanskog, ni nekog stranog porijekla). Preostaje nam da još pogledamo karakteristiku važnijih naselja Buzeštine.

Najprije podimo u srce Buzeštine u njen glavni grad, a onda obidimo njegovu prvu gravitacijsku zonu koja se sastoji od 26 sela i sačinjava užu Buzeštinu.

BUZET grad je akropski položen. Ima karakter grada više radi historičkih i arhitektonskih razloga, nego statističkih i ekonomskih. Ozidan je zidom ima lijeva dvoja vrata, četiri troga (između Velikih vratiju i lapidarija; ispred crkve i suda; kod malih vratiju i kod bastiona pred Crkvicom sv. Jurja). Grad je položen longitudinalno, a glavna os mu ide pravcem skoro sjever-jug. Tim pravcem idu skoro i tri glavne ulice koje spajaju trgove. Najljepši su mu trgovi južni, od glavnih vratiju do lapidarija gdje se nalazila kapetanova kuća; te onaj kod Bastiona, sa kojeg se vide bliži dijelovi okolice grada. Dva manja trga su zatvorena. Arhitektonski je najljepši trg pred baroknom

Počkaj — kuća u kojoj je živio borac za narodna prava Franjo Flego

župnom crkvom sa novim zvonikom, sazidanim 1895. god, koji je visok 37 m, a dominira nad gradom i okolicom. Najviša tačka grada je na bastionu iza Crkve sv. Jurja, 153 m nad morem ili 104 m nad Fontanom. Duž ulica kuće su skoro iste visine (te imaju prizemlje i prvi kat), one su ispunile sve praznine među kućama, a neke se osobito ističu, bilo što su zidane od kamena te su imale lijepa portale i kićene balkone. Na nekim su volute, natpsi i godine, oznake kad su zidane. To su bivše plemićke kuće čiji su grbovi koncentrirani na fasadi nekoć općinske zgrade kod crkve. Ni uz jednu kuću nema gospodarskih zgrada. Nikad se štaglji, staje i kokošinjci nisu držali u gradu. Tek na padinama gradskog čunja se nalaze vrtovi građana. U gradu su bile upravne vlasti (kotara, škole, suda, unutrašnje uprave, finansijske uprave, općine, crkve), zatim trgovine mesa, kruha, razne robe, skladišta, nekoliko gostonica, i stanova. Plemići i svećenici su podržavali političku vlast. Oni su bili feudalci, oni su podržavali socijalni redak od IX do XIX stoljeća, skoro 1000 god. skoro uvijek istim oblicima. Ti su oblici bili utvrđeni u gradskom statutu koji je za Buzet bio izdan oko 1300. god. (Tačno se ne zna, jer nikad nije bio publiciran, niti smo, nažalost, mogli doći do jednog primjera. U katalogu Naučne biblioteke u Puli, najbolje i najveće za Istriaku, nalazi se pod signaturom 1240 cedulja koja označuje knjigu: »Statuta, ordinii o leggi per il comune di Pinquente«. Zatim pod drugom signaturom br. 24291: »Tarife... del Sindaco per le utilità spettabili agli Ministri di Pinquente. Ali — nažalost — knjiga pod ovom signaturom, označenih u katalogu nema). Iz naslova se ovih već vidi da su buzetski feudalci imali svoje utvrđene statute i zakone po kojima su vladali. Ali kad je u XIX stoljeću propao feudalni sistem, onda su ostale najbogatije obitelji posjednika i trgovaca kao najuglednije, te su se oslanjale isključivo na Austriju ili Italiju. To su bile ove obitelji: Biceto, Ermani, Ponis, Rigo, Rubini, Sella, sve sami doseljenici iz Italije, podržavatelji fašizma, nepriatelji Slavena.

Ali dok je pravno i arhitektonski Buzet bio grad, statistički je on bio vrlo malen. God. 1945. prije oslobođenja, sa Fontanom ima 349 stanovnika, a god. 1953. je imao 614. Ali uza sve to što je imao malo broj stanovnika, gravitacijska moć mu je bila dosta velika, a gravitacijska zona dosta prostrana. Tranzit je pak, koliko željeznice toliko motornih vozila po cestama, osobito u Fontani bio dosta iak. U razvoju stoljeća, on je imao sad veću sad manju važnost. To nam dokazuje samo nekoliko, spomena vrijednih činjenica. Direktori spomenici o prethistorijskom gradu na buzetskem brijegu ne postoje, ali svi prirodni i društveni uvjeti nam govore o postojanju jednog kaštelira (gradišta) na njemu. Rimsko naselje je sigurno tamo postojalo, nazvano castrum. A svaki je castrum bio opasan zidom drvenim ili kamenitim, imao je kule, vrata, centralni trg, hram. Buzet je pružao sve mogućnosti da se na njemu ovo izgraditi. Zahvaćena Buzeština u seobi naroda slavenskom kolonizacijom, grad Buzet se spominje kao sijelo župana, čiji se župan po prvi put navodi u IX stoljeću na Rižanskoj skupštini.

Ali u XI stoljeću je feudalna organizacija bila jača od slavenske, te je Ulrich II mogao darovati Buzet patrijarhu Mainhardu 1102. god.

Početkom XIII stoljeća već vidimo da u gradu Buzetu postoji gradska organizacija, slična drugim gradovima, jer u arhivu patrijarha (vidi C. D. I.: P. Kandler) stoji napisana isprava kojom dekan

Akvileja opršta crkvu od Buzeta plaćanja kolekta »gastaldionu, consilio et comuni di Pinquente«.

Već koncem XIII stoljeća dolazi do svađe između Buzeta i Motovuna i to radi šuma, livada i lokava, na koje je svaki grad tvrdio da pripadaju njemu. 15. II 1304. god. općina Motovuna zabranjuje Buzećanima da prave štetu na šumi u uvali. Ovdje se nalazi opis među između spomenutih komuna (Vidi P. Kandler: C. D. I.).

LANIŠĆE je već tada pripadalo pod komunu Buzeta, kojoj je na čelu bio »ser Nicolaus, dictus Mikula — Sebren — gastoldione castri Puinguenti«. Tu se navodi i Thomas Zanelić »mericus de Pingente«. Uz slavenska omonima nalaze se spomenuti i slavenski toponimi (kao: Grdoselo, Krasica, Žavle, Šumberg, Braćana, Slum, Kastalir, Izičići). 5. V 1329. Ivan »gastaldione de Pingente« — edifica e data la chiesa di S. Maria Madalena di Pingente, riservardosene il patronato. On daruje crkvi »crucem, calicem, paramente et alia ornamenta«, gradi i opskrbljuje Crkvu Sv. Marije Magdalene Buzeta, ostavljajući sebi pravo patronata ... « križ, kalež, crkvena odijela i ostale ukrase», zatim neke zemlje i vinograd. 18. VI 1336. spominje se u dokumentima da se trg grada upotrebljava za inkanat, licitaciju i prodaju životinja i dobara koliko građanima, toliko stanovnicima okolice, što dokazuje da je već tada u Buzetu postojao stočni sajam. Za tu je ustanovu sigurno imala interesa Venecija, čiji patrijarh Markvar daje 20. i 21. X 1377. god koncesije »castri nostre Pingente« te onima (Kastelci) »Pietra Felose« za pašnjake. Tu se opet spominju slavenski toponimi: Globocića i Marzanić. Ali ne vode samo Veneciju ekonomski interesi u Buzeštinu, već i politički, jer ona 15. I 1394. kupuje »kaštel Rašpor« u Čćariji »ključ obrane Istre« za 10,000 cekina. U XV stoljeću je Buzeština doživjela političku izmjenu, jer je Venecija jakom diplomatskom akcijom dobila od patrijarha 1420. god. čitavu Buzeština, te je podvrgla svojoj vlasti. Venecija je ubrzo uvidjela da grad Buzet treba utvrditi jačim zidinama, što je i izvela 1437. god. Te su se utvrde pokazale dobre, jer su mogle odoljeti napadaju Turaka u XVI stoljeću. A god 1435. (22. IX) Venecija izdaje naredbu o utvrđivanju »castru Raspuch nel montano«. Slično je učinila u Roču i Humu, jer je predosjećala teško stanje koje će se odvijati u XVI i XVII stoljeću. Ali u XV stoljeću u Buzetu se bio razvio — pored ostalih — i zlatarski obrt. O tomu svjedoči natpis iz jednog dijela tresora Crkve iz Dvagrada, na kome se čita ime »Ivana sin a Buzetskog zlatara iz god. 1487.« (»Johannes quondam aurificis de Pingente«), a crkveni ostensorij u gradu Buzetu je iz god 1453. Ostalo crkveno posuđe je iz XVI stoljeća.

Cesti napadaji Turaka na Rašpor i njegovu okolicu u XV stoljeću nisu pokazali naročite staleške važnosti ovog grada, jer njegova udaljenost od mora i izolovanost nisu pružali dovoljno garancije za trajnu odbranu grada. Zato je Venecija odlučila porušiti utvrde Rašpora, a sijelo kapetana prenijeti u Buzet. To je bilo učinjeno odlukom Senata od 16. VI 1511. god. Otada je u njemu bila stalna vojna straža od 40 konjanika. Kapetan se i dalje zvao: »Kapetan Rašpora« sa sijelom u Buzetu. Pod njegovom upravom je bilo 5 gradova: Roč, Hum, Draguć, Vrh i Sovinjak. Gradske zidine su bile popravljene i sagrađene u istom stoljeću uz dvoja gradska vrata: velika kod kule 1547. god, a mala za župana Salamuna 1592. Od glagoljskih spomenika se ističu natpis na malom zvonu iz god 1541., što pokazuje utjecaj Hrvata na crkvenu općinu. U crkvi se nalazi i krasna lampa iz god 1652. sa imenom donatora »kapetana iz Rasp«. Isti kapetan je nastojao

da se gradske zidine ponovno poprave. To je učinjeno 1615. god. A 1629. je zidana palača Verzi, jedna od ljepeših u gradu.

U XVIII stoljeću su Buzećani bili zaokupljeni radom oko izgradnje gradske crkve, zidane u baroknom stilu, znatno više proširene od stare; zatim su na glavnom trgu izgradili krasnu česmu, a na sudbenoj palači su bila postavljena dva pretinca za tajna pisma. Jedan je bolje sačuvan. Na njemu stoji napisano: »Denuntiac secretac contra negiatori dei bosci della Provincia 1755.«) (Tajna pisma protiv onih koji prave štete u šumi provincije). Drugi je krunj, a glasi: »Denuntiae secretae im materia dei tabachi...« (Tajna pisma u pitanju duhana). Nije označena godina ovog drugog, ali zaključujemo da je iz istog XVIII stoljeća, jer je pisani istim pismom kao prvi natpis. Ovaj drugi je interesantan, ali se ne zna našto se odnosi ili na uzgajatelje duhana u Buzeštini ili na tajne trgovce koji su krišom prenosili duhan iz Panonije preko Buzeštine na obalu Istre, da otale podu za Italiju.

Koncem XVIII stoljeća zbili su se veliki politički događaji koji su se odrazili ne samo na Buzeštinsku, već i na čitavu Itsru. Tada je propala Venecija, i nastupila je francuska vladavina, te austrijska. U tim su se promjenama izmijenile socijalne, političke i ekonomski prijedori u Buzetu. Da bi Talijani pokazali kako je Buzet romanski grad, napravili su na južnom trgu grada, nedaleko kapetanove palače, lapiderij, u koj su postavili 10 rimskih natpisa (4 iz Velikog Mluna, 3 iz Dobrave, 1 iz Jurada, 1 iz Prodana i 1 iz Sočerge), od kojih nijedan iz grada Buzeta. Neodvojeno od grada Buzeta, ali ujvijek s njime povezano, nalazi se njegovo predgrađe (suburbium) FONTANA. Tako je nazvana po negdaspjnjoj rimskoj česmi u koju je voda dovedena drvenim žljebovima iz sela Sv. Martina. Ako je u gradu bilo težište upravnog, socijalnog, trgovackog života, u Fontani je bilo prometnog. No pomalo su slabile i odumirale neke funkcije u gradu, dok su se u Fontani pojačale i prelazile iz grada, tako da je grad postao sporedan u relaciji prema Fontani. U Fontani se izgradio narodni dom, škola, zgrada udruženih zanatskih radionica, šumarija, zgrada za zadrugu, za sjedište NOO-e. U njoj se održavaju sajmovi. Najveći je pak promet pred hotelom gdje pristaju sva motorna vozila nedaleko Buzetskog autotransportnog poduzeća. 1949. god je adaptiran krasni narodni dom gdje se odvija kulturni život Buzeta (kino, vriredbe), Narodno sveučilište, apoteka, itd. Tu su se na Fontani odvijali svi važniji socijalno-politički događaji, bilo za narodnog preporoda, za doba fašizma, za sloma fašizma i nastupa nove Jugoslavije. Fontana je dio Buzeta, i to živi, prometni dio, a stari Buzet je historijski, odumrli dio grada.

1. U najблиžu okolicu, u PRVU GRAVITACIONU ZONU BUZETA (i Fontane) ulazi 26 sela sa raznim ogranicima (osamljenim kućama i zaseocima) iz kojih idu radnici u svoje radionice, a brojni đaci u školu. Pored toga veću gravitaciju izaziva i održavanje sajma, na koji dolaze prodavci stoke iz čitave Buzeštine, katkad i iz susjednih regija, radi predaje odnosno otkupa stoke. Tek neka sela čemo ovdje istaknuti radi nekih važnijih ustanova koje imaju, ili događaja koji su se u njima desili.

Ispred Narodnog doma podignut je spomenik palim borcima i žrtvama fašizma sa područja Buzetskog kotara i to u čast 370 palih boraca i 288 žrtava fašizma, između kojih 15 djece. Na putu za Sv. Ivan nalazi se Zdravstvena stanica.

U SV. IVANU su postrojenja vodovoda Mirne uređaji za filtraciju i sterilizaciju vode kao i pumpne stanice za bacanje vode na Kras, Buje, Pazin, Poreč, a na Krasu od Herpelja i Kozine do Klane i Mučići sva se mjesta snabdijevaju buzetskom vodom. U Sv. Ivanu lazi se i veterinarska stanica u sklopu koje je i stanica za umjetno osjemenjavanje goveda.

Sela SELCE I CUNJ bila su 1944. godine spaljena, a poslije oslobođenja obnovljena. Kraj Selca se nalazi mali vodopad Vela Peć. Uz cestu je Kapelica sv. Jelene u čije su zidine sazidana neka rimska spolja. Krbavčići su selo nekadašnjih kirijaša koji su prevozili robu od stanice do Buzeta i obratno.

VELI i MALI MLUN su sela koja su poslije oslobođenja, a naročito u novije vrijeme, silno prionula obnovi vinograda. Veli Mlun je dobio elektriku 1950., a vodu 1958. godine. U Malom Mlunu uvedena je električna rasvjeta 1952., a voda 1958. U borbi je palo 17 boraca. U Malom Mlunu na Crkvu sv. Ivana sačuvan je glagoljski natpis. Na rođnoj kući Vivode Augustina, prvog komesara 5. čete 2. bataljona »Vladimira Gortana«, osnovane u oktobru 1941. godine na Planiku, podignuta je spomen-ploča. Na ploči stoji tekst iz kojeg je vidljivo da je rođen 10. III 1917., a da je poginuo 3. VII 1943. godine.

POČEKAJI su jedno od najmlađih sela Buzetište nastalo nakon gradnje željeznice. Svi su stanovnici željezničari. Na tome mjestu su putnici dočekivali vlak, pa je tako nastalo i ime Počekaji. Na raskršću puta za stanicu i Kras nalazi se kuća u kojoj je živio Franjo Flego, prvak nacionalnog pokreta u ovom kraju i prvi hrvatski općinski čelnik u Buzetu.

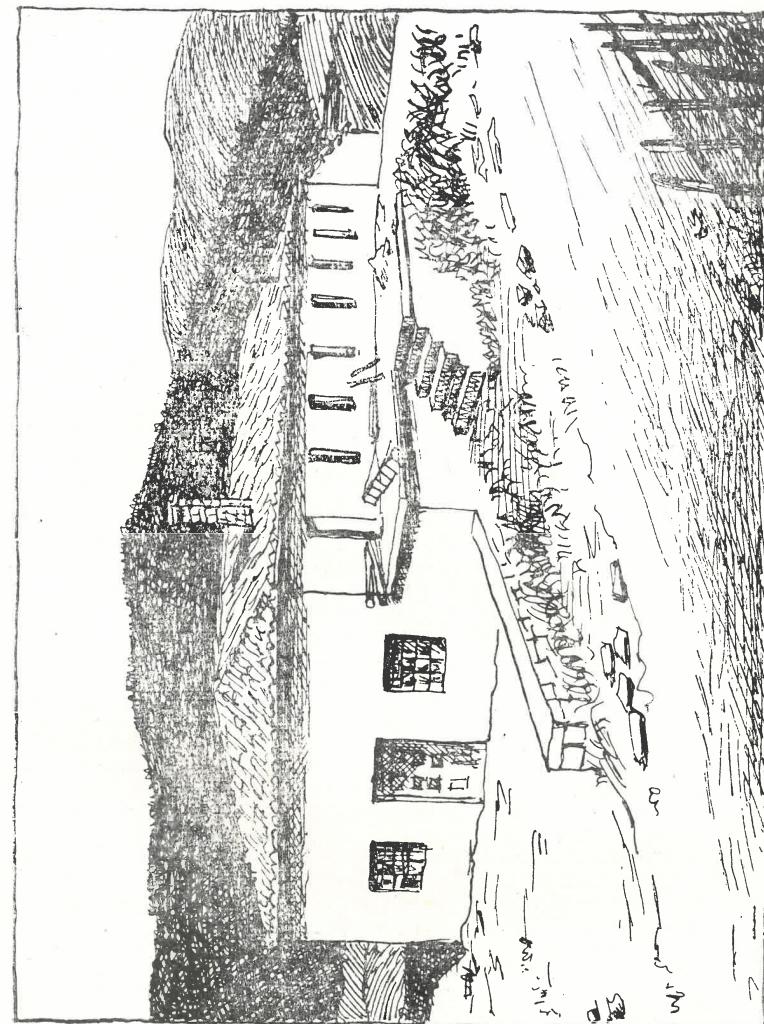
SV. MARTIN je jedno od najvećih sela Buzetište. U njemu su Nijemci zapalili zgradu gospodarskog društva u kojoj je bila komanda mjesa. Prilikom paljenja zgrade 2. X 1943. godine poginulo je 5 naših ljudi. Nedaleko zgrade formirane su neke partizanske jedinice za napad na Koparštinu. Stanovnici se mnogo bave stočarstvom i mljekarstvom. Preko 20 osoba dnevno dolazi na rad u Buzet.

ŠTRPED ima Crkvu sv. Duha, barokiziranu gotičku građevinu sa svodom na rebra i figuralnim konsolama. Svetište je glagoljskim natpisom iz 1500. godine. U Štrpedu je živio i djelovao Antun Flego pokretač hrvatskog narodnog preporda u Buzetišti. U NOB-i iz ovog sela je poginulo 11 boraca i jedna žrtva fašističkog terora. Zbog toga što je Štrped u neposrednoj blizini Buzeta, s njim je dobro povezan, pa u njega dnevno dvadesetak ljudi dolazi na rad.

Ispod Buzeta na izvoru Mirne smjestili su se JURIČIĆI. Na spomen ploči koja je kraj Mirne podignuta uklesano je 9 imena boraca koji su iz ovog mjeseta živote dali u NOB-i. Kraj mosta se nalazi kuća jednog od rukovodilaca NOP Buzetište Josipa Fabijančića. Kuća je 8. VI 1944. godine spaljena. Promatrajući dalekozorom kako mu fašisti pale kuću, pao je u neprijateljsku zasjedu kod Selca. Ranjenog su ga vodili po selima i rugali mu se, a zatim su ga odveli u Pazin gdje su ga ubili. Poslije oslobođenja njegovi su posmrtni ostaci prenijeti na buzetsko groblje.

Selo MARINCE Nijemci su potpuno zapalili. Poslije rata je obnovljeno. 1951. godine dobilo je električno svjetlo, a 1956. sagrađen je seoski vodovod. Dvojici palih boraca u NOB-i podignuta je spomen-ploča.

Na putu za Pazin nalazi se mjesto PRODANI. Iz ovog sefa je za vrijeme fašističkog terora 50 ljudi napustilo svoju zemlju i iselilo

Zgrada pogona »Industrioplastika« na Mostu.

u Ameriku. U ratu su zapaljene 4 kuće, a u borbi je iz sela poginulo 7 osoba. 1958. godine sagrađen je solidan seoski vodovod.

SV. DONAT (narod ga još zove Bregi) ima tipičan raštrkani tip. Kraj sela nalazi se srednjovjekovna Kapelica sv. Donata. Prva partizanska škola u Istri otvorena je u ovom selu. Njezin prvi učitelj Vezmoslav Gržalja poginuo je nedaleko svoje škole. Na zgradi pri ulazu u selo podignuta je spomen-ploča koja govori o ovim dgađajima.

U SRGOBANIMA nedaleko Sv. Donata krajem 1943. godine došli su članovi Oblasnog komiteta za Istru: Joakim Rakovac, Vlado Hreljanović, Ljubo Drndić, Ante Rašpor, Vid Švalba i drugi. Ovdje su boravili do aprila 1944. godine. Radili su u kući Franje Vivode. U slučaju nenadanog napada mogli su se skloniti u zemunicu nedaleko kuće.

U zaselku BRNKALI nalazilo se sjedište Okružnog NOO i Okružnog komiteta SKOJ-a za Buzet. Tu je bilo i sjedište Kotarskog komiteta Komunističke partije Hrvatske kao i sjedište Kotarskog odbora narodne fronte za Buzet.

Sela ŠKULJARI i ŽONTI su prostor, na kojem se nalaze ostaci ruševine srednjovjekovnog zamka. Mlečani su dobili Kostolec 1420. god. Dužd ga je prodao Nikoli Gravisiju iz Pirana 1439. god za 400 dukata.

2. ROŠCINA

Dok se uža Buzeština nalazi u najnižim dijelovima uvale Mirne, kao u jednoj uvali, Roščina je kraj koji zahvaća južni dio zavale podno strmog odsjeka što ga je izgradila tektonska linija između Krasa i udoline Mirne. Roščina je hipsometrijski naviše položena, gleda jug, i nalazi se na jednom proplanku. Roščinom nazivlju kraj između Roča i Buzeta, u koji ulaze, pored Roča još 10 sela: Blatna Vas, Ciritež, Forčići, Nugla Gornja, Kampanje, Krkuš, Rim, Ročko polje, Stanica Roč, Sušići.

Roč se nalazi na 348 m visine, ima više karakter gradića nego sela, jer ima zidine, gradska vrata, historijskih spomenika, ali uvijek je bio ovisan o Buzetu. Leži na jednom proplanku na rubu jedne terase sa koga je krasan pogled na udolinu Mirne. Nema akropski položaj i podgrade. Nekoć je bio, prije dolaska željeznice, u zabačenom unutrašnjem istarskom kraju, ali izgradnjom ceste Kras—Pazin (Pula) te Rijeka—Buzet, pa željeznice za Pulu i Lupoglavl pojačan mu je prometni značaj, a time ekonomska, kulturna i politička važnost. Bez željeznice on ne bi bio mogao razviti svoje stičarstvo, jer ne bi za svoju svakodnevnu produkciju mljeka imao omogućeno tržište — Pulu. Roč je bio prehistoricjska ilirska građevina, zatim rimski castrum okružen brojnim manjim rimskim naseobinama, napokon u XII stoljeću posjed patrijarha po darovnici Ulriha II. A kad je Venecija 1334. kupila Rašpor, Dužd Antonio Venier je naredio da (»Neka odstupi glavari Grižnjana i Sv. Lorencu i neka dođu na njihovo mjesto kao jedini glavar kapetan iz Rašporac«) Ali ova odluka dužda je naišla na negodovanje kod općine Buzeta, Roča, Huma, Sočerge i Marčenigle, te su 19. I 1405. napravili zavjeru protiv upravitelja Istre (»congiuramo contro il Marchese d' Istria«) u obranu svojih starih prava, poretku i običaja (Vidi P. Kandler; C. D. I.). Dužd Mletački 1412. god., Mihovil Steno, opominje na održanje mira i vjernosti stanovnika Roča i Huma. Ali Rašporski kapetan ljuditi radi toga akta Roča i Huma, dade porušiti zidove grada. Kad je Venecija 1420. god dobila Roč, onda je naredila odmah da se povuku međe između Roča i Semića; a zatim je naredila da Roč obzidaju dobrim zidovima koji su bili pojačani sa 9

kvadratnih kula i 6 okruglih bastiona, zatim da se postave dvoja gradska vrata.

XV stoljeće je značajno za Roč i Roščinu. Tada je prešao u ruke Mlečana (1420. god.), razgraničio se od Semića i Lupoglava (Vidi P. K.: C. D. I.) izgrađena je 1492. u njemu crkva u gotском stilu, datirana glagoljskom pločom (pored toga nalazi se još koji gotski prozor na starijim kućama Roča), u kojoj su se našle freske i graffiti. Lađa joj je barokna. Postoje sveđano pisani glagoljicom breviari, započeti 1393. god i 1482. god. Pop Jure, žakon iz Roča je napisao marginalije u misalu glagoljicom (Ovo su prve tiskane glagoljske zabilješke štampane u Istri), a Simun Greblo iz Roča je 1493. god napisao kvadrigu, bogoslovsko djelo o vjeri i molitvi napisano u glagoljici. Ona se čuva u Beču.

U Roščini se nalaze još 3 stoljeća crkvice: sv. Marije, koja ima kao spolie uzidan ostatak rimskog sarkofaga, zatim sv. Jelene sa rimskim spoljama i napokon u Brulu sv. Lucije iz 17. stoljeća sa glagoljskim natpisom nad vratima iz 1606. godine.

U XVI stoljeću gradić Roč bio je nekoliko puta napadnut od Turaka te je tako stradao. Venecija ga je zato početkom XI stoljeća dala popraviti. Iz te borbe u gradiću je sačuvan jedan mali top-mletačka bombarda. U Roču se razvila narodna borba između Talijana, koji su u njemu preostali nakon odlaska Venecije, te Hrvata narodnjaka. Talijani su imali svoju školu kao i društva, a Hrvati su dali osnovu hrvatsku školu »Družbe sv. Ćirila i Metoda«, te Narodni dom. Palih boraca i žrtava fašizma iz Roščine i Humčine bilo je ukupno 77 od kojih znatno veći broj iz Roščine nego iz Humčine. 29. IX 1943. godine Roč je bombardiran. Tada je poginulo 5 osoba. Danas Roč lijepe napreduje. U njemu se nalazi osnovna škola i mljekara kao pogon vrlo aktivne Opće poljoprivredne zadruge.

Ročko polje ima lijep položaj sa vrlo lijepom i na daleko vidljivom školskom zgradom.

Idući iz Roča prema Buzetu prolazi se kroz selo ČIRITEŽ. Nedaleko Čiriteža napali su u septembru 1943. godine partizani njemačku kolonu koja je dolazila iz Buzeta. Odbijeni Nijemci vratili su se istog dana navečer i zapalili selo. U borbama su pala 2 partizana. Poslije kapitulacije Italije u tome je selu bila izvjesno vrijeme komanda mesta Roč.

Vrlo slikovito podno strmog odsjeka litice leži NUGLA. Poznat je misal iz Nugle s prekrasnim inicijalima. Nanisana je za hrvatskog kralja Novaka u XIV stoljeću. Od njegova sina Petra kupili su ga za 40 zlatnika 1405. godine »dobar muž župan Ivan... i župan Marin sa Crkvom sv. Jelene i sv. Petra u Nugli«. I u Nugli su se vodile borbe za vrijeme NOB-e. Na spomen-ploči nalaze se imena 15 poginulih boraca. Ovo je mjesto bio iak centar za prijelaz u partizane i prenošenje materijala na oslobođeni teritorij.

3. HUMŠCINA

Humščina zaprema istočnu stranu Buzeštine te graniči s Pazinštinom. Prvi spomen kaštela Huma nalazimo u XI stoljeću. Njemački feudalci iz kuće Weimar dali su sazidati brojne kaštelle na rubu Krasa koji će čuvati prilaze u srednju Istru. Među tima je bio sazidan i HUM koji je uz nekoliko ostalih kaštela darovao Ulrich II god 1102. patrijarhu Majnhardu (Cholm). U XIII stoljeću je na groblju sela bila izgrađena Kapelica sv. Jerolima, najvredniji historijski spomenik Buzeštine u romanskom stilu, popravljen 1537. god. kako kazuje na

ploči glagoljski natpis. Gradio ju je Jure Gržinić, domaći graditelj. Unutar se nalaze vrlo kvalitetne romaničke freske, a na sjevernoj strani jedno polje je oslikano u gotičko doba. Glavni oltar iz XVI stoljeća, glavna oltarska slika iz XVII stoljeća, instrumentarij iz XVI i XVIII stoljeća. Dvorac Hum je bio srušen dva puta i to 1423. god za doba navale Turaka. Humčina je najvećma bila poštedena za NOB, iako su i u njemu fašisti otukli staroslavenske natpise. Ekonomski se bavi sa raznim granama poljoprivrede. Sela, raštrkanog tipa, ujedinjuje sada uveliko željeznička pruga, koja odvozi i dovozi razna ekonomска dobra kao i stanovnike regije.

4. SOVINJŠČINA

U gravitacijsku zonu ovog kraja spadaju sela Sovinjak, Pračana, Sirotići, Sovinjska brda, Sovinjsko polje. Sva ona gledaju jug. SOVINJAK je staro naselje. Na zvoniku crkve ostao je glagoljski natpis (koji su otukli fašisti), na kojem se vidjela godina izgradnje zvonika »154... god«. Sovinjak je poljoprivredni kraj u kome se seljacima najvećma bave vinogradarstvom i voćarstvom. Cijela regija ima slabe puteve. Iz Sovinjskih brda palo je 12 boraca u NOB-i, a 3 su žrtve fašizma, kako doznajemo iz natpisa. Neki idu iz Sovinjštine povremeno raditi u kamenolom Sv. Stjepana pa se vraćaju kući. Mlađi ljudi uvelikoj mjeri u tvornice (Pule, Rijeke itd.).

5. VRHUNŠČINA

Vrhunščina je najbogatiji kraj Buzeštine. U užu Vrhunšćinu spadaju sela: Vrh, Senj, Marčenigla, Barušići, Škulci, Juradi, RAČICE se nalaze na posebnom briježu sa stariom kaštelom, došao najbolje sačuvanim od svih plemićkih dvoraca u Buzeštini. Nedaleko kaštel je održana od 1943. g. Oblasna konferencija SKOJ-a za Riječku oblast. Kraj ceste za Račice nalaze se URIHI, gdje su ljeti 1944. god. naši borci docekali Nijemce koji su u borbi imali velike gubitke. Nijemci su provalili u KRUŠVARE i zapalili ga. Ovo je čisto poljoprivredno vinogradarsko-voćarski kraj. Palih boraca je bilo u Krušvarima 21, a žrtava fašizma 9.

U selu VRHU je bila sagrađena crkva 1463. god, krstionica u XVI stoljeću, kako nam o tome govore glagoljski natpisi koji postoje na crkvi. To je bazilikalna građevina. U NOB-i dalo je živote 6 boraca, a dvojica su bili žrtve fašizma. S puta za Vrh vidi se selo Šimići gdje se 1944. godine nalazilo sjedište stanice br. 20. U selu je 1958. g. podignuta spomen-ploča.

U selu MARČENIGLI se isto tako nalazi jedan glagoljski natpis iz XVI stoljeća.

6. KRAŠKA REGIJA BUZEŠTINE

U ovu regiju spadaju ova sela: Brest, Jelovice, Krapinjak, Brlavci, Černehi, Kropinjak, Vodice, Brgudac, Klenovščak, Podgaće, Prapoče, Račja Vas, Raspot, Trstenik i Lanišće.

Cijela se ova regija razlikuje od ostalih Buzeštine. Ona je položena naviše, ima oštriju klimu zimi i ljeti, pa uslijed toga ne uspijevaju ni vinogradi ni smokve, ni masline, ni makija. To nije mediterranski kraj, nego stočarski, submediteranski. Sela imaju veliki prostor, malo naselja, malo stanovnika. Naselja nisu tako stara, a kraj nije od davnine naseljen. To nam dokazuju činjenice što nema gradišta, nema kula, nema pisanih, glagoljskih ni latinskih natpisa (osim u Rašporu), nema fresaka ni spolia, ni stilski zidanih crkvica. To je bio kraj siromaha, ali junaka koji su se borili sa nevremenima, sa slabim putevima.

Stanovnici te regije su se osobito pokazali kao borci u NOB-i. Selo BRGUDAC je bio centar za sakupljanje boraca partizana. U početku su imali malo oružja, ali nakon zauzimanja karabinjerske stanice u Lanišću, te vojničkog garnizona u Lupoglavlju, oružja su imali dovoljno. Svi su Brgućani bili u partizanima, osim djece i staraca. Nijemci su prepostavljali da je u Brgudcu zaliha hrane, pa su napali 14. IV 1944. avionima selo. Za bombardiranja je poginulo 7 odrađenih osoba i petero djece. Neuspjeh je Nijemce još više razjario, te su ga napali tenkovima. Tada je doživio pokolj, pljačku i paljevinu.

Ovo je selo dalo 64 pala borca.

LANIŠĆE je najveće selo u Krasu. 1908. je u njemu bila osnovana čitaonica »Gorska Vila« koja je djelovala do 1934. god., zatim tamburaški zbor »Orljak«. Za vrijeme NOB-e spaljena je općinska zgrada 4. III 1944., a mnogi su pobjegli u šumu da se bore. Istog dana Nijemci objesili 2 partizana pred crkvom, a 12 osoba poveli u internaciju. 26. I ponovo su odveli u logor 8 ljudi. 27. VIII 1944. godine minirali su mlin, ubili 1 mještana i dvojicu odveli u logor. Krajem 1944. godine Nijemci su u Lanišću postavili jak garnizon. U šumi Podlom, udaljenoj 6 km od Lanišća, Nijemci su strijeljali 9 partizana — omladinca iz ovog mjesta.

U neposrednoj blizini Lanišća na putu za Prapoče nalaze se PODGACE. U spiljama iznad ovog sela bila je u vrijeme NOR sakrivena partizanska municija. Poslije pada Lupoglavlja u ruke neprijatelja, municija je bila dobro sakrivena, no Nijemci su izdajom otkrili sklonište i digli ga u zrak.

Na krajnjem najzapadnijem dijelu Laniškog polja smjestilo se selo PRAPOĆE. I ovo je mjesto poznato po svom učeštu u NOB-i. U njemu se neko vrijeme nalazilo sjedište za kotar Kras buzetskog okruga. Najsačuvaniji folklor u Buzeštini nalazi se u tom mjestu.

Iznad Lanišća nalazi se RAČJA VAS koja je zbog svoje aktivnosti u borbi spaljena 10. VIII 1944. godine. Istoga dana spaljena su i sela: Vodice, Dane, Trstenik, Rašpor i Klenovščak. U Dane i Vodice, prije paljenja, neprijatelj je upao i odveo stanovnike ovih sela u Sloveniju gdje su ostali do oslobođenja zemlje. U zapaljenim Danama izgorio je jedan starac.

Uz cestu kraj Rašpora nalazi se spomen-ploča podignuta u čast I oblasne konferencije AFŽ za Istru. Konferencija je 25. i 26. VII 1944. godine održana u šumi iznad Rašpora.

U Trsteniku je lipnja mjeseca 1944. godine održana Okružna konferencija KPH za okrug Buzet. Ovo je zabilježeno na spomen-ploči koja se nalazi nad ulaznim vratima školske zgrade.

Selo Brest bombardirano je istog dana kada i Brgudac. Od bombardiranja stradala su 2 starca i 4 djeteta.

Na spomen-ploči u Vodicama doznajemo imena 16 palih boraca u NOB te 9 žrtava fašizma.

10. STANOVNIŠTVO BUZESTINE

Iz kratkog promatranja prošlosti Istre možemo zaključiti da su brojni narodi bili u Istri, neki duže, a neki kraće vrijeme. Od svih su se najviše i jedini zadržali Slaveni sa nešto Furlana i Talijana. Svi su ovi narodi ostavili mnoge tragove u Istri. Sva ta kretanja ukazuju

teško je slijediti, ali prema nekim historičarima i podacima navestimo nekoliko karakterističnih podataka. U Istri je bilo:

U doba Oktavijana Augusta	160.000 (prema C. De Franceschiju)
oko 1600. godine	50.000 (prema B. Benussiju)
1910. godine	404.309 (austrijska statistika)
1945. godine	302.365 (Cadastral national de l'Istrie 1945. g.)
Godine 1910.: Slavena 54,5%	Talijana: 39,2%
godine 1945.: Slavena 72,6%	Talijana: 24,3%

* Koliki je broj stanovnika bio u Buzeštini zadnjih 70 godina vidi se iz prikazane tabele:

Mikroregija	God. 1880.	God. 1890.	God. 1900.	God. 1910.	God. 1945.	God. 1953.
Kras (buzetska Ćićarija)	3.898	4.165	4.506	4.394	3.705	2.698
Flišna Buzeština	7.994	8.507	9.566	9.916	9.648	8.457
Ukupno :	11.892	12.672	14.072	14.310	13.353	11.155

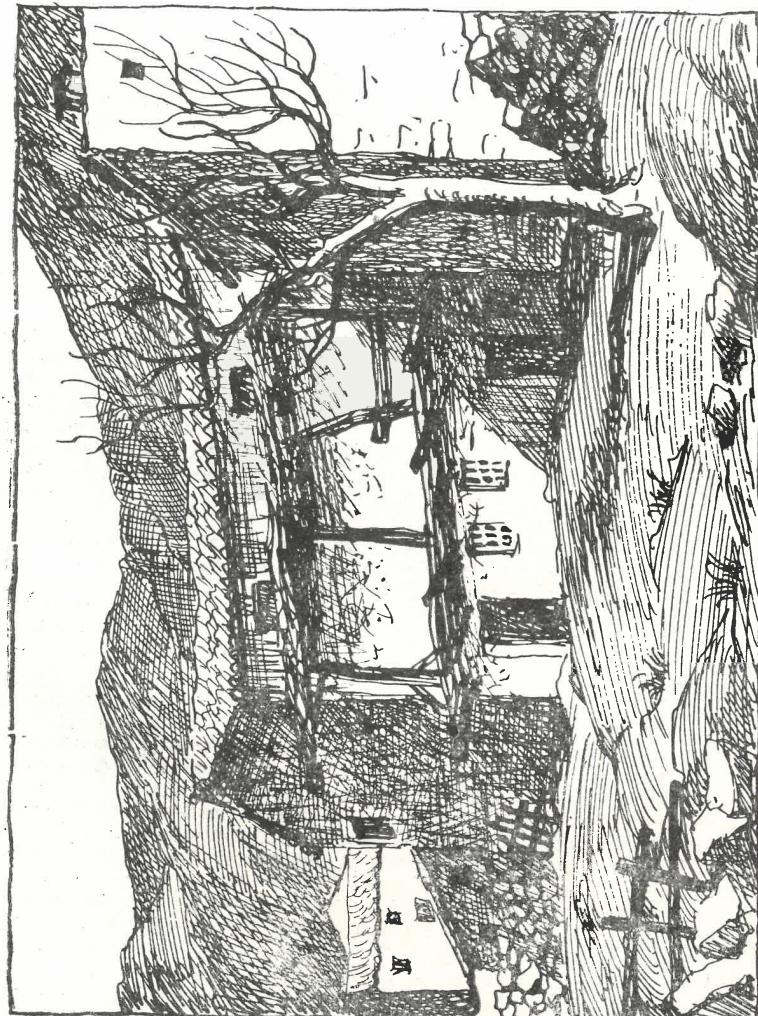
Podaci za ovu tabelu uzeti su iz »Cadastre nationale de l'Istrie« Zagreb 1946., kao i iz službenih podataka iz 1953. godine. Kako su od 1946. do 1953. godine mnogi zaseoci uzdignuti na stepen sela, a neka sela spojena, to je bilo vrlo teško dati ove podatke. Oni su za Ćićariju 100% dobri, a za flišnu Buzeštinu sa 85%. Oni nam daju dobar uvid u stanje stanovništva mikroregija, kao i čitave Buzeštine. Najviše je bilo stanovnika 1910. godine, dok je uslijed svjetskog rata, terora fašizma, borbe za oslobođenje i emigracije opao broj stanovnika do 1953. godine.

Iz priložene se tabele vidi, da je relativna gustoća stanovnika u flišnoj Buzeštini veća, a manja u Ćićariji. Veliko se pomjeranje stanovništva po cijeloj Istri izvršilo od 1945. godine. Iselilo se mnogo neslavenskog življa. 1910. godine bilo je prema podacima sudbenog kotara 4,3% Talijana: u općini Buzet 3,9%, u Roču 6,3%. Međutim je broj Talijana bio pojačan od 1920. do 1943. godine i to osobito po gradovima. Kako se pretežan dio založio za fašizam, sa fašistima su se i povukli. To je bila buržoaska klasa, nekoć nosilac iridentizma, zatim fašizma, a od 1943. je u toku NOB-e izgubila sve pozicije te se većinom povukla u Italiju. Od 1945. godine jako je iseljavanje iz Buzeštine naročito s Krasa prema Rijeci, gdje su ljudi u industriji nailazili zaposlenja. Nakon što je ukinut buzetski kotar, sele iz Buzeta brojne obitelji službenika u Pulu, Umag, Buje i druga mjesta. Iseljavanje je jako i u pravcu Kopra i Slovenskog Primorja gdje se razvija industrijia. Ovo je bio uzrok smanjenju broja stanovništva u Buzeštini.

Prirost stanovništva u Buzeštini je raznolik. U Ćićariji on iznosi 10‰, a u flišnoj Buzeštini 25 %. To je zdravo i radino stanovništvo koje napreduje i dugo živi. Može se kazati da je ono aktivno od petnaeste do šezdeset i pete godine života, tako da izdržavanog stanovništva ima svega oko 20%.

Za tačnija promatranja kvantitativnih svojstava stanovništva nema još publiciranih podataka, a za prikaz kvalitativnih nema dovoljno analitičkih studija. Uza sve to jasno je da se po kvalitativnim odlikama stanovništvo Buzeštine razlikuje od stanovništva primorske, južne i liburnijske Istre. To se vidi iz ovog kratkog prikaza.

Stanovništvo Buzeštine može se podijeliti na stanovnike Krasa i stanovnike flišne Buzeštine. To su Hrvati starije migracije. Oni se

Motiv iz Lanišća

da se Istra nalazi na raskršću i izlazištu putova. Broj stanovnika Istre izdvajaju po svim kvalitetnim odlikama (običajima, govoru, pojekvama, narodnoj nošnji) od Hrvata ostalih dijelova Istre.

U Buzeštini su zastupljeni gotovo svi dijalekti hrvatskog jezika (čakavski, stokavski i kajkavski). Govor naroda Buzeštine, radi bliske granice sa Slovenijom, isprepletan je riječima slovenske kajkavštine. Osim Buzeta i okoline, te Roča, »kaj« govore i stanovnici Sluma, Bresta i Lanišća na Krasu. Na Čićariji imade i čistih čakavaca kao u Brgudcu, Trsteniku, Vodicama, Jelovicama i Danama. Ovaj govor ima mnogo poluglasova. Razvoj hrvatskog jezika Buzeštine otežavan je i zato što se za talijanske vladavine, kad nije bilo škola ni knjiga na mitternjem jeziku, nije obogaćivao novim riječima. U govor se još uvukao priličan broj talijanskih riječi naročito za tehničke izraze. Ali tokom NOB-e kad se uspostavio jači dodir sa sunarodnjacima, osobito poslijе oslobođenja, počeo se narodni jezik obogaćivati.

Tako se isto dešava i s nekim etnografskim odlikama naroda. Narodna nošnja je skoro potpuno nestala, a tek je samo ponegdje sačuvan po koji ostatak. Više su se sačuvali običaji vezani za razne svetkovine, zatim za važne životne događaje (ženidbu, smrt i dr.). Nekad su postojali običaj vezani za poslove (kad su se pastiri Čićarije vraćali s primorskih »štancija«, gdje su zimovali, u svoja sela), za »kamate« kad je svršavala žetva žita ili berba grožđa. Vrste su jela vezane uz različite svetkovine, ali i uz vrste rada. Najbolje su se sačuvale narodne popijeve praćene na posebnim instrumentima: sopelama, duplicama (vidalicama) te roženicama. U jednom dijelu Buzeštine sačuvane su frule — »svitale«. U stare instrumente koji su go tovo nestali spada i mijeh ili mišić.

Uz ove instrumente pjevaju se i posebne pjesme sa osobitim napjevom. U našoj zemlji postoje slovenski, međumurski, zagorski, bosanski, dalmatinski i drugi napjevi. Istarski napjevi zauzimaju posebno mjesto, a dijeli se na vokalne i instrumentalne. Zbor je gotovo nepoznat. Pjeva se obično u duetu (dvoglasno) na »tanko i debelo«. Bit napjeva označuje tako zvana »istarška ljestvica« s prevlakom starine. Ta je melodija rezultanta dugog glazbenog stapanja između starijeg čakavskog stanovništva i pridošlih dinaraca koji su sobom donijeli »ojkanje«, a nalazimo ga osobito od Buzeta preko Roča do Lupo glava. Te su melodije doprle do vrata zapadnih gradova (npr. Rovinjsko selo i Rovinj), ali se ni u jednom gradu Istri nisu udomile. Za to je jedan glazbenik lijepo kazao za Istru: »Treba se čuditi ovom stanovništvu (Istre) kome Zapad pruža glatku i slatku melodiju i lagani način pjevanja kao naknadu za teške i starinske napjeve, a koji se slabo mogu dopasti. No Zapad pruža ovo Istri uzalud. Snaga tra dicije je u Istri velika«. I plesovi Istre su posebni. Istarsko kolo nije kao drugdje, a istarski »balunu« je ples kakav nigdje ne nalazimo sličan u Jugoslaviji. Balunu stvaraju podlogu roženice. One mu daju dinamiku i ritam. Pored toga se plesala manfrina, žečji ples, polka itd.

Još od najstarijeg doba, vjerojatno od IX ili X stoljeća, upo trebljava se u crkvi slavensko pismo — glagoljica. Ovim pismom pisani su mnogi misali, brevijari, rituali, inventari, matične knjige, natpisi na crkvama i dr. U XV stoljeću bilo je u Istri oko 500 svećenika glagoljaša. Tek u XIX stoljeću neki su biskupi, osobito porečko-puljski biskup dr Flapp i tršćansko-koparski biskup, dr Nagl poveli žestoku borbu protiv glagoljice. I iz svjetovnog sadržaja ima spomenika pisanih glagoljicom kao što su: darovnice crkvama, samosta-

nima, sudbeni zapisnici, presude, računi, bratovštine, materijalni za pišnici, natpisi nad grobovima, plemićkim dvorcima itd. I neki statuti gradova: kao Krka, Mošćenice, Kastva, Veprinca, Boljuna pisani su glagoljicom. Glagoljaško svećenstvo počelo je u XVI stoljeću otvoreno naginjati i pristajati uz protestantski pokret koji je tada počeo prodirati i u ove krajeve. Jedan od najistaknutijih svećenika koji je pristao uz protestantizam uz Matiju Vlačića je Stjepan Konzul Istra nin.

Stjepan Konzul Istranin rodio se u Buzetu 1521. godine. Iza svršenih studija neko je vrijeme služio u Buzetu kao svećenik, a zatim u Starom Pazinu. Odlično je poznavao glagoljicu. Postao je protestant između 1545. i 1549. godine te je otisao iz svoje biskupije u Njemačku. Tu je živio 10 godina. U Nürnbergu je nadgledao izradu glagoljskih misala i brevijara. Už Antuna Dalmatina nadzirao je ljevanje glagoljskih i cirilskih slova pomoću kojih su tiskane knjige. Njegovom pomoći tiskane su knjige glagoljicom, cirilicom i latinicom. Stjepan Konzul je prvi Hrvat koji je preveo Sv. pismo na hrvatski jezik. To je najznamenitiji stariji Buzečanin.

Buzeština je puna raznolikosti, morfoloških, klimatskih i geografskih, vegetacijskih zatim historijskih, agronomskih i etnografskih. Danas u njoj živi slobodan narod na svojoj zemlji.

Svi su se dijelovi Buzeštine, a naročito kraski dio, istakli u NOB-i, pa otud veliki broj palih boraca, žrtava fašizma i popaljenih kuća.

V. NARODNOOSLOBODILAČKA BORBA NA BUZEŠTINI

Od prvih dana rata Jugoslavije s Italijom pojačava se oslobođilački pokret Istre. Među prvima borcima koji daju svoje živote u zatvorima Jugoslavije nalaze se mnogi Istrani koji tada borave u emigraciji.

Podrebar, Sv. Ivan — Dol, Franečići, Sv. Martin, Nemarniki, Prodani, Marinci, Veli Mlun, Jurcanija, Sv. Donat, Srgobani i Vrh. Oskar Kovačić je otkriven i zatvoren, a zatim i neki domaći organizirani ljudi, pa je prekinuta veza koja se obnavlja 1942. g.

Kolovoza 1942. godine osnovana je u Gorskom Kotaru Prva partizanska četa »Vladimir Gortan«. Nakon svog osnivanja ova četa prelazi granicu i stiže na Planik gdje osniva svoj logor. Komandir te čete

Narodnooslobodilački pokret na Buzeštini počinje već 1941. godine. Tada iz Ljubljane preko Trsta polazi u Podrebar, a zatim u Sv. Ivan — Dol prvoborac Slovenije Oskar Kovačić. Njegov je zadatak bio da pronađe povjerenike za početak organizacionog pokreta u ovom kraju. Tako su se pronalazili ljudi koji su rasturivali propagandni materijal pa se aktivni i organizirani pripadnici narodnooslobodilačkog pokreta u to vrijeme nalaze u selima i zaseocima: bio je poznati borac iz Španije, radnik Anton Rašpor, a politički komesar Augustin Vivoda iz Velog Mluna s borbenim imenom »Arsen«.

Ova je četa svoj rad najprije započela na političkom polju. Grupa se stalno proširivala dolaskom novih ljudi. Uspostavljena je veza između čete i naroda. Pozivani su povjerljivi ljudi iz kraških sela koji su postajali povjerenici pokreta, pa se tako stvaraju i grupe simpatizera. Na taj se način 1942. godine narodnooslobodilačkim pokretom Istru rukovodi s Planika i to iz Brgudca za čitav Kras, a posebno za Buzeštinu iz Velog Mluna.

Na Buzeštini se osnivaju prvi Narodnooslobodilački odbori koji te godine postoje u Brgudcu, Lanišću, Prapoćama, Klenočaku, Dama, Vodicama, Brestu, Slumu, Velom Mlunu, Malom Mlunu, Škuljarama, Štrpedu, Sv. Martinu, Nugli, Ciritezu, Roču, Blatnoj Vasi, Sv. Donatu, Račićkom Brijegu i Marčenigli.

Početkom decembra 1942. godine neprijatelj sa 15.500 vojnika pretražuje Planik i čak opkoljava logor, ali su se fašisti i ovog puta prevarili upadajući u kazan — logor. Borci su se pridružili Slovensko-brkinskoj primorskoj četi, dok politički radnici ostaju na ovom terenu da bi organizirali narod za ustanak. Narodna se vlast sve više učvršćuje, a broj narodnooslobodilačkih odbora povećao se tako da ga ima gotovo svako selo. Preko narodnooslobodilačkih odbora širi se štampa, vrši se mobilizacija i sakuplja hrana, odjeća i obuća te drugi materijal potreban vojski. U odborima je bilo od 5 do 9 članova.

Nakon kapitulacije Italije 8. IX 1943. godine, narod čitave Buzeštine, do najmanjeg sela, bio je potpuno spremam i organiziran za borbu. Odmah po kapitalizaciji buzetski je narod sa svojim organizatorima na svom području razoružao sve talijanske karabinjerske stanice i vojne garnizone. Najprije je preuzezero oružje u Lanišću. Nakon borbe s ročkim garnizonom narod se dobrom dijelom naoružao i pošao prema Buzetu. Sabiralište za napad na Buzet bilo je kod Crkvice Sv. Jelene u blizini Selca. Komandant ove narodne vojske prvoborac Antun Cerovac uputio je pismo talijanskom zapovjedniku garnizona u Buzet. Kako nije stigao pozitivan odgovor, narod se počeo spremati za napad. Prije polaska pojavio se na cesti automobil iz kojeg su izašla dva talijanska oficira i zatražila da partizanski komandant pode u Buzet na pregovore. Nakon savjetovanja s narodom, komandant je sjeo u automobil i pošao u Buzet. Na Fontani ga je dočekao zapovjednik garnizona koji je postavio uvjetne predaje. Među prihvatljivim uvjetima zapovjednik garnizona tražio je pristanak da se pripadnicima njegove jedinice odobri povlačenje s oružjem. Na ovaj zahtjev nije pristao komandant Antun Cerovac, jer je smatrao da kapitulacija mora biti bezuslovna. Nastala je zabuna među oficirima, koji su nakon savjetovanja među sobom odlučili da pristanu na bezuslovnu predaju s tim da im se zbog oficirske časti ostavi po jedan prazni revolver i odobri nesmetan odlazak prema Trstu.

12. IX 1943. godine okupilo se oko 4.000 ljudi na mitingu ispred škole na Fontani. Na mitingu se vila jedna hrvatska zastava, koja je za čitave okupacije čuvana u Velom Mlunu. Zastava je najprije čuvana u staji Antuna Jakca, a kada je pojaćana opasnost, da se ne bi pronašla, sakrivena je u potkrovљu seoske crkve.

Poslije događaja u rujnu 1943. godine talijanski je fašizam u Istri zamijenjen njemačkom okupacijom. Početkom listopada Nijemci poduzimaju ofanzivu s nekoliko strana. Uz bombardiranje nekoliko istarskih sela, među kojima na našem području i Roča, kretale su neprijateljske kolone prema središtu Istre s namjerom da što prije razbiju NOV u Istri. Cilj neprijatelja bio je da snage partizana zbije na Planik i da ih tamo umisti.

Mlade, tek osnovane jedinice NOV morale su se povlačiti pred nadmoćnim neprijateljem pretrpjivši znatne gubitke. U toku ofanzive novi je okupator nastupio zvijerskim postupcima prema čitavom stonovištvu. Među najpostradalije krajeve u Istri spada i Buzeština.

Nijemci su smatrali da su uspjeli, no snaga istarskih naroda bila je sačuvana. Trebalo je ponovo srediti prilike i uspostaviti veze

sa svim tim snagama preko punktova. Najprije je proradio punkt 01 na Krasu koji se smatrao najvažnijim, jer se preko njega održavala veza čitave Istre i glavnog štaba Hrvatske. U toku mjeseca studenog sve su veze opet funkcionirole, a daljnji razvoi NOB u Istri zahtijevao je bolju i širu mrežu punktova. Tako i Vodice dobivaju punkt 08. Poslije njemačke ofanzive osnivaju se nove čete. Na našem području osnivaju se i djeluju: IV istarska partizanska četa — Kraška. Komandir čete bio je Josip Ivančić iz Brgudca. Četa je djelovala na sektor Brgudac—Brest—Dane—Račia Vas u Klenočaku. VII istarska partizanska četa — Kraška, djelovala je na sektoru Vodice—Dane—Brest — Rakitoveć — Jelovice — Materija — Obrov, a XIII istarska partizanska četa djelovala je u ostalom dijelu Buzeštine.

25. prosinca 1943. godine održana je u Brgudcu Prva partizanska konferencija KPH za Istru na kojoj su među ostalim donijeti zaključci da se osnuju okružni komiteti za Pulu, Pazin, Poreč, Buzet i Rijeku. U sastavu Buzetskog okruga tada su se nalazili kotarevi Buzet, Kastav, Lovran, Kras, Motovun i Buje. Nekoliko dana poslije konferencije u Brgudcu 29. XII 1943. održana je u Račicama Prva Oblasna konferencija SKOJ-a

Nijemci pojačavaju svoje snage u Istri, pa početkom siječnja 1944. godine započinju svoju II ofanzivu. Neprijatelju se suprotstavljaju jedinice Narodnooslobodilačke vojske u formacijama dva bataljona koji su osnovani u prosincu 1943. g. Ni ova ofanziva nije uspjela, a NOP u Istri sve se više širi. Poslije januarske ofanzive osnivaju se još dva bataljona.

1. IV 1944. godine osnovana je na Učki još krupnija vojna jedinica NOV-e Prva istarska brigada »Vladimira Gortana«. Ova brigada napada 5. IV 1944. godine Lupoglavlju, naibliže neprijateljsko uporište. U borbama za Lupoglavlju junački je pao Josip Ivančić iz Brgudca, najprije komandir IV istarske partizanske čete, a tada operativni oficir III Bataljona. Poslije niza uspjelih akcija Prve istarske brigade neprijatelj pripremi svoju VII ofanzivu na Jugoslaviju, a III na Istru. Doprmljena je čitava divizija, pa je 26. IV započeo napad u namjeri da otvoriti operativni štab i prvu brigadu. Neprijatelj je blokirao komunikacije za Planik, ali u namjeri nije uspio. Čitavom Istrom pali, ubija i odvodi narod u logore. Ni ova neprijateljska ofanziva nije uspjela, a NOP sve se više jača. Nakon neprijateljskih ofanziva ustlijedila je protuofanziva u čitavoj našoj zemlji, a zatim u lipnju mjesecu 1944. godine i u Istri. Toga mjeseca osniva se II istarska brigada. Redovi NOV sve se više povećavaju, tako da se osniva III brigada, a 29. VIII osnovana je Istarska 43. divizija kao sastavni dio naradonooslobodilačke vojske Jugoslavije. Kako nperijska telj sve više svojih snaga dovlači u Istru, dolaze teški dani za partizanski pokret, pa se 43. divizija u jesen 1944. godine prebaci u Gorski Kotar gdje nastavlja borbu. Kako je u to vrijeme neprijatelj nastavio s pojačanom pljačkom, upućena je u Istru II brigada da štiti narod od pljačke, 1. ožujka 1945. godine 43. istarska diviziјa ulazi u sastav IV armije koja u proljeće 1945. godine tjeru okupatora iz Istre.

VI PERSPEKTIVE BUZEŠTINE

Bliže perspektive Buzetske komune najbolje se mogu doznati iz društvenog plana privrednog razvoja općine Buzet.

Predviđa se da razvitak ove općine bude dinamičniji od dosadašnjeg. U prednjem periodu nije posvećivana pažnja razvoju industrije i to uglavnom iz objektivnih razloga. Poljoprivreda je postepeno napredovala. U posljednje vrijeme najveći napredak osjeca se u stočarstvu i vinogradarstvu. Prinosi su u cijelini ovi u postepenom porastu. Tako je 1956. godine dohodak u poljoprivredi porastao za 40 miliona dinara u odnosu na 1953. godinu. Znatan je napredak postignut i u šumarstvu u pogledu boljeg gospodarenja šumama i na posušnjavanju. Žasaden je 70 ha krsevitog terena crnogoričnom šumom. Trgovina je isto tako učinila korak naprijed naročito osnivanjem trgovackog poduzeća na veliko. Zanatstvo karakterizira jačanje društvenog sektora što je postignuto proširenjem zanatskog poduzeća u Buzetu. Ono je 1956. godine ostvarilo 18 miliona dinara društvenog bruto produkta a 1961. godine 126 miliona dinara.

U prednjem periodu radilo se i na izgradnji objekata društvenog standarda. Ovdje na prvo mjesto dolazi obnova kuća popaljenih za vrijeme NOB-e. Obnovljeno je 305 stambenih zgrada i 602 staje, ali taj problem nije još potpuno riješen. Izgradene su dvije nove školske zgrade, a pet ih je trebalo temeljito obnavljati jer ih je naprijatelj za vrijeme rata spalio. Značajan korak učinjen je u razvoju električne mreže po selima Buzeštine. Do 1957. godine 1.048 domaćinstava dobilo je električnu rasvjetu u svoje kuće. To je omogućilo brži razvoj kulture. Izgradnjom novih seoskih vodovoda i cisterni 382 domaćinstva dobila su u svojim selima zdravu, pitku vodu. Radi povezivanja poljoprivredno najbogatijeg područja sa tržištem izgrađeno je 6 km ceste IV reda.

Za navedene radove investirano je u vrijeme od 1947. do 1956. godine 298.008.000.— d.

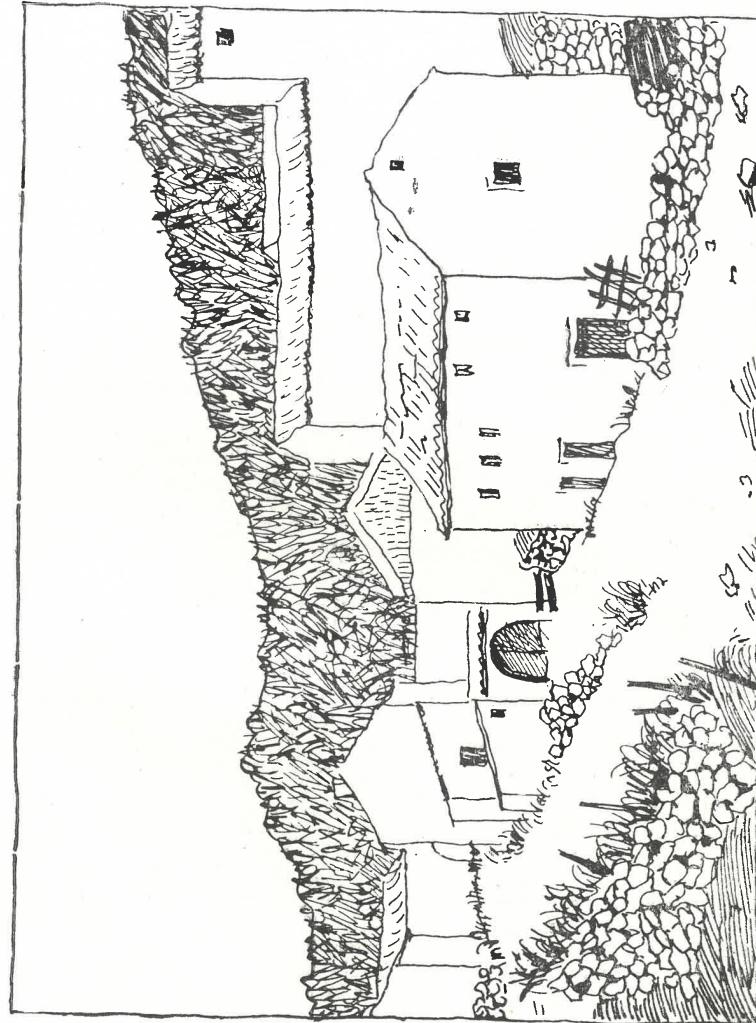
Ipak ovo je skroman napredak, na njemu se ne može ostati pa je trebalo sastaviti nove planove za brži razvoj komune.

Osnovni zadatak ovog plana jeste borba svih društvenih faktora za povećanje ukupnog društvenog bruto proizvoda i nacionalnog dohotka po jednom stanovniku.

Kada usporedimo društveni bruto proizvod i nacionalni dohodak po jednom stanovniku ostvaren 1956. god. na Kotaru Pula i općini Buzet, dobit ćemo ovu sliku:

Područje	Društveni bruto proizvod	Nacionalni dohodak proizvod
Kotar Pula	204.393.—	89.150.—
Općina Buzet	68.029.—	36.783.—

Vidljivo je da je kod društvenog bruto proizvoda prosjek kotara za tri puta veći od općine Buzet. Nacionalni dohodak je za dva i po puta veći.

Lanišće — motiv

Porast u 1961. god. u odnosu na 1956. god. vidi se iz tabele:

N A Z I V	U k u p n o		Po jednom stanovniku Povećanje		
	1956. god.	1961. god.	1956. god.	1956. god.	1961. god u %
Društveni bruto proizvod	1,286.797.000	2,249.847.000	—	—	—
Nacionalni dohodak	370.628.000	947.369.000	36.783	92.880	253

Relativno najveći porast ostvaren je, a i narednim planom predviđen, u oblasti industrije koja na ovom području do 1959. god. nije bila zastupljena. Iste je godine u Buzetu počela radom tvornica za preradu plastičnih masa i izrade namještaja koja je u 1961. godini ostvarila oko 120 milijuna bruto proizvoda. Nagli porast društvenog bruto proizvoda u 1961. godini uslijedio je i osnivanjem novog industrijskog pogona »Nada Dimić« — trikotažne konfekcije iz Zagreba. Ovaj će pogon već u 1962. godini zapošljavati oko 200 radnika.

Industrija je u 1961. godini ostvarila 450 miliona dinara društvenog bruto proizvoda, a do 1965. godine planirano je da se društveni bruto proizvod poveća na 3.906.565.000.—. Planirana je izgradnja tvornice polu-kemijske celuloze i ljepenke u Buzetu. Izgradnja ove tvornice počet će u 1962. godini.

U cilju razvoja industrije planirane su još neke manje akcije. Sredstva koja će se uložiti do 1965. godine za ostvarenje pomenutih zadataka planirana su u visini od 2.512.247.000 d. Da bi se za industriju osigurala potrebna električna energija, predviđeno je izgraditi 35 KV voda od Buja do Buzeta i 35 KV trafo-stanice u Buzetu.

Sve će to izazvati promjenu strukture stanovništva. Povećat će se nepoljoprivredno stanovništvo na račun poljoprivrednog. Evo kako se ovo kretanje odvijalo za razdoblje od 1956. do 1961. godine:

	1956.		1961.	
Stanovništvo	broj	%	broj	%
Poljoprivredno	8.458	85	6.822	68
Nepoljoprivredno	1.542	15	3.378	32

Najvažnija privredna oblast buzetske komune je poljoprivreda. Od prihoda ostvarenih u njoj najveći broj stanovnika. Ipak je u planu jače akcentirana industrija koju treba tek stvoriti. Osim toga struktura posjeda i imovinski odnosi nisu prikladni za poduzimanje većih akcija u poljoprivredi.

Podaci nam govore da je poljoprivreda općine Buzet jako raspodeljana i da se u vlasništvu općenarodne imovine nalaze neznatne površine. Ipak su u skladu sa postojećim stanjem predviđene stanične akcije, koje treba da utječu na opći razvoj poljoprivrede.

Kao osnovni zadatak postavljeno je definitivno sređivanje evidencije općenarodne imovine. Nakon toga pristupit će se stvaranju većih kompleksa zemljišta u okviru općih poljoprivrednih zadruga, na bazi dobrovoljne zamjene ili komasacije. Time će se pojačati postojeće zadržavne ekonomije općih poljoprivrednih zadruga Buzet i Roč, a osnovat će se i ekonomija OPZ Vrh. Na njima će se prema uvjetima broja i kvalitete zemljišta podići vinogradi ili voćnjaci, livade ili pašnjaci.

Drugi važni put za unapređenje poljoprivrede je kooperacija između zadruga i seljaka. Zadruga će jače razviti taj sistem u cilju povećanja prinosa po jedinici površine na što širem frontu, a ne samo na

zemljištu općenarodne imovine. Ona će se najviše ostvariti u proizvodnji žita, u podizanju vinograda i u stočarstvu. Prosječni prinosi pšenice po jednom ha porasli su od 1300 kg u 1956. godini na 2000 kg u 1961. godini. Da bi zadruge mogle stupiti u kooperacione odnose sa seljakom, pojedat će svoju mehanizaciju nabavom traktora sa potrebnim priključnim spravama, kao i ostalih mašina.

U narednom periodu predviđeno je meliorirati Štrpedsku valu i Laniško polje.

Stočarstvo kao privredna grana predstavlja osnov privrede go tovo za polovicu ove komune. To se vidi i iz podataka o površini zemljišta. Proizlazi da se 55,80% svih površina nalazi pod pašnjacima i livadama. Svi pašnjaci i livade nisu racionalno iskorišteni, pa postoje objektivni uslovi za daljnji razvitak stočarstva. U govedarstvu je kao osnovni zadatak postavljeno poboljšanje kvalitete stoke. Istarsko-podolska pasmina zamjenit će se montafoncem ili križancem tamo gdje je to moguće. Na taj će način govedarstvo postati rentabilnije. Pored toga predviđa se povećanje goveda za 600 komada što će omogućiti veća proizvodnja stočne hrane i upotreba mineralnih gnojiva te uvođenjem mehanizacije u poljoprivredu.

Da bi se mogli prihvati svi tržni viškovi mljeka, koji će znatno porasti, izvršena je rekonstrukcija i proširenje kapaciteta mljekare Roč na 10000 litara dnevno prerađe.

Prostrani pašnjaci na obroncima Ćićarije ostaju dobrim dijelom neiskorišteni. Da bi se i oni iskoristili za opće poboljšanje životnih uvjeta ljudi, planirano je da se broj ovaca poveća.

Na području općine Buzet ima 463 ha vinograda. Prema procjeni, društveni bruto proizvod za 1956. godinu iznosio je 125 milijuna dinara ili 270 hiljada po jednom ha. To predstavlja značajan prihod poljoprivredne općine Buzet. Predviđa se podizanje 70 ha novih vinograda. Uporedo s razvojem vinograda poduzimat će se i mјere za podizanje voćnjaka. Biti će podignuto 60 ha trešnja, jabuka, bresaka lješnjaka i šljiva.

Velike površine šumskog zemljišta vlasništvo su općenarodne imovine ili seoskih zajednica, pa pružaju mogućnost daljnog pošumljavanja. Obzirom da postoji mogućnost da se dobiju sredstva, planirano je pošumiti 300 ha površine. Na pogodnim terenima zasadit će se plantaže kanadske topole, kao brzorastućeg drveta.

SAOBRACAJ. Obzirom na geografski smještaj općine Buzet, veliki značaj ima cestovni saobraćaj. Stoga mu je i u planu posvećena znatna pažnja. Do 1965. godine nabavit će se motornih teretnih vozila u ukupnoj nosivosti od 130 tona. Za ovu nabavku uložit će se 90 milijuna dinara, a društveni će bruto proizvod u odnosu na 1956. godinu porasti za 55 milijuna dinara ili za 200%.

Povećanje broja motornih vozila zahtijeva veću potrošnju goriva i maziva, te brže i bolje mehaničarske usluge. Radi toga se predviđa izgradnja veće benzinske pumpne stanice, te osnivanju sposobne automehaničarske radionice.

TRGOVINA. Kao osnovni zadatak trgovine postavljeno je bolje snabdijevanje i kulturnije usluživanje potrošača. Na ovome će raditi kako veletrgovina tako i trgovina na malo. Da bi se mogle sprovoditi

osnovne postavke predviđene su slijedeće akcije: izgradnja skladišta na Fontani kapaciteta 50 vagona; oprema poduzeća potrebnim prevoznim sredstvima; otvaranje 3 nove prodavaonice; izvršenje generalne adaptacije velike prodavaonice na Fontani i snabdijevanje iste savremenim sredstvima; dovršenje prodavaonice u Zadružnom domu Roč; sve postojeće prodavaonice koje se bave prometom živežnih namirница opskrbit će se potrebnim sredstvima, i urediti tržnica u Buzetu. Poduzimanje navedenih mjera doprinosi povećanju prometa. U trgovini je planirano u 1965. godini povećanje prometa za preko jednu milijardu ili za 227% u odnosu na 1960. godinu

UGOSTITELJSTVO. Ugostiteljske usluge nisu na zadovoljavajućoj visni. Zato se u planu kao prvo predviđa izvršenje temeljite rekonstrukcije ugostiteljskog objekta na Fontani i njegova modernizacija uključujući i nabavu suvremene opreme. Broj ugostiteljskih radnji nije dovoljan za zadovoljenje potrebe stanovništva. Stoga je predviđeno otvaranje novih radnji.

Najznačajnije što će se u ugostiteljstvu učiniti je početak izgradnje Istarskih toplica. Radovi na izgradnji predviđaju se u pet etapa. Nakon dovršenja ovog objekta moći će se u njemu odmarati i liječiti istovremeno oko 250 gostiju.

ZANATSTVO. U narednom periodu i dalje jačat će se uloga državnog sektora u zanatstvu. Postojeće Zanatsko poduzeće opremiti će se potrebnim strojevima, a obim poslovanja proširit će se tako da se njegov društveni bruto proizvod poveća za 20%. Istovremeno će porasti broj zaposlenih radnika u odnosu na 1956. godinu za 400%. Ipak, ni ubuduće društveni sektor neće moći zadovoljiti potrebe zanatskih usluga. Omogućit će se daljnje povećanje broja privatnih radnji u svim deficitarnim zanatima.

Pored privrednih zadataka u perspektivnom planu komune do 1965. godine predviđene su zamašne akcije za izgradnju objekata društvenog standarda, a to su:

- izgradnja novih 100 stanova i ospesboljavanje 30 starih
- dovršenje obnove popaljenih kuća i gospodarskih zgrada
- izgradnja 25 km ceste IV reda
- izgradnja 5 novih seoskih vodovoda
- elektrifikacija svih sela sa pripadajućim zaseocima
- izgradnja dviju novih školskih zgrada i adaptacija dvije školske zgrade
- pristupiti izgradnji zgrade za zdravstvenu stanicu i urediti sektorske ambulante
- za sprovođenje u život postavljenih zadataka veliko će učešće pružiti sami stanovnici zainteresiranih sela kako u radnoj snazi tako i u novcu. Ukupna sredstva predviđena za izgradnju objekata društvenog standarda planiraju se u iznosu od 931,000.000.— dinara.

P O G O V O R

Prošlo je već nekoliko godina od početka rada na ovoj knjizi. Cilj knjizi označen je u predgovoru na kom je mjestu također rečeno da ovo nije bio lagan posao. Poteškoće se nisu sastojale samo u pojmanjku literature, jer je ovo prvo djelo o Buzeštini, već i u pogledu bolesti, a zatim i smrti dr. Ive Rubića.

Početkom 1961. godine, kada je knjiga već trebala biti štampana, došlo je do teritorijalne izmjene Buzetske općine, pa se namjeravalo obraditi i pripojeno područje Livada i okolice. Bolest, a zatim i smrt našeg poznatog jugoslavenskog geografa, oduljili su pojavu ovog djela o Buzeštini. Ovo su razlozi da brošura ne obrađuje područje Livada, a i razlog da se sa izlaženjem čekalo tako dugo.

Nikad se nije pomisljalo da će ovo djelo biti besprijeckorno. Polazilo se od činjenice da je ovakav rad potreban za naše škole, pa ako se u tom pravcu nešto doprinijelo, onda se tu može tražiti uspjeh knjige. Naš kraj doživljava uspon životnog standarda, a želja autora bila je da se ovom knjigom podigne i standard kulture našeg buzetskog čovjeka.

Božo Jakovljević

S A D R Ž A J

	Strana
— Predgovor	3
— Uvod	5
— Buzetski kraj u okviru Istre	9
I Prirodna buzetskog kraja	10
1. Postanak i razvoj Istarskog poluotoka	10
2. Buzeština u sastavu Istre (geološka i morfološka karakteristika mikroregije buzetskog kraja)	11
3. Klimatski elementi Buzeštine	15
4. Karakteristika hidrografije Istre, osobito Mirne	16
5. Biljni plašt Buzeštine	16
6. Životinjski svijet	17
7. Tla Buzeštine	19
8. Priroda i čovjek u prirodnim pokrajima Buzeštine	20
II Kroz društvenu prošlost buzetskog kraja	21
1. Istra u predrimsko i rimske doba	21
2. Istra za seobe naroda	24
3. Seoba Slavena u Istru i Buzeštinu	15
4. Oglejska i mletačka Istra, sa osobitim obzirom na Buzeštinu	26
5. Francuska vladavina u Istri i Buzeštini	35
6. Austrijska vladavina	35
a) doba apsolutizma	35
b) narodni preporod u Istri	36
c) narodni preporod u Buzeštini	40
7. Istra za vrijeme I svjetskog rata	41
8. Istra, posebice Buzeština, pod fašističkim jarmom	44
III Ekonomsko — geografska struktura Buzeštine	48
1. Karakteristike ekonomije Istre za vrijeme fašističke vladivine	48
2. Ekonomski karakteristika grada Buzeta	49
3. Pogled u ekonomsku strukturu današnje Buzeštine	50
4. Promet i razmjena dobara	50
IV Naselja Buzeštine	53
1. Prva gravitaciona zona grada Buzeta	59
2. Rošćina	62
3. Humćina	63
4. Sovinjčina	64
5. Vrhunčina	64
6. Kraška regija	64
7. Stanovništvo Buzeštine	65
V Narodnooslobodilačka borba na Buzeštini	69
VI Perspektive Buzeštine	71
— Pogовор	77

I S P R A V A K

Kako su se pri štampanju knjige potkrale neke greške koje mjestimično utječu i na sadržaj, to se čitaoci mole da uvaže slijedeće ispravke:

strana	red	stoji	treba
5	2 odozgo	(39)	(390)
5	10 odoozgo	visokom,	visokom,
10	17 odoozgo	sjeverozapadu	sjeverozapadu
11	3 odoozgo	d) Vrhunštinu,	d) Vrhunštinu,
12	15 odoozgo	Vrhunštini	Vrhunštini
14	25 odoozgo	Dovigrada	Novigrada
14	28 odoozgo	čitav red nepotreban	čitav red nepotreban
15	23 odoozgo	1956.	1956.
15	10 odoozgo	1000	100
16	14 odoozgo	izvora	— (nepotrebito)
17	4 odoozgo	ni planinska	kestena
17	12 odoozgo	kestana	— (suvršno)
17	22 odoozgo	te uvezenih fazana	Nestajanjem šume, nestaje i divljači.
17	5 odoozgo	Nestankom šume, nestalo je i divljači.	VIII do XIX
24	13 odoozgo	VIII go XIX	Zapadna
32	2 odoozgo	Zapadne	— (nepotrebito)
34	9 odoozgo	zburgovci su bili silno ojačali koncentri-	Ukinula ih je
		rajući svoj	Njemačkoj
35	2 odoozgo	Unula	(1850—1858.)
35	1 odoozgo	Njemačkoj	lijenici
36	19 odoozgo	(1950—1858.)	
36	4 odoozgo		
37	35, 36, 37, 38, 39	redovi nepotrebni	Matko Laginija
42	14 odoozgo	Matko Labinjan	Trst
44	18 odoozgo	Trkt	»Giornale d'Italia«
45	6 odoozgo	»Giorane d'Italia«	Podbregu i Velom Mlunu
46	25 odoozgo	Podbregu i Velom Mlunu	— Sotto la Rupe
46	19 odoozgo	— Sotto Rupe	Ocjepljene
48	5 odoozgo	Ocjepljene	»le bottaglia del grano«
49	14 odoozgo	mljek	mljek
51	17 odoozgo	Buzet—Kopar 33 km	Buzet—Kopar 36 km
53	11 odoozgo	»Žarko«	»Žakno«
54	6 odoozgo	LANIŠCE	Lanišće
58	8 odoozgo	Kampanje, ... Ročko polje	Kompanj, ... Ročko Polje
62	28 odoozgo	Krapinjak,	— (suvršno)
64	13 odoozgo	Klenovčah	Klenovčak
64	12 odoozgo	Klenovčah	Klenovčak
70	8 odoozgo	u kazan-logor	biti na mjesto 23 retka,
72	9 odoozgo	u Kotaru Pula	u prazan logor
75	15 odoozdo	300 ha	u kotaru Pula
			3000 ha